

Хмельницький національний університет
Кафедра слов'янської філології

СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ:
ЛІНГВІСТИКА,
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, ДИДАКТИКА

Випуск 19

Хмельницький 2026

Хмельницький національний університет

Кафедра слов'янської філології

**СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ:
ЛІНГВІСТИКА,
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, ДИДАКТИКА**

Збірник наукових праць

Випуск 19

Хмельницький

2026

УДК 811.161.2'42:82:81

С 47

Славістичні студії: лінгвістика, літературознавство, дидактика : збірник наукових праць. Відповідальна за випуск Н. М. Торчинська. Хмельницький, 2026. Випуск 19. 224 с.

Рекомендовано до видання на засіданні кафедри слов'янської філології (протокол № 13 від 1 липня 2026 року)

Редакційна колегія:

Войталюк С.В., Горячок І.В., Мороз Т.О. (головний коректор), Подлевська Н.В., Ранюк О.П., Станіславова Л.Л., Торчинська Н.М. (головний редактор, відповідальна за випуск), Торчинський М.М. (технічний редактор).

Збірник наукових праць містить публікації викладачів та студентів, присвячені питанням українського та зарубіжного мовознавства, літературознавства, перекладознавства і дидактики.

Для філологів, перекладачів, педагогів та всіх, хто цікавиться зазначеними питаннями.

© Автори статей, 2026

© Хмельницький національний університет, 2026

ЗМІСТ

БАРАНИЮК Софія. Символіка власних назв у романі «Книги Якова» Ольги Токарчук	5
БЕНЬ Олена. Нетрадиційні форми занять із розвитку мовлення в сучасному закладі дошкільної освіти	10
БОГОМОЛОВА Дарина. Теоретичні та методичні основи вивчення фантастичної прози в ЗЗСО	19
ГАЛКІНА Анастасія. Лексико-семантичні особливості обрядової лексики села Петрашівка Хмельницького району Хмельницької області	27
ДІХТЯР Анастасія. Тенденції і перспективи вивчення слов'янських мов у закладах освіти (на прикладі полоністики)	35
ДОВГАНЬ Вікторія, ДУДЕНКО Олена. Структурно-функційні особливості безсполучникових порівнянь у повісті Марини Павленко «Моя класнюча дівчинка»	42
ЗАЛЮБОВСЬКА-ШИРМА Надія. Трансформація історичної дійсності в художньому просторі прози Тадеуша Боровського	51
ІВАХНЮК Анастасія. Історія створення і діяльність літературного угруповання «Дванадцятка»	57
КОЛІСНІЧЕНКО Поліна. Мотив гріха і спокути у збірці Валерія Шевчука «Біс плоті»	64
КОРОТКЕВИЧ Софія. Екзистенційний вимір самотності в ліриці Павла Гірника	71
КРИЩУК Людмила. Номінація жінки за віком у текстах сучасних польських пісень: лексико-семантичний аналіз	80
ЛЯШУК Наталія. Елементи іронії в художньо-образній палітрі віршів Віслави Шимборської	91
МАХНОВЕЦЬ Дарина. Мовно-культурний образ сварки в українській та польській фразеології	96
НІДЗЕЛЬСЬКА Вікторія. Роль імен історичних осіб у формуванні художнього простору роману А. Левкової «За Перекопом є земля»	100
НОВИКОВА Діана. Тенденції і способи творення молодіжного сленгу ХХІ століття у польській та українській мовах	107
ОРЛЕНКО Ольга. Використання елементів програми соціально-емоційного навчання «Сен “Зерна”» під час	

ранкових кіл на уроках польської мови у 5 класі	
ОРОХОВСЬКА Лілія. Соціолінгвістичний аспект у міжкультурному сприйнятті мовлення українців та поляків	121
ПОНЮК Анастасія. Свійські тварини як лінгвокультурні маркери в пареміології українського та польського народів	127
САВЕЛЬЄВА Вікторія. Мовна адаптація українських дітей-мігрантів у польській освітній системі	134
СІДЕЛЬНИК Вікторія. До проблеми вивчення молодіжного сленгу польської мови	139
СТАНІСЛАВОВА Людмила. Цифрова трансформація лінгводидактики ІРЮ: штучний інтелект та інтерактивні платформи	144
СТАНІШЕВСЬКА Каріна. Krajobraz onimiczny Kamienca-Podolskiego w twórczości podróżniczej Aleksandra Przędzieckiego «Podolie. Wołyń. Ukraina. Obrazy miejsc i czasu»	156
СУХАРЄВА Богдана. Природнича термінологія у подкастах «Sowie opowieści» Роберта Лясецького як джерело полоністичних студій	164
ТЕРЕЩЕНКО Людмила, БАБУНЯК Віталіна. Дендроніми у складі фразеологічних одиниць української та польської мов: національно-культурна специфіка	170
ТУРНЯК Лариса. Семантичні трансформації запозичень у польській та українській мовах	182
ФЕДОРЧУК Ірина. Польський підлітковий роман 2000–2020-х рр. в українському рецептивному просторі: жанрові трансформації та дискурсивна адаптація	193
ХАЛЕЦЬКА Анастасія. Гендерний аспект жіночих образів у творах Габрієлі Запольської	199
ШВЕЦЬ Світлана, ДУДЕНКО Олена. Структурно-функційні особливості вставних конструкцій у повісті Марини Павленко «Моя класнюча дівчинка»	205
ЮРЧУК Юлія. Механізми психологічного захисту Рози Жабчинської у романі Марії Кунцевичевої «Чужоземка» фрейдівський та маслоуский виміри	217

Софія БАРАНИЮК,

магістрантка 2 курсу ОПП «Філологія. Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. **Наталія ТОРЧИНСЬКА**

СИМВОЛІКА ВЛАСНИХ НАЗВ У РОМАНІ «КНИГИ ЯКОВА» ОЛЬГИ ТОКАРЧУК

У статті досліджено символіку власних назв у романі «Книги Якова» Ольги Токарчук; проаналізовано функції антропонімів і топонімів у структурі твору, їхню роль у моделюванні художнього простору та розкритті авторської картини світу. Особливу увагу приділено символічному значенню біблійних імен, історичних назв Поділля XVIII століття та онімному простору як елементу формування проблематики релігійної ідентичності. Встановлено, що система власних назв у романі є одним із ключових інструментів реалізації постмодерної поетики твору.

Ключові слова: літературна ономастика, поетонім, символіка, антропонім, топонім, Поділля, історичний роман.

Streszczenie. W artykule poddano analizie symbolikę nazw własnych w powieści «Księgi Jakubowe» Olgi Tokarczuk. Przeanalizowano funkcje antroponimów i toponimów w strukturze utworu, ich rolę w modelowaniu przestrzeni artystycznej oraz w rewelacji autorskiego obrazu świata. Szczególną uwagę zwrócono na symboliczne znaczenie imion biblijnych, historycznych nazw Podola XVIII wieku oraz przestrzeni onimicznej jako elementu kształtowania problematyki tożsamości religijnej. Ustalono, że system nazw własnych w powieści jest jednym z kluczowych narzędzi realizacji postmodernistycznej poetyki utworu.

Słowa kluczowe: onomastyka literacka, poetonim, symbolika, antroponim, toponim, Podole, powieść historyczna.

У сучасному літературознавстві проблема функціонування власних назв у художньому тексті є одним із актуальних напрямів дослідження. Власні назви у структурі художнього твору перестають бути лише засобом номінації персонажів чи географічних об'єктів. Вони мають символічне, культурне та

асоціативне значення, стають важливими елементами авторського задуму і формування художнього світу. Особливого значення онімний простір набуває у творах історичної прози, де власні назви допомагають відтворити атмосферу епохи, передати національний колорит і репрезентувати історико-культурний контекст. Саме таким твором є роман Ольги Токарчук «Книги Якова», у якому система власних назв формує складну мережу символів і культурних кодів.

Творчість Ольги Токарчук вирізняється особливою увагою до історії, релігії та проблеми культурного пограниччя. У романі авторка створює багатоголосий художній світ, у якому поєднуються реальні історичні події, містика, біблійна символіка та філософські роздуми про природу людини. Саме тому аналіз символіки власних назв у цьому творі дає змогу глибше зрозуміти його ідейно-художню специфіку.

Проблематика літературної ономастики стала предметом численних досліджень українських і зарубіжних науковців. Теоретичні засади аналізу власних назв у художньому тексті розробляли В. Калінкін, Ю. Карпенко, Н. Колесник, М. Торчинський та інші. Ю. Карпенко розглядав поетонім як важливий елемент художнього образу та наголошував на тому, що система власних назв формує окремий художній простір твору [1]. В. Калінкін акцентував увагу на символічному потенціалі поетонімів та їхній здатності створювати нову художню реальність [2]. М. Торчинський досліджував структуру онімного простору української мови та принципи класифікації власних назв [3]. Попроси значну кількість праць із літературної ономастики, символіка власних назв у романі «Книги Якова» досі недостатньо досліджена, що визначає актуальність обраної теми.

Метою статті є аналіз символіки власних назв у романі «Книги Якова» та визначення їхньої ролі у створенні художнього простору твору.

Роман «Книги Якова» є масштабним історико-філософським твором, дія якого розгортається на території Поділля, Османської імперії та Центральної Європи XVIII століття. У структурі роману

функціонує велика кількість антропонімів, топонімів, етронімів і релігійних назв, які створюють багатшаровий онімний простір. Власні назви у творі не лише локалізують події, а й формують історичну достовірність. Завдяки використанню реальних географічних назв авторка створює ефект документальності та занурює читача в атмосферу XVIII століття. Онімний простір роману тісно пов'язаний із темою пограниччя. Поділля постає територією зустрічі різних культур, релігій та мов. У цьому контексті власні назви стають маркерами культурної взаємодії та конфлікту.

Назва роману – «Книги Якова» – уже містить важливий символічний потенціал. Лексема «книги» викликає асоціації з біблійною традицією, сакральними текстами та духовним знанням. Поділ роману на окремі «книги» нагадує структуру Святого Письма, що підкреслює масштабність авторського задуму. Водночас така назва створює ефект множинності істин і поглядів. У романі відсутня єдина інтерпретація постаті Якова Франка. Кожен персонаж бачить його по-своєму, а тому «книги» символізують різні версії історії та людського досвіду.

Центральним антропонімом твору є ім'я **Яків**. Воно має біблійне походження й асоціюється з образом старозавітного патріарха Якова. У біблійній традиції цей персонаж символізує духовне випробування, боротьбу та перетворення. У романі Яків Франк постає складною та суперечливою постаттю. Для одних героїв він є пророком і месією, для інших – єретиком та авантюристом. Така багатозначність образу підсилюється символікою його імені. Антропонім Яків стає символом духовного пошуку й релігійної кризи

XVIII століття. Особливе значення мають імена персонажів, пов'язаних із релігійною сферою. Вони часто біблійного або єврейського походження, що підкреслює духовну проблематику роману. Через систему імен авторка демонструє взаємодію різних релігійних традицій – юдаїзму, ісламу та християнства.

Важливим є також образ **Єнти**. Її ім'я асоціюється з мотивом межового стану між життям і смертю. Персонаж Єнти функціонує

як своєрідний спостерігач за подіями роману. Вона символізує позачасовий погляд на історію та духовне знання.

Образ *Бенедикта Хмельовського* також має символічне значення. Його ім'я пов'язане з просвітницькою традицією та прагненням упорядкувати світ через знання. У романі цей персонаж уособлює зіткнення раціонального мислення з містичними ідеями франкістів.

Особливу роль у романі відіграють топоніми. Географічні назви не лише позначають місце дії, а й формують художню концепцію простору. Поділля у творі постає символом культурного пограниччя. Такі топоніми, як *Рогатин, Жванець, Кам'янець-Подільський* чи *Ляницкорунь*, репрезентують простір взаємодії різних народів і релігій. Через ці назви авторка підкреслює багатокультурність регіону та його історичну складність. Кам'янець-Подільський у романі символізує межу між Сходом і Заходом. Це місто постає не лише географічним пунктом, а й символом переходу між різними цивілізаціями.

Важливе значення має також *Константинополь*. У романі цей топонім асоціюється з екзотичним і водночас духовно привабливим простором. Через нього реалізується мотив мандрівки та переходу через культурні кордони. Топоніми Османської імперії створюють атмосферу чужого, але водночас відкритого світу. Вони підкреслюють динамічність художнього простору та символізують пошук нова духовної істини.

Однією з центральних проблем роману є проблема ідентичності. Герої твору постійно перебувають у стані переходу між різними релігіями та культурами. У такому контексті власні назви стають важливими маркерами внутрішньої трансформації персонажів. Зміна імені або релігійної належності у романі символізує зміну духовного стану людини. Оними фіксують процес втрати або пошуку нової ідентичності. Крім того, власні назви у творі допомагають відтворити атмосферу історичної нестабільності XVIII століття. Через систему онімів авторка демонструє складність культурного простору Поділля та кризу традиційних релігійних моделей.

Система власних назв у романі має виразну постмодерну специфіку. Авторка активно поєднує історичні, біблійні та вигадані елементи, створюючи багаторівневу мережу символів. Власні назви у творі часто функціонують як інтертекстуальні знаки. Вони відсилають читача до біблійних сюжетів, історичних подій і культурних асоціацій. Завдяки цьому роман набуває філософської та культурологічної глибини.

Отже, система власних назв у романі «Книги Якова» виконує важливу художню та символічну функцію. Антропоніми й топоніми не лише локалізують події, а й допомагають розкрити проблематику духовного пошуку, релігійної ідентичності та культурного пограниччя. Онімний простір роману є складною багаторівневою системою, у якій кожна назва набуває додаткових асоціативних і культурних значень. Через символіку власних назв Ольга Токарчук створює масштабний художній світ, де поєднуються історія, міф і філософське осмислення людського буття. Таким чином, аналіз символіки власних назв дозволяє глибше зрозуміти ідейно-художню специфіку роману та особливості авторської картини світу.

Список використаної літератури

1.Калінкін В. Онімний простір та поетонімосфера: загальне і специфічне в обсязі й змісті. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету*. Сер. Мовознавство. Тернопіль : ТДПУ, 2003. Вип. 9 (Ч. 1). С. 24–27.

2.Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. *Записки з ономастики*. Одеса, 2000. Вип. 4. С. 68–74.

3.Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.

Список використаних джерел

Токарчук О. Книги Якова / пер. з пол. О. Сливинського. Київ : Темпора, 2018.

Tokarczuk O. Księgi Jakubowe. Kraków : Wydawnictwo Literackie, 2014.

Олена БЕНЬ,
вихователька Хмельницького
закладу дошкільної освіти № 38 «Світанок»

НЕТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ ЗАНЯТЬ ІЗ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ В СУЧАСНОМУ ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається питання про впровадження нетрадиційних форм занять із розвитку мовлення в практику сучасних закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: *розвиток мовлення, комунікативна компетентність, нетрадиційні форми занять, заклад дошкільної освіти.*

The article considers the implementation of non-traditional forms of speech development in the practice of modern preschool educational institutions.

Keywords: *speech development, communicative competence, non-traditional forms of activity, preschool educational institution.*

Мовлення є одним із найважливіших засобів пізнання дитиною навколишнього світу, формування її особистості, налагодження взаємодії з дорослими та однолітками. Саме в дошкільному віці закладаються основи комунікативної компетентності, збагачується словниковий запас, формується граматична правильність мовлення, розвивається зв'язне мовлення, удосконалюється звукова культура та вміння використовувати мовні засоби відповідно до ситуації спілкування.

Сучасний заклад дошкільної освіти покликаний не лише передавати дитині певну суму знань, а й створювати умови для її активної, творчої та самостійної діяльності. Традиційна організація занять, за якої педагог переважно пояснює матеріал, ставить запитання, а діти відповідають, не завжди забезпечує достатню мовленнєву активність кожної дитини. Особливо це стосується дошкільників, які потребують емоційного залучення, рухової активності, гри, творчості та можливості вільно висловлювати

власні думки. Базова програма дошкільної освіти не заперечує заняття як одну з форм організованої життєдіяльності дошкільника, проте не визнає його як основну. Воно не може претендувати на обов'язковість або винятковість.

У зв'язку з цим актуальним є використання нетрадиційних форм занять із розвитку мовлення. Їхня особливість полягає у зміні звичного формату освітньої взаємодії, створенні проблемних, ігрових, творчих і комунікативних ситуацій. Нетрадиційне заняття не означає відмову від педагогічної мети чи системності. Навпаки, воно передбачає продумане поєднання традиційних методів із сучасними технологіями, що дають змогу зробити мовленнєву діяльність дитини природною, цікавою та результативною. Тому **мета** статті – розкрити особливості використання нетрадиційних форм занять із розвитку мовлення дітей дошкільного віку та визначити педагогічні умови їхнього ефективного застосування в сучасному закладі дошкільної освіти.

Мовленнєвий розвиток дошкільника є складним і багатокомпонентним процесом. Він охоплює формування звуковимови, фонематичного слуху, словникового запасу, граматичної будови мовлення, діалогічного та монологічного мовлення, а також розвиток мовленнєвої творчості. У ранньому та молодшому дошкільному віці дитина поступово оволодіває назвами предметів, дій, ознак, учиться будувати прості речення, відповідати на запитання дорослого. У середньому дошкільному віці активно розширюється словниковий запас, удосконалюється граматична структура мовлення, виникає потреба розповідати про власний досвід, події, предмети та явища. Старші дошкільники вже здатні складати розгорнуті розповіді, описувати предмети, переказувати художні твори, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, аргументувати власну думку та підтримувати діалог. Однак мовлення не розвивається ізольовано від інших психічних процесів. Воно тісно пов'язане з мисленням, пам'яттю, увагою, уявою та емоційною сферою. Тому ефективне мовленнєве заняття має активізувати не лише мовлення, а й пізнавальну та творчу діяльність дитини. Важливо також враховувати індивідуальні

особливості дошкільників. Одна дитина легко вступає в діалог, швидко відповідає на запитання й охоче розповідає, тоді як інша може бути сором'язливою, невпевненою або потребувати більше часу для формулювання думки. Традиційна фронтальна форма роботи інколи не дає можливості забезпечити достатню мовленнєву практику для всіх дітей. Нетрадиційні форми занять, навпаки, створюють більше можливостей для індивідуальної, парної, групової та колективної взаємодії.

Головним завданням педагога стає не просто навчити дитину правильно говорити, а сформувати потребу в мовленнєвій взаємодії. Дитина має відчувати, що мовлення потрібне їй для того, щоб запитати, домовитися, пояснити, переконати, розповісти, пожартувати, висловити емоції чи поділитися власним відкриттям.

Нетрадиційні форми занять – це способи організації освітньої діяльності, які відрізняються від звичного побудування заняття й передбачають використання нестандартних прийомів, ігрових ситуацій, творчих завдань, проблемних ситуацій, дослідницької діяльності, театралізації, квестів, подорожей, інтерактивної взаємодії та інших засобів. Їхньою основною перевагою є те, що дитина не сприймає мовленнєву вправу як формальне навчальне завдання. Вона стає учасником певної ситуації: мандрівником, детективом, казковим персонажем, журналістом, дослідником, актором або ведучим телепрограми. За таких умов мовлення набуває практичного значення. Наприклад, завдання «*Опиши іграшку*» може бути традиційною вправою. Якщо ж педагог пропонує дітям уявити себе працівниками «Бюро знахідок», де потрібно за описом знайти загублену іграшку, сама мовленнєва дія стає мотивованою. Дитині необхідно використати слова на позначення кольору, форми, величини, матеріалу, частин предмета, його характерних ознак. Таким чином, навчальна мета реалізується через ігрову діяльність. Можна зробити висновок, що нетрадиційні форми занять сприяють підвищенню інтересу дітей до мовленнєвої діяльності, активізації словникового запасу, розвитку діалогічного та монологічного мовлення, формуванню вміння слухати співрозмовника, розвитку зв'язності, послідовності та логічності

висловлювання, стимулюванню творчої уяви, подоланню мовленнєвої скутості, розвитку комунікативних навичок, формуванню самостійності та впевненості у власних мовленнєвих можливостях.

У практиці сучасного закладу дошкільної освіти можна використовувати різноманітні нетрадиційні форми організації мовленнєвої діяльності. Однією з найпопулярніших форм є заняття-подорож. Діти можуть здійснювати уявну мандрівку до казкового лісу, країни Слів, міста Знань, на острів Дружби, до Космосу, зоопарку або будь-якого іншого місця. Педагог створює сюжет, у якому кожна зупинка передбачає певне мовленнєве завдання. Наприклад, на «Словниковій галявині» діти добирають прикметники до іменників; на «Річці Розповідей» складають короткі історії; на «Мості Діалогу» вчаться ставити запитання та відповідати на них. Такі заняття особливо ефективні тому, що поєднують мовлення з рухом, уявою та емоційним переживанням.

Дуже часто у своїй навчально-виховній роботі вихователі використовують таку форму роботи як квест, який передбачає послідовне виконання завдань для досягнення певної мети. Для дошкільників це може бути пошук загубленого казкового героя, відновлення чарівної книги, допомога казковому персонажу або пошук скарбу. Мовленнєві завдання можуть бути різними: відгадування загадок, складання опису, добір синонімів та антонімів, утворення нових слів, переказ, складання речень, створення спільної розповіді. Квестова форма сприяє розвитку не лише мовлення, а й уміння працювати в команді, домовлятися, слухати інших та спільно приймати рішення.

Гра є природним способом діяльності дошкільника. Тому використання дидактичних, сюжетно-рольових та мовленнєвих ігор є особливо ефективним.

Наприклад, у грі «Телефон» діти вчаться вести діалог; у грі «Магазин» – використовувати слова ввічливості та будувати ситуативні висловлювання; у грі «Вгадай предмет» – складати опис; у грі «Продовж речення» – розвивати граматичну правильність мовлення та логіку. Ігрові ситуації дозволяють

багаторазово повторювати мовний матеріал без відчуття одноманітності.

Досить цікавим є використання форми інтерв'ю. Педагог може запропонувати дітям уявити себе журналістами, які беруть інтерв'ю у казкового героя, однолітка, «гостя» заняття або навіть у предмета. Діти вчаться самостійно формулювати запитання, уважно слухати відповідь, реагувати на неї та продовжувати розмову. Старші дошкільники можуть працювати парами, змінюючись ролями журналіста та співрозмовника. Така форма особливо корисна для розвитку діалогічного мовлення та комунікативної ініціативи.

Важливе місце в сучасному дошкільному освітньому процесі посідають інтерактивні методи. Їх сутність полягає в активній взаємодії учасників освітнього процесу. Одним із доступних методів є *«Мікрофон»*. Педагог пропонує дітям по черзі висловитися щодо певного питання. Наприклад: *«Якою має бути справжня дружба?»*, *«Що потрібно робити, щоб берегти природу?»*, *«Яка казка мені подобається і чому?»*. Дитина має можливість висловити власну думку, не перебиваючи інших.

Метод *«Мозковий штурм»* допомагає швидко зібрати якомога більше ідей. Наприклад, педагог запитує: *«Що може статися в чарівному лісі?»* Діти пропонують свої варіанти: там можуть жити феї, говорити дерева, з'явитися дракон, загубитися маленьке звірятко тощо. Згодом із цих ідей можна скласти спільну казку.

Ефективним є також метод *«Асоціативний куш»*. У центрі розміщується слово або зображення, а діти називають слова, які з ним асоціюються. Наприклад, до слова *«зима»* діти добирають: сніг, мороз, ковзани, санки, ялинка, свято, рукавички тощо. Це сприяє активізації словника та встановленню смислових зв'язків між словами.

Метод *«Незакінчене речення»* дає змогу розвивати вміння самостійно формулювати думку. Педагог пропонує: *«Якби я був чарівником, то...»*, *«Я люблю весну, тому що...»*, *«Мій найкращий друг...»*. Дитина повинна логічно продовжити висловлювання. Ці

методи не потребують складного обладнання, але створюють сприятливі умови для активного мовленнєвого спілкування.

Особливе місце серед нетрадиційних форм роботи займає казкотерапія. Казка близька дитині за змістом, емоційністю та способом подання інформації. Вона допомагає не лише збагачувати словник, а й формувати моральні якості, розвивати емоційний інтелект та здатність розуміти почуття інших. Під час роботи з казкою педагог може запропонувати дітям: придумати продовження історії, змінити характер головного героя, придумати нового персонажа, придумати інше закінчення, скласти казку за серією картинок.

Нетрадиційні форми занять можуть поєднувати мовленнєву діяльність із малюванням, музикою, рухом, конструюванням та іншими видами дитячої активності. Наприклад, після слухання музичного твору педагог пропонує дітям описати, яку картину вони уявили. Діти добирають слова для характеристики музики: весела, сумна, швидка, повільна, загадкова, ніжна. Потім за власними асоціаціями створюють малюнок і розповідають про нього. Під час конструювання дитина може описувати споруду, пояснювати послідовність своїх дій, придумувати історію про створений об'єкт. Так мовленнєва діяльність стає складовою загальної творчої роботи. Цікавим прийомом є створення «живих картин». Діти отримують певну тему, наприклад *«У лісі»*, *«На вокзалі»*, *«У магазині»*, *«На морі»*, та за допомогою рухів і міміки відтворюють ситуацію. Після цього вони словесно описують, що відбувається.

Такі заняття особливо корисні для дітей, яким складно тривалий час утримувати увагу на суто мовленнєвому матеріалі.

Сучасні діти активно взаємодіють із цифровими технологіями, тому педагог може використовувати їх як додатковий засіб розвитку мовлення. Водночас цифрові інструменти не повинні замінювати живе спілкування. Доцільним є використання інтерактивних презентацій, аудіозаписів, коротких відеофрагментів, цифрових зображень та інтерактивних вправ. Наприклад, після перегляду короткого відео без звуку діти можуть

самостійно придумати діалоги персонажів. Цікавим завданням є «*Озвуч мультфільм*». Діти дивляться невеликий фрагмент без звукової доріжки та придумують репліки персонажів. Така робота стимулює розвиток діалогічного мовлення, емоційної виразності та творчого мислення. Інший варіант – створення спільної цифрової казки. Педагог демонструє дітям послідовність зображень, а діти разом придумують сюжет. Педагог може записати дитячі висловлювання, після чого створити простий аудіо- чи відеопродукт. Важливо дотримуватися принципу доцільності: цифрові засоби мають допомагати розв'язувати мовленнєве завдання, а не відволікати від нього.

Для того щоб нетрадиційні форми занять справді сприяли мовленнєвому розвитку, педагогові необхідно дотримуватися низки умов. В першу чергу, кожне заняття повинно мати чітку мету. Незвичайний сюжет або яскравий матеріал не можуть замінити педагогічний зміст. Потрібно визначити, які саме мовленнєві вміння мають сформуватися або вдосконалитися. По-друге, завдання повинні відповідати віковим та індивідуальним можливостям дітей. Надмірно складні завдання можуть викликати невпевненість, а занадто прості – втрату інтересу.

Обов'язково необхідно забезпечувати максимальну мовленнєву активність дітей. Якщо протягом заняття переважно говорить педагог, навіть найцікавіший сценарій не забезпечить достатнього мовленнєвого розвитку. Важливо створювати атмосферу психологічної безпеки. Дитина повинна мати право на помилку, пошук слова, власний варіант відповіді. Педагог має демонструвати доброзичливість, терпіння та повагу до дитячої думки.

Нетрадиційні форми варто систематично поєднувати з повсякденною мовленнєвою практикою. Мовлення розвивається не лише під час спеціально організованого заняття, а й під час прогулянки, прийому їжі, творчої діяльності, гри, спостережень та спілкування.

Важливо також залучати батьків. Вони можуть підтримувати мовленнєвий розвиток дитини вдома через спільне читання, бесіди,

обговорення подій дня, складання казок, опис предметів, сімейні ігри та інші види спільної діяльності.

Отже, нетрадиційні форми занять із розвитку мовлення є важливим засобом модернізації освітнього процесу в сучасному закладі дошкільної освіти. Їх використання дає змогу зробити мовленнєву діяльність дітей емоційною, мотивованою, творчою та комунікативно спрямованою. Особливу ефективність мають заняття-подорожі, квести, заняття-ігри, інтерв'ю, казкотерапія, інтерактивні методи та творчі завдання. Вони створюють ситуації, у яких дитині необхідно говорити не для формальної відповіді педагогу, а для досягнення конкретної мети: домовитися, пояснити, розповісти, запитати, переконати, допомогти іншому або створити щось нове.

Нетрадиційні форми особливо цінні тим, що забезпечують активну участь кожної дитини. Вони допомагають розкрити мовленнєві можливості дошкільника, розвивають комунікативну ініціативу, творчу уяву, самостійність та впевненість у собі. Водночас ефективність таких занять залежить від професійної майстерності педагога. Вихователь має не просто використовувати яскраві ігри чи незвичайні сюжети, а грамотно добирати методи відповідно до мети, віку та потреб дітей. Важливими є системність, послідовність, доступність, емоційна насиченість і практична спрямованість мовленнєвих завдань.

Таким чином, сучасне заняття з розвитку мовлення має перетворюватися з процесу передачі мовних знань на простір живого спілкування, творчості та взаємодії. Саме в такому середовищі дитина отримує можливість не лише засвоювати мовні норми, а й використовувати мовлення як реальний інструмент пізнання світу, вираження власних думок, почуттів та потреб. Використання нетрадиційних форм занять сприяє створенню в закладі дошкільної освіти мовленнєво насиченого середовища, у якому кожна дитина може бути активним співрозмовником, оповідачем, дослідником і творцем. Це відповідає сучасному розумінню дошкільної освіти та сприяє формуванню особистості,

здатної вільно, послідовно, творчо й доречно використовувати мовлення у різноманітних життєвих ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) : нова редакція. Київ, 2021. 37 с.
2. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Київ : Слово, 2004. 376 с.
3. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків : Ранок, 2013. 192 с.
4. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 136 с.

Дарина БОГОМОЛОВА,

*магістрантка I курсу ОПП «Середня освіта
(Українська мова і література),*

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент Любов ОЛІЙНИК

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ФАНТАСТИЧНОЇ ПРОЗИ В ЗЗСО

У статті розглянуто теоретичні та методичні основи вивчення фантастичної прози в закладах загальної середньої освіти; проаналізовано специфіку жанрів фантастики, запропоновано їхню класифікацію з огляду на дидактичний і виховний потенціал; обґрунтовано доцільність застосування сучасних інноваційних методів і технологій для підвищення читацького інтересу та розвитку ключових компетентностей учнів базової школи.

Ключові слова: *фантастична проза, фентезі, наукова фантастика, методика, читацький інтерес, інноваційні технології.*

This article explores the theoretical and methodological foundations for teaching science fiction in general secondary education institutions. It analyzes the specific characteristics of science fiction genres and proposes a classification of these genres based on their didactic and educational potential. The article justifies the use of modern innovative methods and technologies to increase students' interest in reading and develop key competencies among elementary school students.

Key words: *science fiction, fantasy, methodology, interest in reading, innovative technologies.*

У сучасному освітньому просторі фантастична проза є одним із найперспективніших засобів формування читацької компетентності школярів. Поєднуючи захопливий сюжет із важливими світоглядними проблемами, твори цього жанру сприяють розвитку уяви, критичного мислення та ціннісних орієнтирів учнів. Саме тому дослідження теоретичних засад фантастичної прози та методичних аспектів її вивчення в закладах

загальної середньої освіти є актуальним завданням сучасної лінгводидактики та літературної освіти.

Мета статті полягає в з'ясуванні теоретичних засад фантастичної прози як літературного явища, визначенні її жанрової специфіки та обґрунтуванні ефективних методичних підходів до вивчення творів фантастичної літератури в закладах загальної середньої освіти.

Витоки фентезі сягають XIX століття, однак як самостійний літературний жанр воно остаточно сформувалося у першій половині XX століття. Його ключовими джерелами стали французька літературна казка, а також скандинавський та кельтський фольклор. Серед письменників, які заклали підвалини жанру, дослідники виокремлюють Е. Блеквуда, Г. Волпола, Дж. Б. Кейбелла та В. Морріса. Знаковою постаттю раннього етапу розвитку фентезі вважається британський письменник Е. Дансені. Його збірка «Боги Пегани» започаткувала традицію створення детально розроблених магічних світів із власною міфологією, що спиралася на ірландський епос. Фундаторами класичного фентезі традиційно вважають представників двох літературних шкіл – британської та американської (до останньої, зокрема, належать Р. І. Говард, Г. Ф. Лавкрафт та К. Е. Сміт) [2].

Сучасне літературознавство розглядає взаємодію наукової фантастики, фентезі й містичної прози не як штучну компаративну проблему, а як вагомий культурологічний феномен. Попри те, що ці жанри домінують у масовій літературі та користуються неабияким попитом серед читачів, тривалий час академічна спільнота ставилася до них як до «маргінальних». Системне наукове осмислення фантастичної прози розпочалося лише в другій половині XX століття. На межі XX – XXI століть значний внесок у дослідження поетики та специфіки цих текстів внесли такі вітчизняні науковці, як Т. Денисова, В. Карацупа, О. Левченко, С. Павличко, О. Стужук та інші [4].

Із середини XX століття, на тлі стрімкого розвитку масової літератури, постала гостра потреба в системній класифікації фантастичної прози. У сучасному літературознавстві фігурує низка

суміжних понять: «наукова фантастика», «фентезі», «соціально-утопічна фантастика» тощо. Через застосування різних критеріїв класифікації межі між жанрами, піджанрами та їхніми різновидами часто розмиваються. Проте для осягнення природи цього феномена важливо виокремлювати «власне фантастику» – тексти, у яких фантастичне припущення (хронотоп, магічна система чи технологія) виступає не просто художнім прийомом чи тлом, а становить невіддільну єдність форми і змісту. Досліджуючи генеалогію жанру, науковці простежують його еволюцію від архаїчної міфології до фольклору складних інтелектуальних конструктів сучасної фантастичної літератури [4].

У сучасній філологічній науці класифікація фантастичної прози залишається предметом дискусій через відсутність жорстких жанрових меж та очевидну тенденцію до жанрового синкретизму. Для побудови ефективної методичної моделі вивчення таких творів у закладах загальної середньої освіти необхідно чітко типізувати цей масив, спираючись на природу фантастичного припущення та його дидактичний потенціал [8].

Сучасний масив фантастичної прози доцільно розділити за такими ключовими жанровими координатами:

– наукова фантастика, що базується на раціональному, логічно обґрунтованому фантастичному припущенні. Вона екстраполює наукові теорії, технологічні прогнози чи соціальні вектори у майбутнє. У дидактичному аспекті наукову фантастику доцільно поділяти на два типи: «жорстка наукова фантастика», яка акцентує увагу на природничо-науковій точності (фізика, астрономія, кібернетика). Її методичний потенціал виступає ефективним засобом для реалізації міжпредметних зв'язків та впровадження STEM-технологій; «м'яка» наукова фантастика, що фокусується на психологічних, соціологічних та етичних наслідках прогресу. Методичним потенціалом якої є аналіз творів спрямований на розвиток емоційного інтелекту, критичного мислення та формування ціннісних орієнтирів учнів;

– фентезі – жанр, у якому первинним елементом сюжету виступає ірраціональне припущення (магія, міфологічні системи,

залучення надприродного). Події, як правило, відбуваються у вторинних, детально змодельованих уявних світах. Вивчення фентезі у ЗЗСО забезпечує роботу з архетипами, міфологічними підтекстами та компаративним аналізом;

—до соціально орієнтованих різновидів фантастики належать антиутопія та постапокаліптична проза. Вони мають значний дидактичний потенціал у старшій школі, оскільки безпосередньо звертаються до глобальних проблем людства. Антиутопія демонструє критичні наслідки деструктивних соціально-політичних експериментів, тоді як постапокаліпсис моделює стан суспільства після глобальної катастрофи (екологічної, воєнної, техногенної), де ключовою стає проблема збереження гуманістичної сутності людини;

—альтернативна історія — жанр, заснований на ревізійністському моделюванні історичного процесу (*«що було б, якби...»*) або на припущенні існування таємних сил, що керують офіційною історією. На уроках літератури цей матеріал слугує ефективним засобом розвитку аналітичного мислення, адже вимагає від учнів чіткого розуміння реальних причинно-наслідкових зв'язків в історії для того, щоб переосмислити художню вигадку автора.

У контексті сучасної лінгводидактики та розв'язання проблеми зниження читацького інтересу серед учнів середнього шкільного віку, саме новітні зразки української фантастичної прози демонструють високий рівень читацької зацікавленості. Фантастика і фентезі виступають ефективним містком між масовою культурою та освітнім процесом у ЗЗСО, задовольняючи вікові психологічні потреби підлітків у розширенні меж реальності, самоідентифікації та есканізму .

Попри поодинокі твердження критиків щодо вторинності сучасного українського фентезі та його сліпого копіювання західних матриць, цей піджанр має глибокі національні історико-літературні традиції. Фантастичне припущення як художній інструмент було органічним складником класичної української літератури задовго до оформлення маскульту. Елементи

демонології, містики та химерної прози простежують у баладах Тараса Шевченка, соціально-побутовій та сатиричній прозі Григорія Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма», неоромантичній драмі Лесі Українки «Лісова пісня» [7].

Теоретичною основою вітчизняного фентезі є багатий етнокультурний субстрат – українська міфологічна традиція, у якій поєдналися дохристиянські (язичницькі) уявлення та християнські вірування. На відміну від класичного європейського фентезі, український контекст пропонує самотутні образи: характерників, мольфарів, відьом та специфічних представників нижчої демонології, що надає текстам яскравого етнокультурного колориту.

З огляду на це, введення до шкільної програми художніх творів, позначених вираженою етнокультурною специфікою, створює сприятливі умови для застосування компаративного підходу в процесі вивчення літератури. Зіставлення традиційних образів західноєвропейського фентезі, зокрема ельфів, гномів, гоблінів тощо, із персонажами української демонології – мавками, чугайстрами, потерчатами – сприяє глибшому осмисленню учнями спільних закономірностей міфологічного світосприйняття різних народів. Водночас такий аналіз допомагає виявити унікальні риси української культурної традиції, формуючи усвідомлення її самотутності та місця в загальносвітовому культурному просторі.

Ураховуючи вимоги Державного стандарту базової середньої освіти та опираючись на чинні модальні програми Нової української школи, вивчення фантастичної прози має базуватися на компетентнісному підході [1; 3; 5–6; 9–11]. Сучасний підліток сприймає фантастику не просто як текст, а як мультимедійний всесвіт (через наявність екранізацій, відеоігор, коміксів за мотивами творів тощо). Тому методична модель уроку літератури постійно змінюється: учитель стає не лише джерелом інформації, а й наставником, який спрямовує учнів у процесі пізнання та осмислення художнього тексту.

Для ефективного опрацювання фантастичної прози у ЗЗСО ми пропонуємо використовувати сучасні методичні прийоми та технології:

1. Творче моделювання та фанфікшн. Оскільки фантастичні жанри передбачають конструювання вторинних світів, рушійною силою є залучення учнів до співтворчості. Написання альтернативних фіналів, розробка щоденників персонажів або складання пугівників магічними світами сприяє глибокому зануренню в текст і розвиває креативне мислення учнів.

2. Інтерактивне картографування. Специфіка наукової фантастики полягає в наявності деталізованого хронотопу. Створення учнями фізичних або цифрових мап вигаданих континентів, схем соціальної ієрархії антиутопічних суспільств чи альтернативних історій, розвине просторову уяву та навички синтезу інформації.

3. Проєктна діяльність у форматі STEM. Під час вивчення «жорсткої» наукової фантастики доцільно створювати міжпредметні проєкти. Учні можуть аналізувати реалістичність описаних технологій із погляду фізики, хімії чи біології, що усуває штучний бар'єр між гуманітарними та природничими науками.

4. Дискусійні формати. Найбільше дидактичний потенціал соціальної фантастики та постапокаліпсису розкривається через обговорення морально-етичних тем. Риторичні запитання стимулюють розвиток емоційного інтелекту та навичок аргументованого ведення полеміки.

Отже, вивчення фантастичної прози в закладах загальної середньої освіти має потужний дидактичний потенціал, що виходить далеко за межі суто розважального читання. Чітка жанрова класифікація текстів та опора на багатий український етнокультурний контекст створюють підґрунтя для глибокого компаративного аналізу і формування національної свідомості школярів. Завдяки такому підходу фантастична література стає дієвим інструментом для розвитку критичного й креативного мислення, емоційного інтелекту та навичок аналізу, повною мірою реалізуючи вимоги компетентнісного підходу в умовах Нової української школи.

Список використаної літератури

- 1.Архипова В.П., Січкарь С.І., Шило С.Б. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL : https://osvita.ua/doc/files/news/830/83085/1_Ukr_lit_5-6-kl_Arkhypova_Sichkar_Shylo.pdf (дата звернення: 29.05.2026).
- 2.Бовсунівська Т. Теорія літературного жанру : підручник. Київ : Видавничо-полігр. центр «Київ. ун-т», 2009. 513 с.
- 3.Державний стандарт базової середньої освіти : від 23.11.2011. № 13 : станом на 26 лют. 2020 р.
- 4.Єгорова Ю. Фантастика в епоху постмодерну: еволюція жанру. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету (Філологічні науки)*. 2015. Вип. VI. С. 235–239. URL : <https://dspace.bdpi.org.ua/server/api/core/bitstreams/3c65337e-e5f1-4f89-99fa-ba0d4690615b/contentf> (дата звернення: 29.05.2026).
- 5.Заболотний О. В., Слоньовська О. В., Ярмільська І. В. Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL : https://osvita.ua/doc/files/news/929/92956/Ukrayinska_literatura_7-9-kl_Zabolotnyy.pdf (дата звернення: 29.05.2026).
- 6.Пастушенко Н. М., Чумарна М. І. Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL : https://osvita.ua/doc/files/news/929/92957/Ukr-lit-7-9_klas_Pastushenko_ta_in_29_12.pdf (дата звернення: 29.05.2026).
- 7.Троян А. Сучасна фантастика на уроках української літератури. *Сучасна українська фантастика (для дітей середнього шкільного віку)* : Матеріали Інтернет-конференції. Черкаси, 2018. С. 45–49. URL : <https://surl.li/icblvq> (дата звернення: 29.05.2026).
- 8.Фантастика. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Фантастика> (дата звернення: 21.05.2026).
- 9.Чумарна М. І., Пастушенко Н. М. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL : https://osvita.ua/doc/files/news/830/83086/Ukr_lit_5-6-kl_Chumarna_Pastushenko_14_0_1.pdf (дата звернення: 29.05.2026).
- 10.Яценко Т.О., Качак Т.Б. та ін. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL : https://osvita.ua/doc/files/news/830/83087/Ukr_lit_5-6-kl_Yatsenko_ta_in_14_07.pdf (дата звернення: 29.05.2026).

11.Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А., Тригуб І. А. Модельна навчальна програма «Українська література. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. URL : https://osvita.ua/doc/files/news/896/89669/Ukrayinska_literatura_7-9-kl_Yatsenko_ta.pdf (дата звернення: 29.05.2026).

Анастасія ГАЛКІНА,

здобувачка II курсу ОПП «Середня освіта.

Українська мова та література»,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. Ольга ЖБАВА

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБРЯДОВОЇ ЛЕКСИКИ СЕЛА ПЕТРАШІВКА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО РАЙОНУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проведено лексико-семантичний аналіз обрядової лексики села Петрашівка Хмельницького р-ну Хмельницької обл. на основі польових записів, здійснених під час діалектологічної практики. Досліджено термінологію весільного та поховально-поминального циклів у контексті взаємодії подільських говірок та старообрядницької традиції. У роботі представлено назви весільних атрибутів, чинів. Особливу увагу приділено номінації поховально-поминального етапу, доведено стійкість діалектного ядра говірки та збереження архаїчних рис у фонетиці та семантиці обрядових назв.

Ключові слова: *подільський говір, лексико-семантичний аналіз, обрядова лексика, весільний обряд, поховальний обряд, старообрядці.*

This article presents a lexical-semantic analysis of ritual vocabulary from the village of Petrashivka in the Khmelnytskyi district of Khmelnytskyi region, based on field recordings made during a dialectological fieldwork project. The terminology of the wedding and funeral-memorial cycles is examined in the context of the interaction between Podillia dialects and the Old Believer tradition. The paper presents the names of wedding attributes and rituals. Particular attention is paid to the naming of the funeral-memorial stage. The stability of the dialectal core of the subdialect and the preservation of archaic features in the phonetics and semantics of ritual terms have been demonstrated.

Keywords: *Podillia subdialect, lexical-semantic analysis, ritual vocabulary, wedding rite, funeral rite, Old Believers.*

Дослідження лексико-семантичних особливостей обрядової лексики є одним із найважливіших завдань етнолінгвістики й діалектології, оскільки ця група слів безпосередньо відображає

мовну картину світу народу, його духовну культуру, ментальність та міфопоетичне мислення.

Вивчення лексико-семантичної системи обрядового дискурсу села Петрашівка Хмельницького району Хмельницької області є актуальним завданням сучасної лінгвоетнографії. Населений пункт є унікальним зразком внутрішньоговіркового мовного суміжжя, де протягом тривалого часу взаємодіють подільський говір та специфічний лексичний шар російської старообрядницької громади. Говірка села Петрашівка належить до подільського говору південно-західного наріччя української мови. Актуальність теми зумовлена необхідністю фіксації локальних лексико-семантичних одиниць в умовах активної трансформації народних звичаїв та інтенсивних міжмовних контактів, адже село історично має специфічний етнічний склад. Село Петрашівку заснували 1749 року вихідці із Росії – старообрядники з Помор'я, узбережжя Білого моря. До 1947 року село називалось Петраші. Досі майже половину його населення, чисельність якого трохи перевищує тисячу мешканців, складають нащадки цих старообрядців. Старообрядці (місцеві жителі часто називають себе *пилипонами* або *липованами*) з'явилися тут унаслідок релігійних переслідувань у царській Росії після церковного розколу XVII століття.

Історія, побут та мовно-культурні особливості старообрядницької громади Петрашівки мають низку унікальних рис. Масове заселення Поділля старообрядцями припадає на кінець XVIII – початок XIX століття, коли ці землі після поділів Речі Посполитої увійшли до складу Російської імперії. Місцеві поміщики охоче приймали старообрядців, оскільки ті мали репутацію працьовитих, тверезих, дисциплінованих та високоефективних господарів.

Теоретичною базою для аналізу стали такі розвідки: праця П. Гриценка, у якій визначено основні риси подільського говору та принципи ареального варіювання лексики [3; 4], матеріали «Атласу української мови», що дозволяють чітко локалізувати досліджувану говірку в межах південно-західного наріччя [1], «Словник подільських говірок» Д. Брилінського, у якому

зафіксовано та пояснено діалектні слова, фразеологізми та мовні звороти, характерні для жителів Поділля [2], а також окремі дослідження, що висвітлюють різні аспекти вербальних компонентів весільної, поховальної та родильної обрядовості не тільки Поділля, а й суміжних територій, О. Жвавої [5–9], Н. Коваленко [10], Т. Тищенко [11], І. Ткаченко [12].

Лексика села Петрашівка Хмельницького р-ну Хмельницької обл. ще не ставала об'єктом окремого системного аналізу, що визначає новизну цього дослідження. Метою статті є опис і лексико-семантичний аналіз обрядових назв, зафіксованих під час діалектологічної практики в населеному пункті.

Лексика вищезгаданого поселення поділяється на кілька тематичних груп, серед яких найповніше представлена сімейна обрядовість (весільна та поминальна). Весільний обряд у досліджуваній говірці має традиційну для більшості регіонів України структуру. Назви учасників весільної процесії відображають ієрархію обряду. Основну групу молоді, яка допомагає в організації та прикрашанні гільця, інформант називає збірним іменником [моло^до^ж], [ў су^боту зби^ерали^с’а моло^до^ж / д’іу^чата / хло^пчи^еки]. Головними розпорядниками свята виступають старости та свати [сва^ти / сват со с^вахо^йу зо сторо^ни моло^дойі і зо сторо^ни моло^дого //]. Особлива роль відведена боярам – це група чоловіків із боку молодого, яка супроводжує його під час викупу нареченої: [бу^йари / бо^йари йак їдут там в’ід мене до моло^дойі / це нази^евайец’а бо^йари // оце во^ни ж їдут н’іби за н’івестойу / заби^ерати //].

Серед незаміжніх учасниць виділяються дружки, кількість яких у минулому могла сягати п’ятнадцяти осіб [йїх було пи^тнац’ат’ / дес’ат’ за^раз т’іл’ки^е]. Носії говірки чітко виділяють роль старшої дружки, яка сидить безпосередньо біля нареченої та несе відповідальність за певні етапи обряду: [перша то об’і^зат’ел’но по^вин:а бути си^ед’и^ти коло моло^дойі / об’і^зат’ел’но / а т’і ўже р^ешта ну ро^згул’ували ве^лін / то ўс’і ўже ўс’іх д’іу^чат б^рала].

Натомість чоловічу сторону представляє дружба, який виконує ключову роль в обряді «посагу» (силоміць садить молоду на стілець) та відповідає за молодого: [йа^екшо тої і^еде у з'а^ат'і / д^ер^ежба по^евин:иї ўз'ати^е на п^елеч'і і так заве^уз'ти йо^ого ў з'а^ат'і //].

Центральним символом весілля є [г'іл'це], яке виготовляли з сосни: [при^ен'іс д^ер^ежба туйу сос^ену / ну так йак г'іл'це при^ен'іс дес' з л'іса]. Процес прикрашання дерева називається [ўбе^урали^е г'іл'це]. Важливою особливістю є супровід цієї дії традиційними піснями, що свідчить про збереження магічної функції обряду. Гільце роблять із сосни та прикрашають [закли^екала д'івок / наро^ебили стру^еганок / та^еких бендочок на нитку], супроводжують дію піснями:

[виїс'а г'іл'ен'ко г^еладко /
йак кра^есива йе йабко /
йак п'іде^уш межи^е л'уди /
с^елава друже^ун'кам б^еуде //].

Головний хліб на весіллі – кара^евай, який обов'язково випікають хрес'ні. Нижня частина весільного короваю – п'ідошва, яку за давнім звичаєм віддають музикантам: [на ве^ус'іл':і музи^екантам да^ут' п'ідошву з кара^евайа]. Другий день весілля називають с'н'іданок, проте він має ігрову форму: [гос'т'і зби^ерайуц':а / пе^уре^уби^ерайуц':а там хто ў шо / ўра^еч'і і ўчите^ліў і / ну ўс'ак'і були шо хоч було].

Обряд зміни статусу дівчини в жінку пов'язаний із номеном посах. Це ритуальне садіння молодої на стілець для розплітання коси, під час якого вона символічно впирається: [во^ена доўго ўпи^ерайец':а / во^ена не с'ідає / во^ена б'є но^егами^е с'т'ілец' / в'ідкидає / шоб не с'істи^е // ну це та^екий оби^ечай йа не знайу йак це во^ено це^увої // ну і на т^ерет'ій раз в'ін по^евине^ун йійі поса^едити^е / йа^екшо в'ін йійі не поса^еди^т так / то в'ін бе^уре на ру^еки і так йійі сади^т].

Завершується весільний цикл зміною головного убору – замість в'ел'ана (фати) та віночка з барвінку, нареченій зав'язують б'ілу хустину. Після цього вона виконує свій перший танець у новому статусі із сви^ек^ерухойу.

Лексико-семантична система обрядової лексики є динамічною, але водночас дуже консервативною структурою, поєднує архаїчні язичницькі корені з християнською культурою та локальними діалектними особливостями. Тут сформувався так званий острівний російський говір, який функціонує в іноетнічному (українському) оточенні. Але перебуваючи століттями в українському мовному оточенні, говір петрашівських старообрядців зазнав потужного впливу подільських говірок.

Поховальна та поминальна лексика села Петрашівка відображає особливе ставлення до ритуальних предметів. На позначення основного поховального атрибута в говірці паралельно вживають лексеми *гриб* та *домовина*: [ўс'о кла^дут' туд^а / ў домо^вину / спора^джайут' ўсе накри^вайут], [п'ідиш^ла до г^робу п^росе п^рошчен'їа].

Процес підготовки покійного до поховання – *спор'адити*: [л'удину по^вин'ї спор'а^дити / ўд'іти йїйї ўс'о на^лежне^н]. Унікальним прикладом є назва молитовного атрибута – *л'ес^тоўка*. Це специфічні паперові або шкіряні чотки, які обов'язково кладуть у руки вірянам: [йак^шо л'удина хо^дит' до ц^ерк^ви / во^на мо^ли^ц'а на ц^ей / ц^е во^на з то^йу л'ес^тоўко^йу мо^ли^лас'а / і так йїйї кла^дец'а ў мо^гилу]. Крім того, у поминальній практиці згадують інформанти *ружан'їц та^к'і ко^рал'ки*. Таким чином збережено таку традицію: [ўкла^дали^е ў ру^ку с'в'іче^нчку і ко^ло с'в'іче^нчки^е к^лали^е та^ку і ко^ночку / бу^мажні^й та^ки^й обра^зо^чок].

Терміни на позначення поминальних циклів у говірці чітко розмежовані за часом: [ну по^ми^нки на т^рет'ї ден' // ц^е на^зи^вайе^ц'а т^ретинки // на ц^иї во^ї і де^вїат' д^н'їў // то ко^ли де^вїат' д^н'їў сл^лужи^ц'а / то то^вд'ї і сл^лужи^ц'а т^ретинки // дв'ї сл^лужби за о^дин ден' по^вин'ї в'ідсл^лужити], [так са^ме со^рок д'н'їў і там до ро^ку так / а пот'ім ўже ўс'о / ц^е ўже ўс'о //]. Сама трапеза поминальна має назву *поми^нки*. Обов'язковими стравами є: [ў нас го^ттуйут' чо^тири ст^рави // ц^е обов'язково боршч / м'ясо^голуб'ї / каша мо^же бу^ти^е мо^лочна / на^л'іс^ники // ну чо^тири ст^рави шо^б бу^ло // ко^ли п'іст / ро^бл'ац'а з гри^бами^е або з ри^бойу //], а розпочинається обід із ритуального споживання куті.

Прощання на цвинтарі супроводжується обрядом *n'рошчен'їя*, де родичі тричі просять пробачення у померлого, тримаючи в руках хлібину. Всі ці назви свідчать про те, що обрядова лексика села Петрашівка є не лише мовним явищем, а й ключем до розуміння духовної культури Поділля.

Здійснений аналіз дозволяє стверджувати, що обрядова лексика села Петрашівка Хмельницького району Хмельницької області є стійкою системою, яка поєднує архаїчні подільські риси з локальними етноконфесійними запозиченнями. Виявлено високу збереженість назв весільних чинів та атрибутики, а також специфічну диференціацію поминальних термінів. Взаємодія української та старообрядницької громад сформувала унікальний лексичний ландшафт, де поруч із загальнодіалектними лексемами *г'іл'це*, *старос'ти* функціонують вузьколокальні одиниці *л'ес'тоўка*, *ру'жан'иц*, що потребує подальшого детального вивчення. Петрашівка залишається цінним історико-культурним і мовним заповідником Хмельниччини, що демонструє унікальний приклад тривалого мирного співіснування та взаємозбагачення української та старообрядницької культур. Сучасні жителі села є білінгами – вони вільно володіють українською мовою (літературною та місцевим подільським діалектом) у публічній сфері, але в родині та під час релігійних обрядів старше покоління намагається зберігати свою традиційну мову.

Список інформантів

1. Приступа Марина Антонівна. Народилася 1928 року в с. Петрашівка. Працювала у колгоспі. Пенсіонерка. Освіта 3 класи.
2. Макогін Ганна Адольфівна. Народилася 1941 року в с. Петрашівка. Працювала в колгоспі. Пенсіонерка. Освіта 7 класів.
3. Звезда Ганна Андріївна. Народилася 1959 року в с. Петрашівка. Пенсіонерка. Освіта 10 класів.
4. Худащова Анастасія Тарасівна. Народилася 1958 року в с. Петрашівка. Пенсіонерка. Освіта 10 класів.

Список використаної літератури

1. Атлас української мови: в 3-х т. АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наукова думка, 1988. Т. 2: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. 520 с.
2. Брилінський Д. М. Словник подільського говору. Хмельницький, 1991. 116 с.
3. Гриценко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ: Наукова думка, 1990. 269 с.
4. Гриценко П. Ю. Основні риси подільського говору. *Поділля: історико-етнографічне дослідження* Л. Ф. Артюх, В. Г. Балусок, З. Є. Болтарович та ін. Київ: Доля, 1994. С. 74–81.
5. Жвава О. А. Лексика поховального обряду у говірках наддністрянсько-буковинсько-подільського суміжжя. *Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті*. Випуск 27. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка, 2009. С. 135–140.
6. Жвава О. А. Номінація учасників весільного обряду у говірках подільсько-буковинсько-наддністрянського суміжжя. *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Філологічні студії. Збірник наукових праць. За ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг: КДПУ, 2011. Вип. 6. С. 180–189.
7. Жвава О. А. Особливості збирання мовного матеріалу родинних обрядів. *Лінгвістичні студії: збірник наукових праць*. Донецький національний університет; наук. ред. А. П. Загнітко. Донецьк: ДонНУ, 2012. Вип. 25. С. 195–201.
8. Жвава О. А. Особливості подільських говірок (на матеріалі лексики родинних обрядів). *Наукові праці: наук. журн. Чорном. нац. ун-т імені Петра Могили; ред. кол.: Н. П. Матвєєва (голова) [та ін.]*. Миколаїв, 2019. Т. 327. Вип. 315. 72 с. (Філологія. Мовознавство). С. 25–28.
9. Жвава О. А. Структура весільного обряду та номінація його етапів у подільських говірках. *Мова і культура*. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007. Вип. 9. Т. IV (92). Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. С. 288–294.
10. Коваленко Н. Д. Фраземіка родильного обряду в говірках волинсько-подільського суміжжя. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія Х. Київ, 2007. Вип. 4. С. 65–72.

11.Тищенко Т. М. Способи номінації в тематичній групі родильного обряду в східноподільських говірках. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2017. Вип. 43. С. 286–290.

12.Ткаченко І. Вербальний компонент поховальної обрядовості Східного Поділля. *Актуальні проблеми лінгвістики і лінгводидактики*. Умань: Візаві, 2012. Вип. 10. С. 69–71.

Анастасія ДІХТЯР,

магістрантка І курсу ОПП «Середня освіта.

Українська мова та література»,

Черкаський національний університет

імені Богдана Хмельницького.

Науковий керівник – д-р філол. наук, проф. Валентина КАЛЬКО

ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛОНІСТИКИ)

У статті проаналізовано сучасні трансформації у сфері вивчення слов'янських мов в освітньому просторі України та Європи. Висвітлено перехід від русоцентричної моделі до деколонізації славістики та інтеграції у європейський науковий контекст. Особливу увагу приділено стратегічному значенню вивченню польської мови як чинника зміцнення політичних та економічних зв'язків.

Ключові слова: *українська мова, польська мова, освіта, навчання, соціокультурний контекст, методика.*

The article analyzes contemporary transformations in the field of Slavic language studies within the educational space of Ukraine and Europe. It highlights the shift from a Russocentric model toward the decolonization of Slavic studies and integration into the European scientific context. Particular attention is paid to the strategic importance of studying the languages of neighboring countries, especially Polish, as a factor in strengthening political and economic ties.

Keywords: *Ukrainian language, Polish language, education, teaching, socio-cultural context, methodology.*

Сучасна геополітична ситуація та повномасштабна агресія РФ проти України спричинили незворотні зміни в соціокультурному та освітньому ландшафті. У сфері гуманітаристики спостерігаємо активні процеси деколонізації славістики й остаточну відмову від русоцентричної парадигми, яка десятиліттями домінувала в академічному середовищі. Сьогодні вивчення слов'янських мов (зокрема польської, чеської,

болгарської) трансформувалося з суто лінгвістичної дисципліни на інструмент стратегічного партнерства, національної безпеки та успішної євроінтеграції України. Це вже не лише питання гуманітарної освіти, а й необхідна умова для розбудови міцних політичних, економічних та безпекових союзів у межах Балто-Чорноморського регіону.

Мета статті – аналіз сучасних тенденцій та перспектив вивчення слов'янських мов, зокрема польської, у закладах освіти України.

Актуальність вивчення слов'янських мов у освітньому просторі України зумовлена інтеграційними процесами та потребою у фахівцях-компаративістах. У лінгвоукраїністиці й полоністиці приділено належну увагу проблемам навчання близькоспоріднених мов, акцентовано на культурних лакунах, які виникають у процесі міжкультурної комунікації, висвітлено проблеми міжмовних порівнянь на лексико-семантичному, синтаксичному мовних рівнях під час навчання польської мови українськомовних здобувачів освіти (А. Вежбицька, А. Болотнікова, І. Гольтер, Л. Колодіна, С. Мьодунка, Е. Ліпінська, П. Левчук, Т. Мороз, Т. Нікішова, І. Стампек й ін.). Як слушно зауважує Т. Мороз, польська мова – це не лише навчальна дисципліна, а й потужний інструмент особистісного та інтелектуального зростання, місток, що веде до Європи, інвестиція у майбутню кар'єру, ціннісна подорож у світ міжкультурної комунікації [4, с. 85]. Це також можливість дізнатися про іншу культуру (за умови культурної рівності) та власну культуру через мову, що вивчається. Це надзвичайно важлива передумова для вивчення етнічних мов (мов меншин), коли мова фактично є іноземною (другою) мовою для того, хто вивчає, як це є для людей польського походження в Україні [3, с. 22]. Проте, попри наявність ґрунтовної бази, динаміка сучасних освітніх трансформацій вимагає переосмислення методичних підходів. Зокрема, матеріали конференції «Слов'янська філологія у сучасному світі» (Одеса, 2021) [6] та доробок учених Уманського державного педагогічного університету й Хмельницького національного університету

вказують на зміщення акцентів у бік практичної методики викладання слов'янських мов як іноземних.

У роботі використано метод системного аналізу, порівняльно-типологічний метод для зіставлення освітніх програм, а також аналітичний метод для оцінки переваг, тенденцій та перспектив вивчення саме польської мови в навчальних закладах України.

Русоцентризм – частина імперської ідеології, відповідно до якої було засновано кафедри «історії та літератури слов'янських наріч», де російську мову розглядали як основну, а інші – як її «діалекти». Вивчення мови, культури, історії інших слов'янських народів обмежували, а викладачів зобов'язували зосереджуватися винятково на русистичі для виховання патріотизму. Після Другої світової війни славістика в СРСР та країнах соцтабору часто підпорядковувалася концепції «керівної ролі» російського народу. Російська мова виступала як засіб «міжнародного спілкування», а історія інших слов'янських народів часто розглядалася крізь призму їхніх зв'язків із Росією.

З кінця XX століття в науці триває децентралізація та деколонізація славістики. Відхід від русоцентризму в освіті та науці – це не лише ідеологічний, а й структурний процес, якому сприяють зміни в навчальних програмах України. Починаючи з 2022 року, МОН України вилучило російську мову та більшість російських письменників із програм загальної середньої освіти. Твори, що залишилися (наприклад, М. Гоголь), вивчають за вибором або в контексті світової літератури. Статистика останніх років підтверджує стрімку трансформацію вибору слов'янських мов в українській освіті. Основним лідером стала польська мова, яка витіснила російську як на рівні шкільної, так і вищої освіти. У багатьох школах західних та центральних регіонів польська мова масово впроваджується як друга іноземна. 2023 року Кабінет Міністрів України навіть обговорював можливість включення польської мови до переліку предметів ЗНО (НМТ).

За даними Інституту освітньої аналітики, популярність польської мови в школах стабільно зростає. У 2022/2023 навчальному році польську мову вивчали понад 89 000 учнів у 548

зкладах освіти. Для порівняння, у 2021/2022 н.р. таких учнів було близько 80 000 [2]. При цьому статистика показує, що польську як окремий предмет вивчають, як правило, саме учні 5–9 класів, натомість у 10–11 класах кількість таких школярів у рази нижча. Приміром, цьогоріч польську викладають понад 15 тисячам семикласників та майже 3 тисячам одинадятикласників, хоча загальна кількість учнів у випускному класі усіх шкіл лише вдвічі нижча, аніж у сьомому. Майже на 1300 осіб зросла й кількість тих, хто вивчає польську в рамках вибіркових курсів – факультативно або в гуртках. Цього року таких учнів 13 228 [2].

Підвищенню уваги до розвитку навчання польської мови як іноземної сприяли процеси європейської інтеграції та входження Польщі до структур Європейського Союзу. Відкриття Польщі світові також призвело до зростання цікавості до вивчення польської мови серед іноземців і прискорило опрацювання теоретичних засад опанування та вивчення польської мови.

Бажання вивчати польську мову декларували не лише особи з польським походженням, але й ті, які його не мали. На це є низка причин географічного, політичного, економічного, культурного характеру. Польща – один із найближчих сусідів України, держава ЄС, член НАТО, пропонує високий рівень життя, якісну систему освіти, підвищення професійної кваліфікації, широкі можливості працевлаштування, є цікавим туристичним об'єктом, не надто відрізняється ментально, мова її теж належить, як й українська, до групи слов'янських тощо. Популярність польської мови, велика кількість охочих її вивчати мають за підґрунтя здебільшого внутрішню мотивацію поліпшити життя, знайшовши кращу роботу, місце проживання, навчаючись у закордонному вищому освітньому закладі, що теж, зрештою, дасть можливість добре працевлаштуватись і дасть законні підстави проживати в Польщі [7, с. 9; 1, с. 56; 4, с. 82].

Сучасна освітня політика України ґрунтована на принципах інтеграції в єдиний європейський простір. Закон України «Про освіту», спираючись на рекомендації Європейського Парламенту та Ради ЄС, визначає ключові компетентності, необхідні кожному

громадянину для самореалізації та успішного працевлаштування. Серед них особливе місце посідає «багатомовна компетентність» (згідно з оновленою рамкою від 22.05.2018 р.). Вона передбачає не лише здатність розуміти та інтерпретувати поняття, факти й почуття усно чи письмово, а й виступати посередником між різними культурами. Сьогоднішні програми з вивчення іноземних мов в Україні чітко враховують зміст Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти (CEFR). Цей документ формує спільну основу для розроблення навчальних планів, іспитів та підручників, створюючи прозору систему оцінювання знань [3, с. 20].

Вважаємо, що значне зростання кількості охочих вивчати польську мову серед українців, зумовлено низкою об'єктивних чинників: 1) мовна спорідненість – кількість схожих за вимовою та змістом слів значно пришвидшує опанування мови українцями; 2) академічні перспективи – можливість навчання в польських закладах вищої освіти, що з 2025 року вимагає обов'язкового підтвердження мовного рівня B2 офіційним сертифікатом; 3) соціальні гарантії – знання мови є необхідним для отримання «Карти поляка», яка відкриває доступ до безкоштовного навчання, легального працевлаштування та довгострокових віз; 4) професійна реалізація – володіння польською мовою дає змогу отримати перспективну та високооплачувану роботу в міжнародних компаніях; 5) студентські обміни – перевага в програмах академічної мобільності надається саме мовно підготовленим студентам [7].

Українська держава, уряд, Міністерство освіти і науки України, а також освітні заклади відповідним чином реагують на запити суспільства. Згідно з нормативними документами МОН на 2026 рік, абітурієнти, які здобували освіту мовами національних меншин, мають право складати тести з профільних предметів (історія України, математика тощо) польською мовою. За результатами домовленостей між МОН України та Міністерством національної освіти Польщі, українська мова вводиться до переліку предметів за вибором на польських випускних іспитах («матура»),

тоді як у закладах освіти України польська мова дедалі частіше впроваджується як друга іноземна.

Держава сприяє розвитку мережі сертифікованих центрів для складання державних іспитів з польської мови, що забезпечує прозорий шлях до підтвердження кваліфікації за стандартами CEFR. Такі заходи сприяють формуванню багатомовного та культурно відкритого покоління, готового до активного життя в європейській спільноті.

Вивчення польської мови як іноземної є свідомим, цілеспрямованим і водночас контрольованим процесом. Відповідно до сучасних методичних вимог навчання польської мови повинне ґрунтуватися на таких засадах: 1) *дидактико-практична орієнтованість* – передбачає певний рівень володіння трьома сторонами мови (фонетикою, лексикою, граматиною) і чотирма видами мовленнєвої діяльності (читання, аудіювання, письмо, говоріння); 2) *виховний аспект* – вивчення іноземної мови має виховувати в учнів толерантність і повагу до інших народів, їх культури, звичаїв і традицій і бути спрямованим на формування знань про етикет спілкування в будь-якій життєвій ситуації; 3) *соціокультурна компетентність* – передбачає знання культури країни, мова якої вивчається (історія, живопис, музика, література тощо); 4) *розвивальна спрямованість* – вивчення іноземної мови сприяє розвитку логічного мислення, різних видів пам'яті, мотивації та рішучості, а також розвиває мовне чуття та мовленнєву здогадку [5].

Отже, освіта й мова засадничі інструменти, з яких починається об'єднання етносів. Саме вивчення польської мови як іноземної сприятиме об'єднанню України й Польщі, полегшить інтеграцію українців у соціокультурний європейський простір. Основними векторами розвитку сучасного вивчення польської мови має бути компаративізація, що дає змогу глибше розуміти специфіку польської мови через зіставлення з рідною (українською); комунікативна спрямованість, яка переорієнтовує навчання з теоретичного вивчення граматики на розвиток живих розмовних навичок; етнолінгвістична спрямованість, що розглядає мову як

інструмент пізнання культури народу; технологічна адаптація, що розширює доступ до автентичних аудіовізуальних ресурсів і дистанційних платформ навчання.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо в створенні практичних кейсів, що відповідали б запитам сучасного школяра та ефективному оволодінню польською мовою.

Список використаної літератури

1.Гембаль П. Е. Мьодунка В. Т., Васейко Ю. Дидактика й методика навчання польської мови як іноземної в українському контексті. Kraków : Wydawnictwo księgaria akademicka, 2024. 370 с.

2.Матвеева О. В Україні збільшилася кількість учнів, котрі вивчають польську мову: дані Міністерства. URL: <https://ua.pl/orenda-zhytla-u-polshchi-yak-znaity-samostiino> (дата звернення 11.04.2026).

3.Методика викладання польської мови в Новій українській школі: навчальний посібник / укладачі: Нікішова Т. Є., Башманівський О. Л., Яриновська К. Т. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2024. 230 с.

4.Мороз Т. О. Польська мова для всіх: міжкультурний міст у Європу. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*: зб. наук. праць. 2025. Вип. 24. С. 81–85. <https://doi.org/10.31891/2415-7929-2025-34-15>.

5.Редько В. Модельна навчальна програма Друга іноземна мова. 5–9 класи для закладів загальної середньої освіти. 2021 URL: [https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inozemni.movy.5-9-kl/Druha.inoz.mov.5-9-kl.Redko.ta.in](https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni_prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Inozemni.movy.5-9-kl/Druha.inoz.mov.5-9-kl.Redko.ta.in) (дата звернення 21.04.2026).

6.Слов'янська філологія у сучасному світі: матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції «Слов'янські читання» (м. Одеса, 24–25 травня 2021 р.) / ред. кол.: О. А. Войцева, О. В. Яковлева, Є. М. Степанов [та ін.]. Одеса : Астропринт, 2021. 124 с.

7.Levchuk P., Belyavska O., & Vaseiko Yu. The communicative value of the Polish language among students in northwestern Ukraine. *Cognitive Studies. Études cognitives*. 2022. № 22. <https://doi.org/10.11649/cs.2640> URL: <https://journals.ispan.edu.pl/index.php/cs-ec/en/article/view/cs.2640> (дата звернення 30.04.2026).

Вікторія ДОВГАНЬ,

здобувачка III курсу ОПП «Середня освіта (Українська мова і література. Мова і література (англійська));

Олена ДУДЕНКО,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та журналістики,
Уманський національний університет

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ ПОРІВНЯНЬ У ПОВІСТІ МАРИНИ ПАВЛЕНКО «МОЯ КЛАСНЮЧА ДІВЧИНКА»

У статті комплексно проаналізовано безсполучникові порівняння як мовний феномен загалом і зокрема як художньо-стилістичний засіб у повісті Марини Павленко «Моя класнюча дівчинка». З'ясовано засоби вираження безсполучникових компаративем та їхні функційні особливості в тексті. Відзначено високу частотність та різноманіття аналізованих конструкцій у повісті.

Ключові слова: *безсполучникові порівняння, порівняльні конструкції, компаративеми, структурно-функційні особливості порівнянь.*

The article comprehensively analyzes unconjunctive comparisons as a linguistic phenomenon in general and in particular as an artistic and stylistic device in the story of Marina Pavlenko "Moja klasnucha divchynka" (My Classy Girl). The means of expression of unconjunctive comparatives and their functional features in the text are clarified. The high frequency and diversity of the analyzed constructions in the story are noted.

Keywords: *unconjunctive comparisons, comparative constructions, comparatives, structural and functional features of comparisons.*

Повість Марини Павленко «Моя класнюча дівчинка» з'явилася 2015 року. Книга взяла участь у Міжнародному літературному конкурсі «Коронація слова», де здобула спеціальну відзнаку «Вибір видавця» («Wise Bee», що у перекладі: «Мудра бджола»). Вибір був не випадковим: у повісті багато цікавого про бджіл, організацію їхнього життя, користь бджолопродуктів,

способи їх використання, а ще розсипи народної мудрості – прислів'я, приказки, прикмети про бджіл тощо. Наступного, 2016 року, твір з'явився друком. До першої, подіскової частини, з динамічним, майстерно побудованим і захопливим сюжетом, на прохання видавців авторка додала другу – «Бджолині поради» – практичну, до якої увійшли рецепти, афоризми та поради від головної героїні Юльки про використання меду та інших дарунків від бджіл.

Книга прийшлася до душі читачам, особливо підліткам, адже герої повісті – саме підлітки, які по-різному дорослішають, шукають себе, визначаються з майбутніми уподобаннями. Як зазначено в анотації, йдеться «про дивовижне перетворення Чорної Молі (як називали Юлю) в Мухамедову Королеву й про купу-купезну всього корисного та різного» (1, с. 2). Справді, йдеться про диво-зцілення родини Юльки бджолами, про те, як відбувалася її трансформація від «Юлії – рудої фурії» до «Мухамедової королеви» та «класнючої дівчинки». У центрі твору – внутрішній світ 14-річної Юльки, її емоції, переживання та спосіб сприйняття навколишньої реальності. Недаремно книгу включили до шкільної програми, зокрема вивчають на уроках позакласного читання у 9 класі.

Повість вирізняється психологізмом, написана «живою» мовою (із просторіччям, сленгізмами, вставними і вставленими конструкціями), з виразною експресією, з різноманітними художніми засобами. Серед останніх – порівняльні конструкції, якими авторка активно послуговується.

Зауважимо: у вітчизняному мовознавстві порівняльні конструкції були об'єктом дослідження багатьох науковців. Варто згадати праці Л. Голоюх, М. Заборної, С. Єрмоленко, М. Каранської, В. Кононенка, І. Кучеренка, О. Марчук, Т. Павлюк, Л. Прокопчук, С. Рошко, Н. Шаповалової та багатьох ін. Окрім того, порівняння потрапляють в поле зору дослідників авторських ідіостилів, де їх аналізують як текстотворчий та художньо-образний компонент. Проте безсполучникові порівняння менш

поширені, ніж сполучникові порівняльні конструкції, тому про них згадують, як правило, принагідно.

Підвалини граматичного аналізу безсполучникових порівнянь заклав І. Кучеренко. У монографії, присвяченій порівняльним конструкціям української мови (1959), він виділив 3 групи таких структур, зокрема: 1) виражені орудним порівняльним іменником; 2) прислівниками з префіксом *по-* й суфіксами *-ому*, *-ему*, *-и*; 3) іменниками у поєднанні з прикметниками *схожий*, *подібний* та дієсловами-зв'язками *здаватися*, *нагадувати*, *скидатися* [4, с. 8].

З того часу ці конструкції аналізують з урахуванням типології І. Кучеренка, проте з різними доповненнями. Так, Н. Шаповалова усі порівняння поділяє на 2 класи: 1) з імпліцитним показником і 2) з експліцитним показником порівняльних відношень. Саме до першого класу і належать безсполучникові компаративами (термін Н. Шаповалової), до яких дослідниця відносить: «а) прислівникові з префіксом *по-* і суфіксами *-ому-*, *-ему-*, *-и-*; б) з орудним відмінком у порівняльному значенні; в) суфіксальні утворення із значенням часткової подібності». А от «компаративами з лексемами відкритої семантики типу: *схожий*, *подібний*, *здаватися* тощо», на її думку, належать до класу компаративем «з експліцитним показником порівняльних відношень» [9, с. 4]. Як бачимо, дослідниця розширила засоби вираження порівняльних відношень, доповнивши «суфіксальними утвореннями із значенням часткової подібності», зокрема: «прикметниками, прислівниками із суфіксами *-уват(-юват-)*, *-аст-* (*-яст-*), *-ист-*; прикметниками із суфіксальними морфемами *-видний*, *-подібний*; складними прикметниками, що містять компоненти *-головий*, *-зубий*, *-крилий* тощо» [9, с. 8].

О. Марчук, аналізуючи порівняльні конструкції в ідіостилі М. Коцюбинського, теж виокремлює безсполучникові компаративами, однак, окрім традиційних: орудного порівняльного, що домінує; словотвірних порівнянь, виражених «прислівниками з конфіксами *по-....-ому* та *по-...-и*; прикметниками із суфіксоїдами *-видний*, *-подібний*», – до них відносить «дієслова типу *остобісити*, *остогидіти*» та генітивні конструкції, які багато

хто (як і автори розвідки) вважає метафорами (типу: *полотно моря*) [5, с. 15].

Безсполучникові порівняльні конструкції були предметом досліджень, побудованих на матеріалі ідіостилів окремих письменників, наприклад, творів Є. Гуцала (розвідка Н. Гут) [1], Григорія Гусейнова (стаття Т. Погорілої) [6], Люко Дашвар (дослідження А. Крилової) [3] та ін. Проте дискурс Марини Павленко у цьому аспекті не вивчався. Таким чином, актуальність пропонованої розвідки не викликає сумнівів.

Мета дослідження – комплексно схарактеризувати безсполучникові компаративами Марини Павленко, вплетені в художній дискурс повісті «Моя класнюча дівчинка», зокрема їхні структурні та функційні особливості.

У порівнянні традиційно виокремлюють три компоненти: суб'єкт порівняння – предмет чи явище, ознаки якого розкривають; об'єкт порівняння – те, з чим порівнюють; основу порівняння – ознаку, що мотивує зіставлення. Додають ще один складник – показник порівняння, тобто засіб мовного оформлення порівняльної семантики (порівняльні частки / сполучники і т. п.).

Ми зафіксували в повісті 140 порівнянь, із яких чверть (25 %) становлять безсполучникові (35). Саме ці конструкції допомагають авторці передати внутрішній стан героїв, їхнє сприйняття довкілля, оцінку подій, водночас роблять мову твору більш образною та наближеною до живого мовлення.

Частотність цих конструкцій є значною: чверть від усіх порівнянь. Дослідники вказують на різну їхню кількість у творах інших авторів. До прикладу, А. Крилова стверджує, що в дискурсі Люко Дашвар таких конструкцій лише близько 10 % серед усіх компаративем [3, с. 117].

У тексті аналізованої повісті зафіксовані безсполучникові компаративами майже пропорційно розподілилися за способом вираження між трьома групами: 12 виражені орудним порівняльним, стільки ж – прислівниками з префіксом по-, а решта (11) – порівняльними сполуками з ключовими прикметниками *схожий* та дієсловами *зробитися*, *стати*, *скидатися*.

Конструкціями із значенням часткової подібності авторка не послуговується (вони більше характерні для наукового дискурсу). Однак відзначимо різноманіття наявних порівнянь. Для зіставлення: дослідниця компаративем С. Рошко зауважує, що в тексті повісті Ю. Винничука «Діви ночі» безполучникові порівняння виражені лише означальними прислівниками з *по-*, які переважно семантично співвідносні із семантикою істот [8, с. 49].

Розглянемо безполучникові порівняння Марини Павленко детальніше.

Половина компаративем, що виражені орудним відмінком іменника, характеризують роздратований бджолиний рій, який мчав за Юлькою: «*Але, здається, Юлька не встигла навіть махнути крильцем, як доти спокійний рій зірвався з місця і розсипом-фонтаном (а здалося – лютим вовком!)* кинувся їй в обличчя...» (1, с. 7–8); «*А може, й не кометою він летів (Юлька не дуже озиралась), а – чорним воронням на все небо, коли кажуть, що «небо в цяточку»* (1, с. 8); «*І тепер усі ті три кілограми летіли за нею гарячою лавою, щоб за всяку ціну пригостити медом!!!*» (1, с. 8–9); «*...поки знетямлена дівчина утікає, а бджолина хмара не думає відставати й ось-ось розрядиться на тій-таки голові якоюсь атомною бомбою*» (1, с. 9). Наведені приклади демонструють, що суб'єкт порівняння – рій – уподібнюється до різних об'єктів: назв тварин, які мають атрибутивні поширювачі, причому фольклорно-поетичні (*лютим вовком, чорним воронням*), назв явищ природи (*кометою, гарячою лавою*), назв конкретних неживих предметів, створених людиною (*розсипом-фонтаном, атомною бомбою*).

Погоджуємося з дослідниками (Г. Конторчук, О. Половинко), що такі «словосполучення з орудним порівняльним творяться на основі переносних значень слів і гіперболічно виражають характеристику дії», проте «підсилюють образність, підсвічують якусь одну рису, ознаку чи властивість яскравіше за інші» [7, с. 103]. Справді, «слововформи, що реалізуються в реченнях із семантикою орудного порівняльного, набувають оцінного значення і є характеризувальними» [7, с. 104]: письменниця, наприклад,

вміло порівнює Юлька-підлітка, яку зобразила на початку повісті, до «знайомства» із бджолами, із трутнем: *«Ким вона була досі? Трутнем? Черв'ячком-личинкою?»* (1, с. 139). Негативна конотація, передана такою номінацією, є символічною: здавна українці вважали трутнів ледарями, утриманцями, які живуть чужою працею. Так, трутні не пристосовані до збирання корму (у них відсутній хоботок) і не можуть захищати сім'ю, не беруть участі у виконанні інших робіт у вулику; вони живуть лише кілька тижнів, проте за рахунок праці робочих бджіл, тому ті їх виганяють або вбивають перед початком зими. Але ж вони виконують репродуктивну функцію у вулику – і це їхня основна місія.

Зате порівняння із бджілкою в тексті вже майоративне, адже бджілка – трудівниця: *«...покровительку тварин і полювання Артеміду зображали золотою бджілкою...»* (1, с. 131).

Окремі з порівнянь позначені добрим гумором, як-от: *«Отак пройтись по всіх проблемних зонах протягом десяти хвилин (це вам не півгодини ходити «бомбовозиком» і всіх відлякувати, як Людка!)»* (1, с. 161).

Інші компаративеми авторка нагромаджує, поєднує із сполучниковими, вони разом підсилюють експресію тексту: *«Бо Юльці, наче приреченому на страту, миготливими кадрами стало пригадуватися її попереднє життя...»* (1, с. 10).

Цікаво, що порівняння другої групи – виражені означальними прислівниками з конфіксами по- й -ому / -и, – співвідносять суб'єкт порівняння лише з істотами. Твірними основами для них є:

– присвійні займенники (наш, їхній), наприклад: *«Бачите, це по-нашому, з давніх-давен було! Я, мовляв, свого батька, а вашого діда, кликав татом, ваш тато, мовляв, до мене звертався лиш «тату», то й ви, Юленько-Ларисо, скачіть під мою дудку!»* (1, с. 12); *«Вранці ми всі разом сідали пити каву з канاپками. На столі завжди мав стояти трилітровий бутель меду» («Трилітровий бутель меду»! Оце по-нашому!)»* (1, с. 235);

– відносні прикметники, співвідносні з назвами людей, наприклад: *«Юля на мить зашарілась: від того, що Мухамед наче й дразниться, але – наче й по-дорослому з нею»* (1, с. 58)); *«І*

просив їх **по-людськи**: заждіть, не тікайте, ось гостей відправлю і вас, бджілоньки, в новий вулик зніму!» (1, с. 93); «Треба подумати! – відказала так само **по-хазяйськи**...» (1, с. 94); «Що ж, баба з воза – кобила в курсі діла! – **по-філософськи** буркнув юний таксист» (1, с. 99);

– топоніми, зокрема Іванівка: «**По-іванівському** – крадунку!» (1, с. 76), «**По-іванівськи** – сітка лицьова!» (1, с. 75).

В окремих випадках Марина Павленко поєднує кілька таких компаративем, які підсилюють одна одну: «**Бо треба було до них, діду, не по-людськи, а по-бджолиному, самі ж казали, що по-їхньому вмієте!** – дотепничав уже Бурхан» (1, с. 93).

У третій групі порівняльних конструкцій (об'єкт порівняння виражений іменниками у поєднанні зі сполукою *схожий на* та дієсловами-зв'язками типу *скидатися, зробитися, стати*) можемо виокремити теж кілька підгруп:

– порівняння, що містять вказівку на схожість із кимось чи чимось: «Трохи згодом, коли та пінка-перга застигла, Юля таки спробувала її: м'якша і смачніша, ніж мед, **схоже на крем або на прошарок між вафлями!**..» (1, с. 107); «У них, Юляно, дуже цікавий темний мед: **схожий на наш гречаний**, але з якихось їхніх рослин» (1, с. 293); «Ти просто... **на свою бабусю Ганю схожа**...» (1, с. 55); «Он учений Фріш писав, що життя бджіл **схоже на чарівний колодязь**» (1, с. 79); «Циган і справді **скидався на п'яного**» (1, с. 102);

– компаративеми, що містять дієслівну зв'язку *зробитися*, яка керує орудним порівняльним: «Саме **таким зробилось** Юльчине волосся: відколи його не фарбувала, воно ще більше позолотішало й стало, як ніколи, м'яким і хвилястим!..» (1, с. 131); «Годі й казати про те, як здружились вони за цей рік із Бурханом!.. **Із крейзі він давно зробився незамінним другом**: і для Юльки, і для її тата» (1, с. 137). Зауважимо, що ці компаративеми позитивно конотовані;

– порівняння, що мають допоміжне дієслово *стати* + *іменник в О.в.*; вони містять оцінні атрибутиви, а водночас алюзії до фразеологізованих виразів чи загальновідомих образів: «Ти

справді тоді стала чорною міллю, чорною бридкою мухою!!!» (1, с. 149); *«Так от: зараз ти знову стала, можна сказати, сонячною дитиною... Сонячною королевою...»* (1, с. 149).

Таким чином, можемо підсумувати, що авторка повісті, поряд зі звичними сполучниковими порівняннями, активно послуговується безсполучниковими, які є частотними і виконують ті ж функції. Вони образні, оцінно-характеризувальні, додають тексту експресії.

Перспективи майбутніх досліджень убачаємо в подальшому студіюванні художнього дискурсу Марини Павленко, який є справжньою лабораторією для вивчення особливостей сучасного живого мовлення.

Список використаної літератури

1. Гут Н. В. Безсполучникові порівняльні конструкції в українській та англійській мовах. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2012. Вип. 5. С. 299–306. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sissm_2012_5_43

2. Дуденко О. Синтаксична функція компаративем: у пошуках істини. *Філологічний часопис*. 2024, Вип. 2. С. 13–21. URL: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2023.299023>

3. Крилова А. Безсполучникові порівняння у романі Люко Дашвар «Спадок». *Діє_Слово* [ел. ресурс]: збірник наукових соціогуманітарних праць здобувачів вищої освіти. Вип. 2 [голов. ред. О. М. Червченко, редкол.: Л. В. Козинський, В. А. Гончарук та ін.]. Умань, 2025. С. 116–121. URL: https://ff.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/diye_slovo-maket-2025_1-2.pdf

4. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1959. 108 с.

5. Марчук О. І. Структурно-типологічні параметри порівняльних конструкцій в ідіостилі М. М. Коцюбинського: автореф. дис. ... канд. філол. н.: 10.02.01. Одеса, 2003. 22 с.

6. Погоріла Т. Безсполучникові порівняння в романі Григорія Гусейнова «Одіссея Шкіпера та Чугайстра». *Матеріали студентських наукових читань*: зб. наук. праць / [ред.: Ж. В. Колоїз (відп. ред.), Бакум З. П., Білоконенко Л. А., Вавринюк Т. І. та ін.]. Кривий Ріг, 2018. Вип. 5. С. 63–73. URL: <https://lnk.ua/hm9IDLOap>

7. Половинко О. Граматичні особливості вживання орудного порівняльного. *Граматичні читання – XII: матеріали Міжнарод. наук.-теорет. конф. (11–12 травня 2023 р.)/ Донецький нац. ун-т імені Василя Стуса, наук. ред. А. Загнітко. Вінниця: ТВОРИ, 2023. С. 100–106.*

8. Рошко С. М. Функційно-семантичні різновиди порівнянь у повісті Ю. Винничука «Діви ночі». *Закарпатські філологічні студії. 2026. Вип. 46. Т. 2. С. 48–53.*

9. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові: автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 1998. 18 с.

Джерело

1.Павленко М. С. Моя класнюча дівчинка. Київ: WISE BEE, 2016. 304 с.

Надія ЗАЛЮБОВСЬКА-ШИРМА,

магістрантка II курсу ОПП «Філологія.

Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. **Інна ГОРЯЧОК**

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ДІЙСНОСТІ В ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРІ ПРОЗИ ТАДЕУША БОРОВСЬКОГО

У статті досліджено специфіку трансформації трагічного історичного досвіду Другої світової війни та феномену концентраційних таборів у художній прозі відомого польського письменника Тадеуша Боровського. Проаналізовано когнітивні та наративні механізми переосмислення реальних історичних подій, а також специфіку художнього моделювання простору й часу в його збірках оповідань. Особливу увагу приділено концепції «знелюдненої людини» (człowiek zlagrowany) та деконструкції традиційних гуманістичних міфів літератури. Визначено роль інноваційної художньої манери автора у формуванні нової парадигми повосенної європейської документально-художньої прози.

Ключові слова: історична дійсність, художня трансформація, Тадеуш Боровський, таборова проза, наративні стратегії, людина таборова, реіфікація.

W artykule poddano analizie specyfikę transformacji tragicznego doświadczenia historycznego II wojny światowej oraz fenomenu obozów koncentracyjnych w prozie artystycznej wybitnego polskiego pisarza Tadeusza Borowskiego. Przeanalizowano mechanizmy kognitywne i narracyjne służące przewartościowaniu realnych wydarzeń historycznych, a także specyfikę artystycznego modelowania przestrzeni i czasu w jego zbiorach opowiadań. Szczególną uwagę zwrócono na koncepcję «człowieka zlagrowanego» oraz dekonstrukcję tradycyjnych mitów humanistycznych w literaturze. Określono rolę nowatorskiej manieri artystycznej autora w kształtowaniu nowego paradygmatu powojennej europejskiej prozy dokumentalno-artystycznej.

Слова ключові: речезвистість історична, трансформація художня, Тадеуш Боровський, література таборова, стратегії наративні, чоловік злагрований, реіфікація.

Освоєння екстремального історичного досвіду ХХ століття засобами художнього слова належить до найбільш складних та дискусійних проблем сучасного літературознавства. Тоталітарна індустрія масового знищення, втілена в нацистських концентраційних таборах, не лише деформувала тогочасну геополітичну реальність, а й спричинила глибоку кризу традиційного європейського гуманізму. Письменники повоєнної генерації постали перед фундаментальною дилемою: як знайти адекватні художні форми для репрезентації дійсності, котра повністю заперечувала попередні естетичні й етичні норми. Художнє моделювання лагерного всесвіту вимагало кардинальної реконфігурації категорій простору, часу та суб'єкта нарації, оскільки «стара» мова класичної літератури виявилася неспроможною передати сутність «нового» антропологічного занепаду.

У польському літературному дискурсі творчість Тадеуша Боровського посідає виняткове за своїм радикалізмом місце. Його мала проза репрезентує унікальну модель трансформації історичного факту в площину художнього тексту. Автор свідомо відмовляється від традиційного для польської культури мартирологічного пафосу, романтичного месіанізму та чіткого чорно-білого розподілу персонажів на безневинних жертв і абсолютних катів. Подібна художня позиція викликала бурхливі дискусії в повоєнному критичному середовищі, де письменника звинувачували в нігілізмі, нівелюванні моральних цінностей та цинізмі [3, с. 12–14]. Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю теоретичного переосмислення поетики таборової прози Т. Боровського як специфічної художньої системи, де об'єктивна хроніка Аушвіцу зазнає глибокої світоглядної та структурної трансформації, формуючи нові параметри реалістичного зображення катастрофи.

Аналіз останніх наукових публікацій свідчить про неослабний інтерес дослідників до таборової літератури. У польському літературознавстві базові концептуальні розвідки творчості Т. Боровського належать А. Вернеру [6],

Т. Древновському [3] та Є. Квятковському [5]. Питання специфіки художнього моделювання категорій простору й часу в межах документально-художнього тексту ґрунтовно досліджував М. Гловінський, виокремлюючи особливі типи наративних стратегій у літературі свідчень [4, с. 84–89]. В українській філологічній науці загальні аспекти трансформації історичної пам'яті й травми в художньому тексті досліджувалися крізь призму компаративістики, де акцентувалася увага на феномені кризи культури [1]. Проте механізм перетворення реального хронотопу Аушвіцу на специфічну художню макроструктуру в оповіданнях Т. Боровського крізь призму деконструкції класичної антропологічної моделі потребує додаткового цілісного аналізу.

Метою статті є з'ясування поетики і специфіки художньої трансформації історичних реалій у збірках оповідань Тадеуша Боровського («У нас, в Аушвіці...», «Прощання з Марією»), а також дослідження наративних інструментів конструювання таборового простору.

Художній простір у прозі Т. Боровського організований за принципом тотальної автономності та герметичності. Автор трансформує реальну історичну географію концентраційного табору Аушвіц-Біркенау в універсальну, самодостатню модель антисвіту, яка функціонує за власними, вивернутими навиворіт законами. Письменник застосовує новаторську для свого часу стратегію «беземоційного протоколювання» або «наративного цинізму», свідомо уникаючи авторського моралізаторства. Як зазначає польський дослідник А. Вернер, «Боровський показує табір не як відхилення від норми, а як нову, жахливу соціальну норму, що має свою залізну логіку» [6, с. 112]. Глобальна історична катастрофа трансформується письменником у повсякденну, рутинну роботу з біологічного виживання.

Ключовим художнім досягненням автора є впровадження в літературний дискурс концепту «знелюдненої людини» (*człowiek zlagrowany*). Об'єктивна історична правда табору полягала в тому, що тоталітарна машина руйнувала людську особистість зсередини, змушуючи жертву приймати правила гри ката задля збереження

життя. Т. Боровський художньо фіксує цю трагедію через деконструкцію традиційного гуманістичного міфу про духовну вищість страждальця. Його головний наратор – Тадек (альтер-его автора) – постає не безпорадною жертвою, а досвідченим елементом таборової системи: він працює на рампі, бере участь у розвантаженні транспортів і чітко знає ціну кожної речі. В оповіданні «Прошу пана до газу» наратор відверто зазначає: «*To jest ordynarna, żywa tradycja lagru: gdy przychodzi nowy transport, stary lager zyskuje na ubraniu, na jedzeniu, na bogactwie*» [2, с. 42]. Ця цитата демонструє, як історичний факт тотального знецінення етики перетворюється на художній закон таборового всесвіту, де мораль повністю заміщується біологічною доцільністю та матеріальним розрахунком.

Категорії художнього часу в прозі Т. Боровського також зазнають специфічної деформації порівняно з реальною історичною хронологією ув'язнення автора (1943–1945 рр.). Лінійний, прогресивний історичний час у просторі оповідань фактично зупиняється, поступаючись місцем жажливому, циклічному триванню. Буття табору позбавлене майбутнього; воно складається з механічного, безкінечного дублювання тих самих процесів: селекція, робота, апель, смерть. Як слушно зауважує Т. Древновський, «час в Аушвіці у Боровського втрачає свою історичну перспективу, він стає статичним простором, де людина приречена на вічне повторення одного й того самого кола пекла» [3, с. 198]. Ця циклічність підсилює відчуття безвиході й трансформує конкретний історичний простір на універсальну метафору кризи людської цивілізації.

Особливе місце в поезії автора посідає прийом реіфікації (опредметнення) людського існування. У художньому всесвіті Т. Боровського межа між живим суб'єктом та неживим об'єктом остаточно нівелюється. Люди маркуються через категорії ваги, кількості, кубічних метрів або виробничої придатності. Натомість речі набувають неприродної антропоморфної активності. Особливо виразно це простежується під час опису залізничної рампи: «*Ludzie płyną i płyną, transport za transportem, a my, spoceni, zmęczeni,*

liczymy tylko worki, buty, ubrania...» [2, с. 51]. Опредметнення людини з високою художньою точністю відтворює сутність нацистського тоталітаризму, який редукував людське життя до статусу простої сировини для промислового виробництва.

Трансформація історичної дійсності в оповіданнях письменника відбувається також через механізм глибокого трагічного гротеску, що виникає внаслідок зіткнення високих культурних кодів із таборовим побутом. Класична європейська спадщина виявляється абсолютно безсилою перед реальністю масового знищення. В оповіданні «У нас, в Аушвіці...» автор описує будівництво нового стадіону, де за кілька кроків від газових камер ув'язнені грають у футбол: *«Zrobiłem rundę i strzeliłem na bramkę. Piłka potoczyła się w trawę. Wtedy spojrzałem na drogę: na rampę właśnie zajeżdżał nowy transport ludzi... Między jednym a drugim kornerem za moimi plecami zagazowano trzy tysiące ludzi»* [2, с. 84]. Ця жорстока художня деталь, зафіксована автобіографічним наратором, демонструє повну нейтралізацію культури в умовах табору, де мистецтво, спорт і релігія інтегруються в репресивне тіло тоталітарної машини.

Важливим аспектом аналізу є взаємодія документального підтексту з художньою вигадкою. Попри те, що Т. Боровський спирався на власний історичний досвід перебування в Аушвіці та Дахау, його проза не є простим мемуарним відтворенням фактів. Письменник здійснює жорсткий художній відбір, концентруючи увагу на найбільш символічних, прагматичних аспектах таборового існування. Його ідіостиль, який дослідники часто називають «лапідарним реалізмом», характеризується використанням коротких, синтаксично простих конструкцій, позбавлених метафоричності та емоційного забарвлення [5, с. 162]. Описуючи жахи селекції чи спалення трупів мовою сухої виробничої інструкції, Боровський досягає максимального ефекту художньої автентичності, змушуючи читача пережити шок від буденності зла.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновки, що трансформація історичної дійсності в художньому просторі прози Тадеуша Боровського є складним процесом естетичного та

філософського перекодування травматичного досвіду ХХ століття. Письменник здійснив радикальний перехід від традиційних репродуктивних моделей воєнної прози до нової парадигми «літератури після катастрофи». Створення концепції «людини таборової», деформація хронотопу Аушвіцу через принципи замкненої циклічності та тотального опредметнення дозволили автору з високою точністю передати глибинну онтологічну сутність тоталітарного феномену.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у проведенні системного компаративного аналізу малої прози Тадеуша Боровського з таборовими текстами інших європейських авторів (наприклад, Прімо Леві, Хорхе Семпруна, Варлама Шаламова), що дозволить виявити типологічні закономірності художньої репресії історичної травми в різних національних літературах, а також дослідити еволюцію сприйняття цих текстів у сучасному соціокультурному просторі.

Список використаної літератури

1. Агеєва В. П. Поетика катастрофи: травма і пам'ять у літературі ХХ століття. *Слово і Час*. 2018. № 4. С. 15–28.
2. Borowski T. *Utwory wybrane* / oprac. A. Werner. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1991. 248 s.
3. Drewnowski T. *Ucieczka z kamiennego świata. O Tadeuszu Borowskim*. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1977. 346 s.
4. Głowiński M. *Narracja jako świadectwo. Studia o literaturze obozowej*. Warszawa : Instytut Badań Literackich PAN, 2002. 215 s.
5. Kwiatkowski J. *Literatura Dwudziestolecia i lat wojny*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993. 412 s.
6. Werner A. *Zwyczajna apokalipsa. Tadeusz Borowski i jego wizja świata obozów*. Warszawa : Czytelnik, 1971. 280 s.

Анастасія ІВАХНЮК

магістрантка I курсу, ОПП «Філологія.

Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. **Оксана РАНЮК**

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНІСТЬ ЛІТЕРАТУРНОГО УГРУПОВАННЯ «ДВАНАДЦЯТКА»

У статті проаналізовано історію створення й розвитку львівського літературного угруповання «Дванадцятка» (1934–1939 рр.) і його місце в культурному житті міжвоєнної Галичини. Зазначено, що група існувала в умовах суперечності між націоналістичними та західноорієнтованими ідеями того часу. «Дванадцятка» запропонувала власний підхід до літератури, який передбачав менше ідеології та більше уваги до життя звичайної людини. Важливу роль у творчості митців відігравала львівська кав'ярняна культура як простір спілкування і творчості. Особливістю їхніх творів стало використання образу міста Львова та місцевої говірки. Також зазначено, що естетичні ідеї «Дванадцятки» вплинули на розвиток української літератури після Другої світової війни.

Ключові слова: «Дванадцятка», львівське літературне угруповання, міжвоєнний період, галицький модернізм, урбаністичний текст, львівська твара, літературна автономія, Мистецький Український Рух (МУР).

W artykule omówiono historię powstania i rozwój lwowskiej grupy literackiej «Dwunastka» (1934–1939) oraz jej miejsce w życiu kulturalnym międzywojennej Galicji. Wskazano, że grupa działała w warunkach napięcia między ideami nacjonalistycznymi a prozachodnimi tendencjami epoki. «Dwunastka» zaproponowała własne podejście do literatury, które zakładało ograniczenie ideologii i większe skupienie się na życiu zwykłego człowieka. Ważną rolę w twórczości artystów odgrywała lwowska kultura kawiarni jako przestrzeń spotkań i pracy twórczej. Cechą ich utworów było wykorzystanie obrazu Lwowa oraz lokalnej gwary. Zaznaczono również, że idee estetyczne «Dwunastki» wpłynęły na rozwój literatury ukraińskiej po II wojnie światowej.

Słowa kluczowe: *«Dwunastka», lwowska grupa literacka, okres międzywojenny, galicyjski modernizm, tekst miejski, lwowska gwara, autonomia literatury, Młody Ruch Artystyczny (MUR).*

Літературний процес у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939 рр.) розвивався у період складних політичних та культурних умов. Після поразки національно-визвольних змагань і ліквідації Західноукраїнської Народної Республіки Галичина увійшла до складу Польщі. Через це українська культура не мала належної підтримки з боку держави.

Українська інтелігенція Львова зіткнулася з непростю ситуацією. З одного боку, потрібно було зберегти українську національну ідентичність і протистояти політиці колонізації. З іншого боку, митці прагнули оновити українську літературу, відійти від застарілих народницьких традицій та наблизити українське мистецтво до європейських культурних тенденцій.

Дослідження цієї літературної групи є дуже важливим, адже воно дає можливість краще зрозуміти розвиток українського модернізму без впливу радянських ідеологічних оцінок та спрощених поглядів. Завдяки вивченню «Дванадцятки» можна відтворити повнішу картину літературного життя міжвоєнного Львова і побачити, як формувалася нова міська культура. Ця група показує, як молоді інтелектуали Західної України намагалися створити сучасну літературу, яка відповідала б європейським художнім тенденціям. Вони зверталися до тем міста, повсякденного життя та внутрішнього світу людини, тим самим оновлюючи українське письменство.

Перші спроби концептуалізації «Дванадцятки» належать самим її учасникам – Анатолію Курдидику та Богдану Нижанківському, які залишили цінні мемуари. У сучасному літературознавстві діяльність групи та її окремих представників аналізується у працях М. Комариці, Р. Олійника-Рахманного та інших науковців. Проте багато аспектів побуту, внутрішньої полеміки й жанрової специфіки творчості цієї «наймолодшої

львівської богемії» потребують детальнішого вивчення на основі першоджерел.

Метою статті є дослідження передумов виникнення, складу угруповання, особливостей ідейно-естетичних поглядів, внутрішньої динаміки та причин розпаду літературної групи «Дванадцятка» через призму автентичних свідчень і цитатного матеріалу її засновників.

У 1930-х роках Львів залишався головною «столицею української богемії», серцем якої традиційно виступали кав'ярні. На тогочасній культурній арені співіснували представники старшого покоління модерністів «Молода Муза», авторитетні індивідуальності Б.-І. Антонич, С. Гординський, М. Рудницький та впливове заідеологізоване середовище «вісниківців» – Д. Донцов, Є. Маланюк, О. Теліга [1].

Головним чинником, що спонукав наймолодше покоління письменників до консолідації, стала закритість та елітарність тогочасного літературного істеблішменту. Засновник «Дванадцятки» Анатоль Курдидик згадував: *«„Дванадцятка” – це було таке собі клубово-товариське об'єднання молодих поетів і письменників, редакторів і журналістів, для яких не було місця в інших тодішніх, назв'їм їх сучасним терміном, “естеблішментських” організаціях того ж типу. Бо чи ви, молодий чоловіче, могли пролізти до такого, наприклад, Товариства Українських Письменників і Журналістів, що хотіло бути Академією Гонкурів?»* [1, с. 3].

Молоді письменники фактично потрапили в ситуацію культурної ізоляції. Націоналістичний журнал «Дажбог» відштовхував їх через закритість і суворий ідеологічний контроль, який здійснювали так звані «комісари друку». Католицький «Льогос» сприймався як надто вузький, формальний і відірваний від реального літературного життя, а видання «Пласту» орієнтувалися переважно на власне середовище.

Попри те, що деякі з авторів уже мали перші публікації та книжки, доступ до офіційних літературних структур залишався для них обмеженим. Через це молоді митці, які здебільшого

співпрацювали з видавничою групою Івана Тиктора «Українська Преса», журнали «Неділя», «Нове Село», були змушені об'єднатися у власне незалежне творче середовище [1].

Організатором групи став Анатоль Курдидик, який згуртував творчу молодь і вигадав назву «Дванадцятка». У тогочасній періодиці та пізніших спогадах об'єднання фігурувало під різними назвами: Богдан Нижанківський окреслював його як *«наймолодишу львівську божему 30-х років»* [1, с. 2], Zenon Тарнавський вживав назву *«Спілка Молодих літераторів “12”»* [1, с. 2]. В ілюстрованому тижневику «Неділя» група маркувалася як *«Літературне Об'єднання Молодих “12”» (ЛОМ «12»)* [1, с. 2].

Справжній склад угруповання охоплював більше як 12 осіб. До основного кола учасників і найближчих співпрацівників належали Анатоль Курдидик разом із братом Ярославом, Іван Чернява, Zenon Тарнавський, Василь Ткачук, Володислав Ковальчук (який використовував псевдоніми Й. Калинів і В. Тесар), Карло Мулькевич, Федь Триндик (Василь Гірний), Роман Антонович та Богдан Цісик.

Іноді до зустрічей і обговорень долучалися також молоді дослідники-україністи, зокрема Ярослав Рудницький, Мирослав Семчишин і Богдан Романенчук. Єдиною жінкою в цьому середовищі була Ганнуся Павенцька, яка також брала участь у діяльності об'єднання [1].

Учасники групи на старті творчого шляху перебували в процесі естетичного самовизначення. Як іронічно зазначав Богдан Нижанківський: *«Дехто з нас іще цвірінькав, а дехто не знав, чийм голосом говорить. Але ми були вперті оптимісти й вірили, що доля буде до нас ласкава»* [3].

У «Дванадцятки» не було чітко сформульованого маніфесту чи власного постійного друкованого видання. Її учасники вважали себе українськими патріотами та національно свідомими митцями, але водночас прагнули зробити літературу більш живою, природною і менш залежною від жорстких ідеологічних правил.

Головним історико-літературним внеском «Дванадцятки» стало відкриття та легітимізація теми українського Львова.

Модернізуючи західноукраїнську прозу, богемісти сміливо занурювалися в зображення суспільного дна міського середовища, активно використовували розмовну мову вулиць, зокрема львівський батярський жаргон, інтегрували літературну творчість із драматургією та театром.

Найяскравішим втіленням естетики «Дванадцятки» стала збірка новел Богдана Нижанківського «Вулиця», що вийшла у квітні 1936 року в серії «Українська бібліотека». Її оформлення виконав відомий карикатурист Едвард Козак (Еко), який зобразив силует «батьра» на стінах львівських кам'яниць.

Згодом Анатоль Курдидик відзначав, що саме Нижанківський найкраще передав у своїй творчості атмосферу міського простору. Особливо високо він оцінював сюрреалістичну повість *«Я вернувся до мого міста»*, вважаючи її одним із найсильніших творів автора [2].

Тогочасна критика ставилася до молодого покоління прискіпливо й часто упереджено. Наприклад, на сторінках чернівецького часопису *«Самостійність»* критик під псевдонімом А. О. гостро атакував творчість попередніх груп «Листопад» та «Недея», з яких безпосередньо вийшли учасники «Дванадцятки». Зокрема, Івану Черняві закидали марні спроби «фільософії» та стверджували, що його середовище виявилось «не здатним до життя, діла, чину». Такі публічні випадки змушували молодих авторів активніше викристалізовувати власну колективну позицію [1].

Діяльність групи була тісно пов'язана зі щотижневими суботніми зустрічами у відомих львівських кав'ярнях, зокрема в «Народній Гостинниці» (на перехресті вулиць Сикстуської та Косцюшка), «Деля Пе», «Ріц» і «Варшавській». Під час цих зібрань відбувалися жваві обговорення, читання нових творів і взаємне обговорення літературних текстів. Атмосферу таких зустрічей яскраво описав Богдан Нижанківський, підкреслюючи її творчу та неформальну природу: *«Зенон Тарнавський... в дискусіях у кав'ярні фаворизував Черняві, кпив з мініатюр Ярослава Курдидика та іронічно всміхався, коли свій твір читав Ткачук. Уважно слухав Ковальчука», а Василь Ткачук, «... коли дехто з нас висловлював*

свої критичні зауваги про його твори... це приймав, як глибоку образу» [3, с. 53].

Головною «цінністю» об'єднання була так звана «книжиця» – великий записник у твердій обкладинці, який придумав Володислав Ковальчук. Під час кожної зустрічі її урочисто відкривали і передавали по колу разом із великим пером. Кожен учасник мав залишити там короткий запис – серйозний або жартівливий вислів. Сторінки цієї книжки були заповнені дружніми малюнками, шаржами та карикатурами Едварда Козака, Лева Сенишина та Івана Черняви. Перший підпис у ній залишив художник Олекса Новаківський, який відвідав одну з ранніх зустрічей групи. На жаль, під час Другої світової війни ця унікальна «книжиця» була втрачена і не збереглася [1].

Важливим чинником існування «Дванадцятки» була підтримка старших авторитетних діячів, яких учасники шанобливо називали «татами». Першим із таких наставників став мистецтвознавець, письменник і історик Микола Голубець (Мольо). Він постійно відвідував щотижневі зустрічі групи, допомагав розв'язувати внутрішні конфлікти, давав оцінку творам і сприяв їхньому друку [1].

Однак патронат Миколи Голубця завершився через конфлікт, пов'язаний із театральною критикою. Приводом стала постановка релігійної п'єси Григорія Лужницького «Посол до Бога» у Львівському Великому театрі. Після негативного відгуку священника на цю виставу член «Дванадцятки» Зенон Тарнавський опублікував у пресі різку відповідь. Це викликало невдоволення як церковних кіл, так і самого Голубця. Під час зустрічі в кав'ярні «Деля Пе» він емоційно висловив протест у «книжиці», записавши розгорнутий коментар, після чого оголосив про припинення свого наставництва та остаточно відійшов від групи. Згодом Зенон Тарнавський згадував цей епізод як переломний момент в історії об'єднання: «...патронував небіжчик Мольо, що одного дня «втяв» велику філіппіку, який то я гріх поповнив, написавши статтю в “Зорі” в обороні “Посла до Бога”. Після того Мольо зрезигнував із патронату і “Дванадцятка” розлетілася» [1].

Після відходу Миколи Голубця новим наставником групи на певний час став відомий літературознавець Михайло Рудницький. Згодом опіку над учасниками взяв викладач математики Юліян Гірняк, якого за прізвиськом називали «Центиметер». Він щиро підтримував молодих письменників. З часом угруповання залишилася без постійних покровителів. А початок Другої світової війни остаточно роз'єднав колишніх друзів, розкидавши їх по різних країнах і зламавши їхні життєві та творчі плани.

«Дванадцятка» постала як своєрідна відповідь на закритість і консерватизм тогочасних культурних інституцій Галичини, запропонувавши більш вільну форму творчого об'єднання. Її важливим досягненням стало формування нового погляду на міський простір Львова: письменники активно зверталися до теми міських окраїн, використовували живу розмовну мову та створювали якісну урбаністичну прозу. Водночас група виробила особливу атмосферу внутрішньої єдності, яка проявлялася у щотижневих зустрічах у кав'ярнях та символічній «книжиці», що об'єднувала учасників.

Таким чином, попри внутрішні труднощі та припинення діяльності через війну, «Дванадцятка» залишила помітний слід у культурному житті Львова і зберегла свою творчу спадщину в еміграції.

Список використаної літератури

1. До історії львівської літературної групи «Дванадцятка». *Слово і час*. 2010. № 9. С. 13–19.
2. Курдидик А. Богдан з іншого боку: Спроба портрету одного мого близького друга. *Терем*. Детройт. 1971. Ч. 4. С. 14–22.
3. Нижанківський Б. «Дванадцятка». Наймолодша львівська богема тридцятих років. *Сучасність*. 1986. № 1. С. 45–62.

Поліна КОЛІСНІЧЕНКО,

здобувачка ОПП «Філологія. Українська мова та література»,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
Науковий керівник – док. філ. наук, доц., проф. **Олена МАТУШЕК**

МОТИВ ГРІХА І СПОКУТИ У ЗБІРЦІ ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА «БІС ПЛОТІ»

У статті досліджено мотив гріха і спокути у збірці Валерія Шевчука «Біс плоті». Проаналізовано особливості його реалізації в повістях «Біс плоті», «Закон зла», «Розсічене коло» та «У пащу дракона». З'ясовано роль цього мотиву в розкритті морально-філософської проблематики творів. Визначено його значення для формування авторської концепції людини.

Ключові слова: Валерій Шевчук, «Біс плоті», мотив гріха, мотив спокути, необароко, барокова традиція, моральний вибір, авторська концепція людини, українська література.

The article examines the motif of sin and redemption in Valerii Shevchuk's collection Bis ploti. The study analyzes the peculiarities of its realization in the novellas Bis ploti, Zakon zla, Rozsichene kolo and U pashchu drakona. The role of this motif in revealing the moral and philosophical issues of the works is determined. Its significance for the formation of the author's concept of a human being is clarified.

Keywords: Valerii Shevchuk, Bis ploti, motif of sin, motif of redemption, neo-baroque, moral choice.

У сучасному українському літературознавстві творчість Валерія Шевчука посідає важливе місце завдяки поєднанню історичної тематики, барокової поетики та глибокого психологізму. Письменника насамперед цікавить внутрішній світ людини, її сумніви, моральні випробування, а також пошуки духовної рівноваги. Не випадково сам автор наголошував, що для нього важливо показати не стільки подію, скільки людину в момент морального вибору. Саме тому збірка «Біс плоті» є показовою для розуміння його світоглядних і художніх принципів.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що, попри значну кількість праць, присвячених творчості Валерія Шевчука, мотив гріха і спокути у збірці «Біс плоті» не був предметом окремого комплексного аналізу.

Збірка «Біс плоті» неодноразово ставала об'єктом літературознавчих досліджень. До аналізу прози Валерія Шевчука зверталися Уляна Чіпак, Сергій Яковенко, Олеся Верецька, Олександр Солецький, Тетяна Верба, Мар'яна Барабаш та інші науковці. У своїх працях вони розглядали барокову природу його творчості, архетипну основу образів, гендерну проблематику, особливості історичної прози та філософський зміст окремих творів. Так, Уляна Чіпак акцентує увагу на конфлікті між духовним і тілесним у повісті «Біс плоті» та приходять до висновку, що поділ людини на духовне й тілесне стає причиною внутрішньої трагедії героя [3, с. 92]. Сергій Яковенко аналізує проблему тілесності та гендерних відносин у прозі письменника [5, с. 39–47], а Тетяна Верба звертає увагу на морально-етичну проблематику історичних повістей Шевчука [1, с. 39–41]. Проте мотив гріха і спокути у цих роботах розглядається побіжно або в межах аналізу окремих персонажів.

Метою статті є дослідження мотиву гріха і спокути у збірці Валерія Шевчука «Біс плоті» та визначення його ролі у формуванні авторської концепції людини.

У літературознавстві мотив розглядається як один із найважливіших елементів художнього твору. Саме через мотив автор реалізує основні ідеї, формує сюжет і розкриває характери персонажів. Як зазначає Тетяна Кушнірова, мотив є формально-змістовною одиницею твору, яка бере участь у розвитку сюжету та допомагає розкрити авторський задум [2, с. 8]. У збірці «Біс плоті» мотив гріха і спокути виступає своєрідною смисловою віссю, що поєднує всі чотири повісті.

Не менш важливим є й біблійний контекст цього мотиву. У християнській традиції гріх розуміється не лише як порушення Божої заповіді, а й як відхід людини від гармонії зі світом і власною природою. Важливим моральним орієнтиром у цьому

контексті виступає Декалог – десять Божих заповідей, які й визначають основні принципи взаємин людини з Богом і оточенням. У художньому світі Валерія Шевчука порушення цих моральних принципів часто стає причиною внутрішньої кризи персонажів. Водночас письменник не зводить проблему гріха лише до буквального недотримання заповідей. Для нього набагато важливішим є духовний зміст Декалогу, що полягає у збереженні людяності, відповідальності за власні вчинки та повазі до іншої людини. Саме таке трактування, на нашу думку, лежить в основі більшості конфліктів у збірці Валерія Шевчука. Герої його творів страждають не тільки через зовнішні обставини, а передусім через внутрішню втрату рівноваги, яка виникає після моральної помилки. Звернення до Декалогу дозволяє глибше зрозуміти авторське бачення гріха. У повістях збірки порушуються такі моральні засади, як вірність, чесність, повага до людської гідності та відповідальність за власний вибір. Відступ від цих принципів призводить до духовного спустошення, тоді як шлях до спокути пов'язаний із поверненням до моральних цінностей, закладених у християнській традиції. Таким чином, Декалог у творах Шевчука виступає не лише релігійним кодексом, а й етичним орієнтиром, через який осмислюються вчинки персонажів.

Найповніше ця проблема розкривається у повісті «Біс плоті». Центральним персонажем твору є ієромонах Климентій Зіновієв, який усе життя присвятив служінню Богові. Однак зустріч із Тодоською, у яку вселився біс плоті, змушує героя переосмислити власне минуле. Поступово він доходить висновку, що його найбільша помилка полягає не в конкретному вчинку, а у відмові від природного людського призначення. Колись Климентій зрікся коханої Пелагії та обрав чернецтво з переконанням, що таким чином переможе тілесну спокусу. Проте згодом він усвідомив, що лише глибоко сховав проблему, не розв'язавши її. Не випадково ключовою для розуміння повісті стає думка про те, що «природне – це Боже, а неприродне – сатанинське» [4, с. 47]. На мою думку, саме в цій повісті найвиразніше простежується барокове розуміння людини як істоти суперечливої та внутрішньо роздвоєної.

Климентій одночасно виступає духовним наставником і людиною, яка сама потребує духовного прозріння. Його боротьба з бісом поступово перетворюється на боротьбу із власними помилками та страхами. У результаті спокута постає не як одноразовий акт покаяння, а як складний процес самопізнання.

Зовсім інше бачення гріха пропонує повість «Закон зла». Якщо в «Бісі плоті» головна увага зосереджена на внутрішньому світі людини та її духовних пошуках, то тут письменник показує, як зло поступово входить у повсякденне життя і починає визначати поведінку персонажів. Основою сюжету став знайдений скарб, який був своєрідним випробуванням для героїв. Здавалося б, випадкова знахідка могла змінити їхнє життя на краще, проте відбувається протилежне. Саме з цього моменту починається моральне падіння персонажів. Особливість повісті полягає в тому, що В. Шевчук не показує зло як щось виняткове чи демонічне. Воно виникає зі звичайних людських слабкостей – жадібності, заздрості, прагнення до легкого збагачення. Герої поступово втрачають здатність розрізняти моральні межі, а кожне нове рішення лише поглиблює їхню залежність від власних пристрастей. У цьому контексті назва твору набуває особливого значення. «Закон зла» можна розуміти як певну закономірність: один гріх майже завжди породжує інший. Людина, яка одного разу переступила через моральний закон, надалі робить це знову. Важливо, що у творі практично відсутня повноцінна спокута. На відміну від Климентія Зіновієва, який намагається зрозуміти причини власних помилок, герої «Закону зла» майже не замислюються над своїми вчинками. Вони шукають виправдання своїм діям, звинувачують обставини або інших людей, але не себе. Саме тому фінал повісті сприймається як закономірний наслідок морального вибору персонажів. На мою думку, цим твором В. Шевчук наголошує на думці, що відсутність каяття робить людину беззахисною перед власними пристрастями.

Інакше мотив гріха і спокути розкривається у повісті «Розсічене коло». Тут у центрі уваги опиняється проблема свободи людського вибору. Якщо в попередньому творі джерелом гріха

була жадібність, то в цій повісті ним стає прагнення підкорити собі іншу людину. Герої намагаються змінити природний перебіг подій, втручаючись у чужу долю та нехтуючи правом іншого на власний вибір. Особливо показовою є історія Юстини – у якій присутнє повне насильницьке втручання у природний порядок речей. Важливо, що персонажі не сприймають свої дії як зло, навпаки, вони переконані, що діють заради кохання або власного щастя. Саме в цьому, полягає одна з головних думок твору: людина не завжди усвідомлює власний гріх у момент його вчинення. Часто вона настільки захоплена результатом, що перестає бачити моральний бік своїх дій. Наслідки такого втручання завжди виявляються трагічними. Руйнуються людські долі, а разом із ними руйнується й внутрішній світ самих героїв. Через цю історію письменник підкреслює цінність людської свободи та відповідальності за власний вибір. Будь-яка спроба поставити власне бажання вище за свободу іншого врешті призводить до страждання. Саме тому мотив спокути героїв повісті пов'язаний насамперед із запізнілим усвідомленням ними своїх помилок і неможливістю повернути минуле.

Наймасштабніше мотив гріха простежується у повісті «У пащу дракона». Якщо в попередніх творах письменник переважно зосереджується на окремій людині, то тут проблема переноситься на суспільний рівень. Образ дракона стає символом влади, яка тримається на страхові, насильстві та неправді. У такому світі спотворюються звичні моральні цінності, а зло починає сприйматися як норма. Головний герой Атанасій Пилипович опиняється в умовах, де людина змушена постійно робити моральний вибір, йому доводиться не лише протистояти зовнішньому тиску, а й зберігати власну внутрішню цілісність. Саме тому гріх у цьому творі пов'язаний не тільки з конкретними вчинками, а й із добровільним прийняттям неправди як способу життя. В. Шевчук показує, що найбільшою небезпекою є не відкрите зло, а поступове звикання до нього. Тут мотив спокути набуває дещо іншого змісту. Якщо в «Бісі плоті» він реалізується через самопізнання, то в цій повісті спокута проявляється у

здатності людини залишитися вірною своїм переконанням навіть за найскладніших життєвих обставин. У такий спосіб письменник розширює межі проблеми та показує, що моральна відповідальність стосується не лише особистого життя людини, а й її місця в суспільстві.

Окремої уваги заслуговує саме барокова основа збірки. Для барокового світогляду характерним є сприйняття людини як суперечливої істоти, яка постійно перебуває між добром і злом, духовним і тілесним, вірою та спокусою. Саме така модель людини лежить в основі більшості образів Валерія Шевчука. Його герої рідко бувають однозначними. Навіть ті персонажі, які прагнуть чинити правильно, часто припускаються помилок або стають жертвами власних, частіше неправильних, переконань. Завдяки цьому Валерій Шевчук виходить за межі історичного матеріалу та порушує проблеми, які залишаються актуальними незалежно від часу: питання моральної відповідальності, свободи вибору та пошуку духовної рівноваги.

Отже, аналіз збірки Валерія Шевчука «Біс плоті» дає підстави говорити про те, що мотив гріха і спокути є одним із ключових елементів її художньої структури. Саме через нього письменник окреслює проблему морального вибору, відповідальності людини за власні вчинки та пошуку внутрішньої гармонії. Попри відмінність сюжетів і персонажів, усі повісті збірки об'єднані спільною ідеєю: кожне рішення людини має наслідки, які впливають не лише на її власне життя, а й на долі інших людей. Проведений аналіз показав, що в художньому світі Валерія Шевчука гріх не обмежується традиційним релігійним трактуванням. Він постає як порушення морального закону, як відмова від власної природи, як нехтування свободою іншої людини або як добровільне прийняття неправди. Саме тому джерело зла письменник шукає не у зовнішніх обставинах, а насамперед у внутрішньому світі людини, її слабкостях, страхах і помилках.

Список використаної літератури

- 1.Верба Ю. Змістоформові особливості історичних повістей Валерія Шевчука. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2015. № 1. С. 38–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2015_1_6
- 2.Кушнірова Т. Мотив як літературознавча категорія. *Вісник Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*. 2004. Випуск 1 (34). С. 3–11. URL: <https://lnk.ua/U0vzzZ8zN>
- 3.Чіпак У. Еротично–танатологічний концепт у повісті Валерія Шевчука «Біс Плоті». *Слово і Час*. № 4. С. 91–94. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/714>.
- 4.Шевчук В. Біс плоті. Київ: Твім інтер., 2000. 358 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=2830>
- 5.Яковенко С. Гендерна проблематика в прозі Валерія Шевчука. *Волинь-Житомирщина*. 2007. № 17. С. 39–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vg_2007_17_6.

Софія КОРОТКЕВИЧ,

здобувачка II курсу ОПП

«Філологія. Українська мова та література»

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. **Любов ОЛІЙНИК**

ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР САМОТНОСТІ В ЛІРИЦІ ПАВЛА ГІРНИКА

У статті досліджено проблему самотності у творчості П. Гірника. Розкрито особливості художнього втілення екзистенційних мотивів у поезіях митця та простежено їхній зв'язок із філософією екзистенціалізму. Доведено, що самотність у ліриці П. Гірника постає не лише як наслідок відчуження людини від світу, а й як спосіб духовного самоусвідомлення та внутрішнього очищення.

Ключові слова: Павло Гірник, екзистенціалізм, лірика, мотив, самотність, відчуження.

The article examines the problem of loneliness in the works of P. Hirnyk. It reveals the peculiarities of the artistic representation of existential motifs in the poet's works and traces their connection with the philosophy of existentialism. It is proved that loneliness in P. Hirnyk's lyrics appears not only as a consequence of human alienation from the world, but also as a means of spiritual self-awareness and inner purification.

Keywords: Pavlo Hirnyk, existentialism, lyrics, motif, loneliness, alienation.

Українська поезія 80-х років ХХ століття стала етапом активного переосмислення естетичних і світоглядних орієнтирів. Поети цього покоління відмовляються від канонів соцреалізму та звертаються до філософського осмислення внутрішнього світу людини. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглибленого вивчення екзистенційного дискурсу української поезії кінця ХХ століття та осмислення світоглядно-естетичних пошуків митців посттоталітарної доби.

Проблематика екзистенційності української поезії цього періоду привертала увагу багатьох науковців, серед яких М.

Анісімова, В. Івашко, Д. Наливайко, В. Моренець та інші. У своїх розвідках науковці досліджували окремі аспекти творчості Павла Гірника, зокрема мотиви туги, болю, самотності й відчуження, однак комплексного глибокого аналізу екзистенціалу самотності у ліриці автора не здійснено.

Метою статті є дослідження особливостей художнього втілення екзистенціалу самотності у ліриці Павла Гірника, з'ясування його філософського змісту та зв'язку з естетикою пізнього модернізму й філософією екзистенціалізму.

У 80-х роках ХХ століття в українській поезії відбулися суттєві естетичні зміни, які літературознавці визначають як пізню фазу модернізму. Цей напрям сформувався у творчості представників Нью-Йоркської групи, шістдесятників та поетів Київської школи. Покоління 80-х відійшло від ідеологічної заангажованості соцреалізму та звернулося до філософського осмислення людського буття.

У центрі творчості Василя Герасим'юка, Павла Гірника, Петра Мідянки, Ігоря Римарука та інших митців постають мотиви відчуження, самотності, духовної кризи, страждання та внутрішнього вибору. Світ у їхній ліриці сприймається як абсурдний і ворожий людині, а мистецтво стає способом пошуку духовної опори.

Духовну атмосферу покоління 80-х значною мірою відображає філософія екзистенціалізму. Світоглядним підґрунтям поезії «вісімдесятників» значною мірою стали ідеї екзистенціалізму, пов'язані з іменами А. Камю, С. К'єркегора, Ж.-П. Сартра та К. Ясперса.

Одним із провідних мотивів поезії Павла Гірника є самотність, що постає як наслідок відчуження людини від світу й водночас як форма духовного самоусвідомлення. Ліричний герой митця, зокрема у збірках «Спрага», «Коник на снігу» та «Брате мій, вовче», переживає постійний конфлікт між особистістю та дійсністю, що породжує «абсурдну свідомість» – відчуття внутрішнього розладу зі світом. В екзистенціалістичному розумінні абсурд пов'язаний із переживанням людиною втрати

сенсу та внутрішнього відчуження від світу. У П. Гірника світ абсурду постає загострено амбівалентним: він рідний і водночас жорстокий: «Світе мій чорнобілий, пекучий і немилосердний» [5, с. 113]. Світ може бути зчужілим і ворожим людині, він протиставлений рідній домівці, що є прихистком для ліричного суб'єкта:

*І ставок, і млинок, і вишневий садок,
І земля, невідвладна нікому...
Йдеш по світу, якого – холодний ковток
Біля вічнозеленого дому* [5, с. 37].

Ліричний герой самотній, і цю самотність він змушений ховати від інших, навіть від власної свідомості, – вона незахищена і вразлива. Індивід гостро відчуває приреченість, приймає як данину всі випробування долі, захищається від них єдиною можливою для себе «зброєю» – іронією:

*Звідкіля ти, навіщо і підеш куди,
Посивілий безштанько в кожусі?* [5, с. 37]

Прагнення людини до самотності пояснюється тим, що саме в собі вона знаходить те, чого не може віднайти в реальному житті [1].

Спираючись на філософські ідеї С. К'єркегора, Ж.-П. Сартра та К. Ясперса, П. Гірник художньо осмислює самотність як невід'ємну рису людського буття. Ліричний герой переживає її щодня, вона постійно супроводжує його існування та стає природним станом внутрішнього світу. Водночас емоційне наповнення самоти в поезії митця неоднозначне: іноді вона постає як виснажливий наслідок людського спілкування, а іноді – як необхідна потреба особистості [1].

У трактуванні П. Гірника самотність не має виразного відтінку страждання і не сприймається як його джерело. Натомість поет створює емоційно насичений і символічний образ «буттєвої пустки», який утілюється через мотив покинутої хати. Дослідник поезії 80-х В. Моренець зазначав, що саме в цій ліриці виникає тужливий мотив екзистенційної порожнечі, коли сучасна дійсність відходить на другий план як щось недосконале й безглузде, а її місце займає тихий і сухий спогад. Образ хати-пустки як символ

людської самотності протиставляється духовному началу, втіленому в образі неба. Ліричний суб'єкт П. Гірника прагне відірватися від профанного простору хати-пустки і проникнути у сакральний простір панування Божих сил:

*Треба жити в небі, а не в хаті,
У якій ні Сина, ні Вітця...
У якій ні радості, ні горя,
Тільки тіні чорні й мовчазні... [5, с. 18].*

Водночас без переживання екзистенційної самотності ліричний герой не здатен досягнути справжній сенс існування у сакральному просторі. Цю думку автор передає через парадокс: суб'єкт прагне залишатися в хаті-пустці та цінує емоційний досвід, здобутий у її приземленому, навмисне прозаїчному світі. Саме тому замість ненависті чи бодай байдужості до хати-пустки звучить емоційно насичене захоплення її величчю:

*Я цілував би пустку в чорні вікна,
Губами випікаючи сльозу...
... Палає пустка на самотній кручі –
Вогонь до мене руки простяга... [5, с. 63].*

Кожен мікрообраз у цих поезіях символізує самотність ліричного героя, який страждає від усвідомлення власної відчуженості та стану «внутрішнього вигнанництва» у межах рідної Батьківщини.

Самотність у поезії П. Гірника зумовлена болісними роздумами ліричного суб'єкта, що уособлює українську людину на межі тисячоліть із роздвоєною свідомістю та апокаліптичним світовідчуттям. Герой замислюється над трагічністю людського буття, межами власного існування, а також над невідповідністю між земним життям і буттям після смерті. Світ у творчості П. Гірника постає дисгармонійним, ніби розіп'ятим на хресті людських суперечностей і сумнівів. Людина у цьому світі перетворюється на самотнього блукальця світами, на стомленого подорожнього:

*Поділений на три п'ятми,
Розіп'ятий самим собою,*

*Ти залишаєшся з людьми
Відлунням, кров'ю, самотою [4, с. 131].*

Ліричний суб'єкт поезії П. Гірника сповідує філософію, близьку до богоборчої течії екзистенціалізму, ідеї якої розвивали Ж.-П. Сартр, А. Камю та Е. Гуссерль. У цій концепції, що протиставляється традиційному християнському світогляду, віра поступається місцем невірі, яка породжує в людині байдужість. Такий стан виявляється не лише у запереченні християнських догм, а й у відчуженості та емоційній байдужості до навколишнього світу.

Ліричний герой П. Гірника перебуває у стані граничної самотності – це існування, подібне до безцільного блукання в темній порожнечі без духовної опори, своєрідне прийняття богоборчих ідей. Самота для нього стає способом утечі від суспільної несвободи та можливістю зануритися у глибини власного внутрішнього «Я». Поет моделює світ, у якому немає віри, духовності:

*Чого це я знову? Стискається час.
І далі – ні неба, ні Сина.
Отак, по-живому, – а в жилах у нас
Саме голосіння [5, с. 121].*

«Свобода від життя» в автора є інтерпретацією відомого екзистенціалу – «нестерпна легкість буття».

Ліричний герой прагне проживати кожен день так, ніби тримає звіт перед Богом. Самотність набуває значення Божої благодаті, якої не кожен вартий, а тільки сильні духом особистості. Фольклоризований образ «Коник на снігу» – символ драматичного становища людини у світі, яка прагне не грішити, однак сам недосконалий світ штовхає її у прірву гріховності. Ліричний суб'єкт сповідується перед світом, порівнюючи себе із «зеленим коником на снігу, що вершника несе»:

*Коли сповідуєш себе,
Себе не подаєш,
Коли говориш до небес
І з небесами п'єш,*

*Коли такий на світ і сам –
Хоч небо городи –
Ти посміхаєшся снігам
І просиш – відведи.
Такий я, Боже, не такий,
Але за те, що є,
Ти народи мене чи вбий,
Бо вже ніхто не вб'є [5, с. 6].*

Самота приймається ліричним героєм П. Гірника не як кара, а як щасливе осяння, як дар Божий, відтак у багатьох текстах звучить подяка за даровану вищими силами самоту. Глобальність самоти, її всюдиприсутність, всепроникність виражається через символіку числа три:

*Дякуй за всесвіт і сплечений світ самоти,
Дякуй за осінь, щедрішу й теплішу за літо.
Йти, як дощу, повертатись додому, як сну,
Три самоти перебути і жити навзаєм.
Мати малесеньку, вільну, неголосну
Щиру молитву.
Навіщо? А Бог його знає [5, с. 36].*

Самотність у поезії П. Гірника є і рисою конкретної людської долі, і вічним фатумом людини як такої. Самота зумовлена і трагедією народу:

*Ти звідкіля?
Нізвідкіля. З біди
Такої, де нікого не врятуєш.
Очима зимну хату обведи,
Яку не поневолиш, а звартуєш [4, с. 321].*

Самота підкреслюється парадоксальною ситуацією, за якою ліричний суб'єкт може бути серед людей, але відчуває себе самотнім:

*Сам собі сам, бо на людях.
Не так, але так.
Пальцями водиш слова по сліпому папері [5, с. 58].*

Проаналізовані вірші засвідчують, що не тільки бажання самоти, а й острах перед нею визначає екзистенційний світ лірики П. Гірника.

Самотність поглиблюється розлукою матері із сином (вірш «Матері»), який з плином літ відчуває провину перед нею:

Прости мені. Не згадуй, що було.

Благослови скорботною рукою.

Твої долоні вистудять чоло,

Ледь чутно, мов з журби якої [41, с. 225].

Найтяжче випробування для матері – прощання з дітьми:

Ой сину-сину... – вимовиш, смутна, –

Куди ж ти... Боже, ну чого так ... зразу?...

І довго ще сколошкана луна

Блукатиме побіля перелазу [4, с. 225].

Вірш має форму звертання ліричного героя – сина до матері:

Тягнуся крізь розлуку й самоту

До тебе, мамо, як до неба сонях.

Долаю красномовства німоту... [4, с. 225]).

На думку Д. Наливайка, «особистість у екзистенціалістів самотня і самоцільна, її буття – це переважно протидія середовищу, іншому, а тим більше суспільству, державі, які нав'язують їй свою волю, свої інтереси, мораль, відчужують її, прагнуть перетворити у знаряддя, у засіб чи функцію» [1]. Постійне перебування в такому стані загострює переживання болю – фізичного та духовного. Ліричний суб'єкт поезії «Нема ні роси, ні води...» П. Гірника залишається сам-на-сам зі своїм болем, відтак мотив самоти доповнюється мотивом болю:

Нема ні роси, ні води,

Глузує орда над юрбою.

Навпомацки ручку знайди

У сутінках болю [5, с. 51].

Ліричний герой черпає наснагу у спогадах про дитинство, в уявних розмовах із рідною матір'ю. Світ для нього поділений на два простори – темний, що асоціюється із сьогоденням, і світлий,

пов'язаний із минулим. Саме спогади стають для ліричного суб'єкта єдиним прихистком, острівцем духовності і спокою:

*Подякую Вам за свята,
За латку озимого жита,
За те, що ніхто не пита,
Як маю себе пережити,
Як самота переп'є
Друзів, дороги і статки...
Мамо, я вічно твоє
Жайворонятко [5, с. 51].*

Отже, поезія П. Гірника відображає екзистенційне світовідчуття покоління українських поетів 80-х років ХХ століття, у центрі якого перебувають мотиви самотності, духовної кризи та відчуження. Самотність у творчості митця постає не лише психологічним станом, а й способом духовного самоусвідомлення та пошуку сенсу буття. Ліричний герой переживає внутрішній конфлікт зі світом, прагнучи подолати абсурдність існування через віру, пам'ять і самопізнання. Мотив самотності реалізується через систему символічних образів – хати-пустки, дороги, неба, дому, матері та дитинства. Самота у поезії П. Гірника має амбівалентний характер: вона пов'язана зі стражданням і внутрішньою спустошеністю, але водночас стає необхідним духовним досвід

Список використаної літератури

- 1.Анісімова Н. П. «Стоїть душа віч-на-віч з самотою...»: художнє вираження екзистенціалу самотності в поезії Павла Гірника. URL : <https://litmisto.org.ua/?p=25857> (дата звернення : 16.05. 2026).
- 2.Анісімова Н. П. Філософські мотиви лірики Павла Гірника. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Філологічні науки. Кам'янець-Подільський, 2021. С. 18–24.
- 3.Бондаренко І. Філософія екзистенціалізму та українська поезія 80-х років. *Літературознавчі студії*. Житомир, 2021. Вип. 62, С. 44–51.
- 4.Гірник П. Брате мій, вовче. Поезії. Львів : Кальварія, 2000. 32 с.
- 5.Гірник П. Коник на снігу. Київ : Факт, 2005. 133 с.

6.Гірник П. Посвітається: поезії. Хмельницький : Вид-во А. Цюпак, 2008. 232 с.

7.Марченко Н. Екзистенційні мотиви у творчості Павла Гірника. *Закарпатські філологічні студії*. Львів, 2022. Вип. 24. Т. 2. С. 97–102.

8.Моренець В. Український пізній модернізм: поезія покоління 80-х. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2020. С. 312–320.

Людмила КРИЩУК,

магістрантка I курсу ОПП «Філологія.

Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доцент **Наталія ТОРЧИНСЬКА**

НОМІНАЦІЯ ЖІНКИ ЗА ВІКОМ У ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ ПОЛЬСЬКИХ ПІСЕНЬ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена аналізу особливостей мовної репрезентації жінки за віковими і статусними ознаками в польському пісенному дискурсі першої чверті XXI століття. У дослідженні розглянуто зміни у значенні жіночих номінацій, зокрема переосмислення традиційної лексики, поступове руйнування патріархальних стереотипів і формування нових моделей жіночої самореалізації.

Ключові слова: жіноча номінація, польський пісенний дискурс, лінгвокультурологія, гендерна лінгвістика, переосмислення значень, вікові маркери, суспільно-культурні зміни.

Artykuł poświęcony jest analizie sposobów językowego przedstawiania kobiety według kryterium wieku i statusu społecznego we współczesnym polskim dyskursie piosenkowym pierwszej ćwierci XXI wieku. W badaniu omówiono zmiany znaczeniowe nominacji kobiecych, w tym reinterpretację tradycyjnego słownictwa, stopniowe przelamywanie patriarchalnych stereotypów oraz kształtowanie nowych modeli kobiecej samorealizacji.

Słowa kluczowe: nominacja kobiety, polski dyskurs piosenkowy, lingwokulturologia, lingwistyka genderowa, reinterpretacja znaczeń, markery wieku, przemiany społeczno-kulturowe.

Польський лінгвокультурний простір першої чверті XXI століття перебуває в процесі досить динамічних трансформацій, які проявляються у стрімкому переосмисленні традиційних суспільних ролей, стереотипів і гендерних ідентичностей людини. Пісенний дискурс є досить чутливим до таких змін та миттєво їх фіксує. Мова пісні стає не просто інструментом естетичного самовираження, а соціальним та лінгвістичним дзеркалом, у якому

відображаються усі аспекти людського буття. Особливе місце в цьому контексті посідає проблема мовної репрезентації жінки та її номінації за віковою або статусною ознаками.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення жіночих номінацій у новітньому слов'янському пісенному просторі, де спостерігається виразне протиставлення усталених фольклорних традицій із процесами глобалізації, феміністичної емансипації, зміни гендерних ролей та стереотипів.

Теоретичним підґрунтям роботи слугують фундаментальні розвідки в галузі слов'янського мовознавства і гендерної лінгвістики. Вагомими є праці М. Лазінського, присвячені еволюції етикетних форм та статусності гендерно маркованих звертань [6], а також дослідження М. Карватовської та Й. Шпири-Козловської, які детально проаналізували стереотипізацію жіночих образів у масовій культурі [5]. В українській лінгвокультурології порівняльні аспекти функціонування номінацій жінки у слов'янських мовах активно висвітлювала М. Брус, фокусуючи увагу на історичному розвитку фемінітивів і трансформаціях їхнього конотативного наповнення [1]. Проте, попри наявність цих ґрунтовних праць, специфіка вживання вікової і статусної лексики безпосередньо у польському музичному дискурсі останніх десятиліть, де фіксується значне переосмислення багатьох понять, потребує подальшого вивчення й аналізу.

Метою статті є виявлення та опис ключових лексико-семантичних процесів і соціокультурних тенденцій, що визначають особливості номінації жінки за віковою ознакою в польському пісенному дискурсі першої чверті ХХІ століття. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: простежити семантичну еволюцію базових лексем на позначення молодості (*dziewczyna*, *dziewczynka*); з'ясувати специфіку функціонування номінації *kobieta*, *żona* як маркера зрілості та незалежності в контексті сучасних суспільних тенденцій; проаналізувати механізми зміни значень традиційної фольклорної лексики (зокрема, лексем *baba* та *stara*) під впливом новітніх жанрових і соціокультурних контекстів.

Матеріалом дослідження слугують тексти польських ліричних, рок-, поп-, реп- та пародійних композицій 2000–2026 рр. із сайту tekstowo.pl [8], аналіз яких дозволить простежити живі процеси розвитку сучасної польської мови.

Номінація жінки є складним процесом, у якому вік і соціальний статус тісно пов'язані між собою та впливають один на одного. У текстах польських пісень вік жінки часто стає основою для створення певних емоційних і оцінних значень. Кожна вікова категорія має свої особливі смисли та викликає різні асоціації залежно від контексту.

Перша вікова група включає поняття «*dziewczynka*» та «*dziewczyna*», які чітко розмежовують вікові періоди й відповідні їм жіночі соціальні ролі. Це підтверджує і Тлумачний словник польської мови PWN. Слово *dziewczynka* позначає дитину жіночої статі, чий соціальний статус визначається періодом дитинства, початковим етапом соціалізації та повною залежністю від батьківської опіки [7]. Натомість *dziewczyna* маркує перехід до зрілості. Це підліток або молода незаміжня жінка, яка набуває більшої самостійності. У традиційному суспільстві цей статус наділяв її новими соціальними ролями: активною участю в молодіжному дозвіллі, готовністю до шлюбу, створенням власної родини та виконанням дорослих обов'язків, що етимологічно підкреслило її виокремлення зі статусу дівчинки в повноцінне, шановане суспільством поняття [2, с. 48].

У сучасних польських пісенних текстах значення цих слів легко змінюються і часто переходять одне в одне. Так, у пісні у виконанні Adriana Skoczylasa «*Mała dziewczynka*» (2022) номінація дорослої молодої дівчини виражається через лексеми «*mała dziewczynka*» та «*mały bezbronny szkrab*». Вік тут виступає джерелом чистоти і первинної сили, а прихований натяк на дитинство через згадки про іграшки («*lalki*», «*miś*») слугує зображенням дитячої чистоти й невинності ліричної героїні.

Зовсім протилежну трансформацію вікової номінації видно у реп-тексті Коріса гурту «*Pokoj z widokiem na wojnę*» – «*Moja pierwsza dziewczyna*», де згадана лексема стає маркером старшого

віку «*dużo starsza ode mnie*», а на фоні дегуманізованої номінації «*doświadczona s...ka*» ще й повністю втрачає своє значення й переходить в алегорію небезпечного кримінального життя. Вуличне середовище тут протиставляється недосвідченості юнака («*dzieciak*», «*malolat*»), яке підсумовується метафорою: «*Moja pierwsza dziewczyna to zimna s...ka ulica*».

У рок-композиції гурту «*Żywioty*» «*Moja dziewczyna jest czarownicą*» базова номінація молодої жінки як *dziewczyna* відповідає народним міфопоетичним уявленням, що підкреслюється лексемою «*czarownica*». Молодий вік героїні тут перегукується з давніми фольклорними елементами дівочтва («*wianek z dziwnego ziela*», «*pachnąca lasem*») та сучасними – сексуальністю («*kocha się ze mną jakby była szalona*»), утворюючи дуалістичний віковий портрет на межі сакрального й демонічного: «*Anioł i diabeł mieszkają w jej włosach*». Натомість у поп-дискурсі гурту Dr. SWAG («*Dziewczyna*») та сама лексема відображає класичний романтичний образ, який не містить кримінальних чи магічних підтекстів, а є лише об'єктом кохання й пристрасті ліричного героя («*tam apetyt na Ciebie*», «*gorąca w każdą noc*») та естетичної цінності «*największy w świecie skarb*». Як зазначає М. Карватовська, у сучасних комерціалізованих поп-текстах номінації дівчини часто позбавлені глибокої індивідуалізації, тому жіночі образи у них найчастіше виступають суто естетичними об'єктами [5, с. 128].

Друга вікова група включає поняття «*kobieta*» та «*żona*». Головна різниця між ними полягає в тому, що слово *kobieta* означає просто дорослу жінку, яка пройшла етап юності. Її сімейний стан при цьому не має значення, вона може бути як заміжною, так і самотньою. Натомість *żona* (*дружина*) вказує виключно на сімейний статус дорослої жінки, яка перебуває в шлюбі [3, с. 18].

У сучасному світі лексема *kobieta* набула нового значення через руйнування усталеного образу «слабкої статі» [5, с. 134]. Все частіше в польських піснях першої чверті ХХІ століття можна побачити образ жінки, яка є об'єктом сили та незалежності.

Звичайно, такі суспільні тенденції були й у минулому столітті, та сьогодні вони набувають неабиякої популярності.

Яскравим прикладом є композиція Марії Садовської «Dzień Kobiet», де авторка малює образ сучасної жінки, яка повністю відкидає старі соціальні стереотипи і бореться за свій новий статус у суспільстві. Вона прямо заявляє, що більше не хоче бути «милою» чи «чемною» картинкою, яка лише пасивно чекає на рішення чоловіка: «*Nie będę grzeczna / I nie będę taka jak ty chcesz / Nie będę miła*». Замість традиційної пасивної ролі, що має лише прикрашати світ («*leżeć i tylko pachnieć jak majowy deszcz*»), вона обирає статус «королеви для самої себе», підкреслюючи повну автономію: «*Jestem królową siebie, więc nie kieruj mną jak król*». Тут жінка постає як сильна особистість, що знає ціну болю та життя («*Ja daję życie i ja wiem co to fizyczny ból*»), відмовляючись від ролі об'єкта споживання: «*Nie wykorzystasz mnie choć mówią na mnie słaba płeć*». У пісенному тексті також порушується питання професійної та економічної нерівності й звучить вимога справедливості й рівного статусу: «*Choć robię więcej to dostaję mniej – i to jest fakt / Ja nie chcę wiele, chcę mieć prawo do tych samych praw / I będę tym kim zechcę bez narzuconych ról*». Ця пісня та однойменний фільм стали справжнім маніфестом жінок, які виборюють власну гідність у суворих корпоративних умовах.

В іншій феміністичній композиції М. Садовської «Królestwo kobiet» образ жінки стає ще сильнішим і незалежнішим, оскільки вона не просто вимагає прав, а сама активно конструює свій життєвий простір. Головна ідея тексту полягає в тому, що жінка більше не є «додатком» до чоловіка. Навпаки, його статус тепер безпосередньо залежить від неї: «*Możesz królem być, jak chcesz / Ale musisz królową mieć*». Жінка тут виступає як надзвичайно впевнена особа, яка нарешті повірила у свої сили («*Od dzisiaj w siebie wierzę*»). Вона поєднує в собі зрілу привабливість із вираженою практичністю, характеризуючись як «*zaradna*» (вміє дати собі раду) та «*nieomylna*» (знає, як вчинити правильно). Її життєве правило полягає в тому, щоб бути успішною й не дозволяти нікому себе ображати: «*Być na złoto i nie dawać się idiotom*». Особливий

акцент у тексті ставиться на жіночій солідарності й дружбі, оскільки героїня розуміє, що найбільша підтримка приходить від її соратниць: *«polegać tylko tam na dziewczynach»*. Разом вони стають «новими королевами», які ні перед ким не схиляють голови (*«tamy wysoko głowę»*) і вміють тримати себе в руках у найважчі часи (*«ty się bierzemy w garść»*), демонструючи готовність починати все з нуля: *«od dziś otwarta jestem już na nowe»*.

Повним протиставленням незалежному статусу *«kobieta»* виступає традиційне маркування жінки як дружини через лексему *żona*. Свого часу не лише у Польщі, а й в Україні досить популярною була композиція гурту «Masters» – *«Żono moja»* (2008). З погляду лексико-семантичного аналізу, цей твір є класичним прикладом сакралізації та ідеалізації ролі дружини. У тексті пісні лексема *«żona»* наділяється виключно позитивними конотаціями, виступаючи не просто як юридичний або побутовий статус, а як головне джерело життєвої енергії та натхнення для чоловіка: *«Żono moja, serce moje / Nie ma takich jak my dwoje»*. Використання присвійного займенника *«moja»* разом із метафорою *«serce moje»* вказує на сильну емоційну близькість.

Натомість у тексті пісні *«Żona»* (2018 р.) виконавця Kukona дружина не є ідеалізованим суб'єктом, а лише елементом негативного емоційного простору, який зображений через вульгаризовану лексику. Жінка представлена опосередковано через займенникові форми *«cię»*, *«ty»*, *«twoja»* та кілька описів, що формують її образ через конфлікт: *«twoja buzia ... pomyślałaś o kimś»*, *«kwiaty na przeprosiny zdrady to zły pomysł»*. Семантичне поле, у якому постає образ дружини, має досить негативну конотацію та пов'язується з темами зради, емоційного виснаження, що підсилюється лексемою *«syf»*, яка виступає загальною оцінкою як ситуації, так і стосунків загалом (*«i to jest syf»*, *«ale ten syf już zostanie na zawsze»*).

У польській лінгвокультурі одружену жінку називають *mężatką*, лексема походить від *mąż* («чоловік») із додаванням суфікса *-atka*, що утворює іменники жіночого роду на позначення стану, отже, *mężatka* означає «жінка, яка має męża», тобто заміжня

жінка [4, с. 326]. У нинішньому суспільстві все частіше можна спостерігати тенденцію до свідомого відкидання цього статусу заради збереження власної жіночої чи дівочої свободи. Це знаходить своє відображення і в пісенній творчості. У тексті композиції польського гурту «Brathanki» «*Mamo, ja nie chcę za mąż*» (2014) дівчина пояснює матері, що категорично відмовляється ставати дружиною «хлопця-селяка», використовуючи зневажливу номінацію: «*Mamo ja nie chcę za mąż / Nie zniosę mężusia kmiotka / Ja spotkać skrzydlatą miłość chcę*». Героїня свідомо відкидає буденне сімейне життя заради мрій про самореалізацію, «блиск та оплески», заявляючи про небажання виконувати нав'язану суспільством рутинну роль: «*Mamo ja nie chcę za mąż / I co dzień być jak przechodzień / Co musi udawać zamiast żyć.... Bo mnie jest miłości ciągle brak*». Цей текст яскраво ілюструє конфлікт соціальних ролей, де дівчина відкидає патріархальний статус «дружини при господарі» заради свободи й ідеалізованого кохання.

Особливе місце в польській лінгвокультурі посідає лексема *baba*, яка у польській мові має кілька значень. За словником, це слово може означати бабусю (матір батька або матері), а в поєднанні з присвійним займенником, наприклад *moja baba*, вживатися у значенні дружини або жінки. Також цим словом часто називають літню жінку або просто жінку в розмовному, особливо народному мовленні. Значення цієї лексеми залежить від ситуації: вона може звучати нейтрально або навіть тепло, але інколи має жартівливий чи зневажливий відтінок, що визначається контекстом уживання.

Аналіз сучасного польського пісенного дискурсу показує, що в новітніх музичних текстах основне значення слова *baba* загалом залишається незмінним і зберігає свою традиційну народну розмовну семантику. У сучасних композиціях воно, як і раніше, використовується на позначення жінки з можливим емоційно-оцінним забарвленням, тому говорити про суттєві семантичні зміни цієї лексеми в новітньому пісенному просторі немає підстав.

Проте в культовій пісні Ренати Пшемик «*Babę zesłał Bóg*» слово *baba* також не змінює свого основного значення, а набуває

нового емоційного звучання завдяки незвичному поєднанню з сакральним змістом. Уже в перших рядках «*Babę zesłał Bóg / Raz tu wyszedł taki cud*» жінка постає не як звичайна побутова постать, а як справжнє диво, створене Богом. Це підкреслює її природну силу, особливість і цінність. Увесь текст побудований на протиставленні двох народних номінацій – *baba* і *chłop*. Авторка показує, що це два різні світи, про що прямо говорить у словах: «*Bóg też chłopem jest... Żeby z baby ciągle drwić / Trzeba chłopem być*». Тут *baba* стає символом сили, яку чоловік намагається висміяти, але не може заперечити її важливості та особливого походження. Наприкінці пісні цей образ ще більше підноситься: «*Z woli nieba jestem tu / Więc się do mnie módl*». Таке використання простої розмовної лексики створює глибокий філософський зміст. І саме тут виникає важливе питання: якщо йдеться про високу, майже сакральну ідею, то чому авторка свідомо використовує не нейтральні слова *mężczyzna* і *kobieta*, а саме народні, розмовні *chłop* і *baba*? Мабуть, тому, що ці слова тісно пов'язані з живою розмовною мовою та народною традицією, а отже, краще передають природне протиставлення чоловічого і жіночого начал. Крім того, поєднання слова *baba*, яке часто має знижений відтінок, із сакральним змістом допомагає показати силу, цінність і особливе значення жіночого образу і надає тексту більш народного й емоційного звучання.

На відміну від лексеми *baba*, яка залежно від контексту може мати нейтральне або негативне значення, у польській мові широко функціонують зменшувально-пестливі форми, що найчастіше вживаються в дитячих піснях і зверненнях та підкреслюють емоційну близькість і ніжність. Такі форми, як *babcia* та *babunia*, є очевидними номінаціями жінки старшого віку з позитивною конотацією, оскільки асоціюються з турботою, любов'ю та родинним теплом. У пісні «*Babciu Kochana*» Ewelina Rożyńska, у поєднанні з характерними зменшувально-пестливими формами звертання «*Babciu, babuniu kochana*», ілюструє образ жінки-бабусі як емоційно найближчої, після батьків, людини, яка є джерелом безумовної любові, турботи, захисту і життєвої гармонії («*Tu*

zawsze jesteś przy mnie, gdy potrzeba / Przy Tobie świat na lepsze się zmienia»).

Сучасні польські пісні показують, що лексеми на позначення жінок старшого віку іноді вживаються не буквально, а в жартівливому або образному значенні, через що вікові межі стають менш чіткими. Яскравим прикладом такої зміни є гумористична пісня проєкту MRD «*Boże, jak ja lubię pulchne babeczki*» (2025 р) (автор тексту і музики – М. Пшитульський). У межах цього твору лексема *babeczki*, що походить від *baba*, зазнає значного семантичного розширення. Автор тексту вживає цю форму стосовно представниць абсолютно всіх вікових категорій – від юних дівчат до зрілих та літніх жінок, за винятком хіба маленьких дітей. У такий спосіб слово *babeczki* втрачає чітку ознаку за віком і стає збірним найменуванням всього жіноцтва загалом.

Текст пісні побудований на відкритому, жартівливому захопленні пишними жіночими формами та перебільшенні тілесних рис. Це видно у рефрені: «*Boże, jak ja lubię pulchne babeczki! / Jak słodkie maliny ich krągle dupeczki. / Ogromne piersi – nimi się owinę, / Przy takiej kobiecie ja nigdy nie zginę*». Образ жінки тут подається через прості, майже фольклорні уявлення про здоров'я, силу та життєву енергію: «*Biodra szerokie, jak fale na Wiśle / Gdy biegnie ulicą to z drzew lecą liście. / Uśmiech jak słońce, policzki rumiane, / Z taką kobitą życie jest wygrane!*». З лінгвокультурологічного погляду, слово *babeczki* разом із розмовним *kobita* не прив'язане строго до віку жінки. Воно використовується радше в ігровому, жартівливому сенсі, без чіткої вікової межі. Додавання жіночих імен у тексті («*Maryśka tańczy... Kasia i Asia...*») створює атмосферу веселощів, легкості та колективного святкування. Усе це показує, що сучасна польська пісенна мова може переосмислювати навіть потенційно грубі або знижені слова, надаючи їм доброзичливого, гумористичного та бодіпозитивного значення.

Окремої уваги потребує прикметник *stara*, який у сучасному пісенному дискурсі змінив своє значення. У традиційних народних піснях він прямо вказував на вік жінки і часто мав іронічне або

негативне забарвлення (наприклад, у виразах типу «*stara baba*»). Натомість у сучасній музиці це слово частіше не означає вік, а позначає давність, тривалість або емоційну історію. Наприклад, у пісні Pezet & Sentino «*Stara miłość*» йдеться не про стару жінку, а про давнє почуття і спогади про минулі стосунки. Таким чином, слово *stara* поступово виходить з номінативного поля концепту «ЖІНКА» і перетворюється на позначення часу та ностальгії.

Загалом, провівши аналіз сучасних польських пісенних текстів на предмет номінації жінки за віком, доходимо висновку, що в польському пісенному дискурсі першої чверті XXI століття помітно змінюються способи мовного позначення жінки. Це пов'язано з поступовими змінами суспільних поглядів на жіночі ролі і статус. Такі лексеми, як *dziewczynka* і *dziewczyna*, часто виходять за межі свого прямого вікового значення та можуть передавати різні образи: від ніжності й невинності до досвідченості чи алегоричних значень. Лексема *kobieta* дедалі частіше пов'язується з образом незалежної й самодостатньої особистості, тоді як *żona* може мати як традиційно позитивне значення, так і негативне, пов'язане з конфліктними стосунками. Розмовні слова *baba*, *babeczka*, *kobita* в сучасних текстах нерідко набувають жартівливого або позитивного забарвлення, а лексеми *babcia* та *babunia* зберігають стійку позитивну конотацію, асоціюючись із турботою, любов'ю та родинним теплом. Водночас прикметник *stara* часто втрачає значення вікового маркера жінки й позначає радше давність або спогади.

Отже, сучасний польський пісенний дискурс демонструє поступовий відхід від чітких вікових меж у номінації жінки та показує її передусім як самостійну особистість із багатогранною ідентичністю.

Список використаної літератури:

1. Брус М. П. Фемінітиви української мови: генезис, розвиток, функціонування. Івано-Франківськ : Просвіта, 2019. 440 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.

3.Левченко О. П. Семантика термінів спорідненості в слов'янських мовах. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2018. № 164. С. 112–118. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=698832> (дата звернення: 15.05.2026).

4.Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. URL:https://archive.org/details/slownik_etymologiczny_jezyka_polskiego (дата звернення: 14.05.2026).

5.Karwatowska M., Szpyra-Kozłowska J. Lingwistyka płci. Ona i on w języku polskim. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005. 296 s.

6.Łaziński M. O panach i paniach. Etykieta językowa i mowa płci. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006. 230 s.

7.Słownik języka polskiego PWN. URL: <https://sjp.pwn.pl> (дата звернення: 15.05.2026).

8.Tekstowo.pl: teksty piosenek. URL: <https://www.tekstowo.pl/> (дата звернення: 11.05.2026).

Наталія ЛЯШУК,

магістрантка І курсу ОПП

«Мова та література (польська). Переклад»,

Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. **Світлана СУХАРЄВА**

ЕЛЕМЕНТИ ІРОНІЇ В ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНІЙ ПАЛІТРИ ВІРШІВ ВІСЛАВИ ШИМБОРСЬКОЇ

У статті проаналізовано особливості художньо-образних засобів лірики Віслави Шимборської, вказано на індивідуальні й типові характеристики використаної в ній іронії. Досліджено вплив іронії на формування обличчя сучасної європейської літератури у її поетичному прояві. Визначено, що іронічний зміст тісно пов'язаний з авторською філософською концепцією.

Ключові слова: Віслава Шимборська, поезія, іронія, індивідуальний авторський стиль.

W artykule przeanalizowano specyfikę artystycznych środków poezji Wisławy Szymborskiej, wskazano na jej indywidualne i typowe cechy ironiczne. Zbadano wpływ ironii na kształtowanie oblicza współczesnej literatury europejskiej, zwłaszcza jej odmiany poetyckiej. Wywnioskowano, że treści ironiczne są ściśle związane z autorską koncepcją filozoficzną.

Słowa kluczowe: Wisława Szymborska, poezja, ironia, indywidualny styl autorski.

Іронія – засіб, часто недооцінений як у поетичній творчості, так і драматургії. З іншого боку, це акт комунікації, який не завжди розпізнаний і належно потрактований читачами й критиками. Примітно, що Інґрід Штрохнайдер-Корс говорить про іронію як про суть «художньої діалектики», тобто самопрезентації мистецтва [3, с. 21]. У дослідженні ми прагнемо вказати, що в поетичному доробку Віслави Шимборської, лауреатки Нобелівської премії в галузі літератури, саме іронічні елементи відіграли основну роль образотворення і стали ознаками її геніальності. Маємо на увазі як вербальний, так і ситуативний рівень вираження іронії в літературі,

зокрема у творчості В. Шимборської, найяскравіше виявлений у віршах, епістолярії та колажах.

Мета публікації – схарактеризувати вплив іронії на вірші та світоглядні засади В. Шимборської і визначити способи її художнього вираження на різних смислових (текстових) рівнях.

Іронія – один із найважливіших стилістичних засобів у поезії Віслави Шимборської. Авторка вдається до різних способів її вираження: як тієї, яка відразу впадає у вічі під час ознайомлення з твором, так і прихованої, малопомітної. Інколи іронічний елемент обмежується одним реченням, а інколи охоплює увесь віршований текст. Міхал Гловінський, аналізуючи іронію як механізм творення сучасної літератури, вказує на особливі досягнення у цьому напрямі саме В. Шимборської, яка свідомо й креативно послуговується цими художньо-образними можливостями слова [1, с. 5–6].

Творчість В. Шимборської часто свідчить про її потребу ставити під сумнів готові формулювання та способи вираження думок. Це стосується як популярних мовних зворотів, так і висловлювань, що мають ідеологічний характер та повторюють жанрові чи риторичні схеми. Пьотр Міхаловський вказує, що іронія в цих текстах не діє ззовні, а виникає всередині усталених форм [4, с. 104]. Ліричний герой на мить переймає типовий спосіб мовлення, а потім викриває його обмеження. Завдяки цьому читач усвідомлює, що мова може вводити в оману або спрощувати реальність. Саме з цієї уявної згоди народжується дистанція та критичний погляд поетки на дійсність.

Не випадково сама поетка в одному зі своїх творів заявляла: *«pożyczam patetycznych słów, / a potem trudu dokładam, żeby wydały się lekkie»*. Можемо це визначити як авторське поетичне кредо, яке передбачає діалог з традиційними художніми формами польської / світової літератури з метою їх трансформації за допомогою індивідуальних іронічних засобів [4, с. 105].

Суть іронії полягає в напрузі між буквальним значенням висловлювання та його справжнім змістом, який можна розпізнати лише завдяки глибокому аналізу контексту. У творчості

В. Шимборської ця суперечність, однак, не набуває форми явного протиріччя, а навпаки, часто проявляється стримано – через тонке зміщення значення або незначну невідповідність форми та змісту [4, с. 105]. Це вимагає від читача особливої уважності та інтерпретаційних навичок.

Так, вірш «Cebula» В. Шимборської – це не лише дотепна поетична замальовка, а дуже влучна спроба визначити правду про людську натуру за допомогою зображення її контакту з біологічним світом. Поетеса розглядає цибулю – овоч, відомий усім, – з тією увагою, з якою зазвичай аналізують щось виняткове й рідкісне. У цьому простому, повсякденному об'єкті вона знаходить взірць досконалості. Ця думка виражена в таких рядках: «*Co innego cebula. / Ona nie ma wnętrzości. / Jest sobą na wskroś cebula / do stopnia cebuliczności*» [5, с. 94–95]. За допомогою цих слів поетка підкреслює, що цибуля не приховує жодних таємниць. У неї немає внутрішньої частини, прихованої від погляду, оскільки кожна її частина така сама, як і попередня. Повторювана будова овоча стає метафорою досконалої однорідності, без суперечностей і прихованих значень, що контрастує зі складністю та непрозорістю людського внутрішнього світу. У цьому сенсі цибуля є метафорою досконалого, цілісного буття, вільного від внутрішніх суперечностей, впорядкованого та позбавленого страждань [2, с. 143].

Іронія у вірші «Kot w pustym mieszkaniu» полягає у драматичному розриві між тим, що знає читач, і тим, як світ сприймає кіт. Ми, як читачі, знаємо, що йдеться про смерть, тобто про безповоротну втрату. Тим часом кіт ставиться до неї як до тимчасової відсутності, до чогось, що можна виправити, знайти, пояснити. Саме в цій напрузі і народжується іронія, яка переростає в авторську філософію буття.

Емоційна простота й наївність такого типу мислення виявляються в тому, що кіт не розуміє смерті як остаточного й незворотного явища, намагається подолати її своїми повсякденними, дитячими жестами (наприклад, «*będzie się szło w jego stronę, jakby się wcale nie chciało...*»). Саме ця наївність і

дитяча перспектива створюють емоційну багатозначність. З одного боку, вірш виражає жаль і самотність, з іншого – показує безпорадність перед тим, чого не можна зрозуміти й опанувати [5, с. 155–156].

Твір «Prospekt» демонструє інший спосіб використання такого стилістичного засобу. У цьому випадку іронія вписана в ширший соціально-культурний контекст, а сама поетка відмовляється від емоційного тону на користь критичного висвітлення сучасного світу, в якому важливу роль відіграють мова реклами та установки, що впливають із споживацької моделі мислення. Хоча обидва вірші ґрунтуються на присутності іронії, у поезії «Prospekt» вона набуває іншого характеру, оскільки вже не слугує вираженням безпорадності перед непоправною втратою, а використовується як інструмент для викриття хибних переконань, характерних для постмодерної реальності, та висвітлення механізмів, що призводять до духовного збідніння суб'єкта [5, с. 64–65]. З огляду на це доцільно підкреслити той факт, що авторка використовує утилітарну форму, якою є інформаційна листівка, яка додається до фармацевтичних препаратів, щоб надати їй нових значень, які виходять за межі типового інформаційного та маркетингового дискурсу. Вираз «*chemiczna litość*», що є метафоричним поєднанням емоційної і технологічної сфер, не лише підриває достовірність повідомлення, а й створює інтерпретаційну дистанцію. Саме ця метафора разом із закличним висловом «*Na co czekasz?*» призводить до композиційного розриву поезики реклами.

Кульмінація іронії настає в останньому рядку твору: «*Innego diabla już nie ma*» [5, с. 64–65]. Це не попередження, а констатування факту. Зло вже не є драматичним – воно стало буденним, непомітним, навіть банальним. Сучасна людина не потребує його в традиційній формі, оскільки їй вистачає зручної пігулки, яка знімає з неї тягар відповідальності за власне життя. Авторка постає перед читачем не стільки у ролі філософа, як нещадного суспільного критика і морального судді. Що більше,

легкість гри слів переростає тут в словесну напругу і динаміку радикальних почуттів.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що В. Шимборська своїм іронічним способом віршування не відвертається від реальності. Її система образотворення – це уважний і критичний погляд на те, що відбувається навколо. Такий індивідуальний авторський стиль впливає зі справжньої потреби зрозуміти світ і його сенс. Поетка прагне зрозуміти реальність і знайти в ній місце для людини. Це дозволяє нам окреслити іронічні елементи у віршах В. Шимборської як компоненти системного гуманізму, чому в майбутньому потрібно присвятити окремі сторінки наукового дослідження.

Список використаної літератури

1Głowiński M. Ironia jako akt komunikacyjny. *Ironia* / pod red. M. Głowińskiego. Gdańsk: Słowo/Obraz Terytoria, 2002. S. 5–6.

2Kołodziej P. Wisława Szymborska – trzy studia anatomiczne. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2024, S. 143.

3Starodvorskaia E. Jednostki metajęzykowe w poezji Wisławy Szymborskiej oraz ich udział w tworzeniu i sygnalizowaniu ironii. Zarys problematyki. *Scripta Neophilologica Posnaniensia*. T XXIV. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2024. s. 104.

4Strohschneider-Kohrs I. Die romantische Ironie in Theorie und Gestaltung. Ed. 2. Tübingen, 1977. S. 21.

5Szymborska W. Widok z ziarnkiem piasku. Poznań : Wydawnictwo a5, 1996. 186 s.

Дарина МАХНОВЕЦЬ,

магістрантка І курсу

ОПП «Мова та література (польська). Переклад»,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Науковий керівник – д-р філол. наук, проф. Світлана СУХАРЄВА

МОВНО-КУЛЬТУРНИЙ ОБРАЗ СВАРКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

У статті здійснено компаративний аналіз фразеологізмів, пов'язаних із концептом сварки, в українській та польській мовах. Схарактеризовано структурно-семантичні особливості фразеологічних одиниць, що позначають конфлікт, суперечку, вербальну агресію, емоційне напруження та міжособистісне протистояння. Визначено типи міжмовної відповідності фразеологізмів: повні еквіваленти, часткові еквіваленти, функціональні відповідники та безеквівалентні одиниці. Виявлено основні моделі концептуалізації сварки в обох мовах. Доведено, що фразеологізми, пов'язані з конфліктною комунікацією, відображають спільні слов'янські культурні уявлення про емоції, агресію та соціальну взаємодію, однак містять і національно специфічні особливості.

Ключові слова: фразеологізм, компаративний аналіз, мовна картина світу, сварка, конфлікт, емоційна експресія, міжмовна еквівалентність, польська мова, українська мова.

The article presents a comparative analysis of phraseological units related to the concept of quarrel in the Ukrainian and Polish languages. The structural and semantic features of phraseological units denoting conflict, dispute, verbal aggression, emotional tension and interpersonal confrontation are characterized. The types of interlingual correspondence of phraseological units are determined: full equivalents, partial equivalents, functional equivalents and non-equivalent units. The main models of quarrel conceptualization in both languages are identified. It is proved that phraseological units connected with conflict communication reflect common Slavic cultural perceptions of emotions, aggression and social interaction, although they also contain nationally specific features.

Keywords: *phraseological unit, comparative analysis, linguistic worldview, quarrel, conflict, emotional expression, interlingual equivalence, Polish language, Ukrainian language.*

У сучасній фразеології та лінгвокультурології особливу увагу привертають дослідження, присвячені мовній репрезентації емоцій та конфліктної комунікації. Фразеологічні одиниці, пов'язані зі сваркою, конфліктом і суперечкою, є важливим джерелом вивчення національної мовної картини світу, оскільки відображають емоційний досвід, моделі поведінки та культурні стереотипи певної мовної спільноти. У польській та українській мовах такі фразеологізми демонструють як значну типологічну спорідненість, так і національно специфічні способи концептуалізації конфлікту.

Мета дослідження – здійснити компаративний аналіз українських і польських фразеологізмів, пов'язаних із концептом сварки, визначити типи міжмовної еквівалентності, схарактеризувати основні семантичні моделі конфліктної комунікації та виявити культурно зумовлені особливості їх функціонування.

Матеріалом дослідження стали українські та польські фразеологічні одиниці, зафіксовані у фразеологічних словниках і сучасному мовленні. Аналіз здійснювався із застосуванням структурно-семантичного, компаративного та лінгвокультурологічного підходів.

У результаті дослідження було встановлено, що значну частину становлять повні еквіваленти, які демонструють спільність слов'янських моделей осмислення конфлікту. Наприклад: *лити бруд / lać błoto, підливати олії у вогонь / dolewać oliwy do ognia, точити зуб / ostrzyć sobie zęby*. Ці фразеологізми збігаються за образністю, структурою та прагматичною функцією.

Часткові еквіваленти характеризуються спільним значенням, але різняться компонентним складом або стилістичними відтінками. Наприклад: *кидати слова на вітер / rzucać słowa na wiatr, гризтися між собою / skakać sobie do gardeł*. В українській

мові переважає емоційно-експресивна характеристика внутрішнього переживання конфлікту, тоді як польські фразеологізми частіше акцентують увагу на активній конфронтації.

Функціональні відповідники виконують однакову комунікативну функцію, однак базуються на різній образності. Наприклад: *виносити сміття з хати* / *prać brudy publicznie*, *сваритись як кішка з собакою* / *żyć jak pies z kotem*. Подібні одиниці демонструють культурно специфічні способи мовної репрезентації міжособистісного конфлікту.

Окрему групу становлять безеквівалентні фразеологізми, пов'язані з національною символікою та культурними асоціаціями. Такі одиниці не мають прямого відповідника в іншій мові, оскільки відображають специфіку історичного та культурного досвіду мовної спільноти.

У процесі аналізу було виявлено кілька основних семантичних моделей концептуалізації сварки: «сварка як боротьба», «сварка як вогонь», «сварка як фізичне зіткнення», «сварка як руйнування міжособистісних стосунків». Наприклад, модель «сварка як вогонь» реалізується у фразеологізмах *підливати олії у вогонь* / *dolewać oliwy do ognia*, а модель «сварка як фізичне зіткнення» – у виразах *скочити в горло* / *skoczyć do gardła*.

Отже, проведений аналіз підтверджує, що українська та польська фразеологічні системи виявляють значну типологічну спорідненість, що проявляється у наявності великої кількості повних еквівалентів та спільних метафоричних моделей. Водночас існування часткових, функціональних та безеквівалентних одиниць свідчить про національно зумовлену специфіку мовної концептуалізації конфлікту. Таким чином, фразеологізми, що вербалізують концепт сварки, є важливим джерелом для вивчення мовної картини світу та міжкультурної комунікації.

Список використаної літератури

1.Chlebda W. *Elementy frazematyki*. Łask : Oficyna Wydawnicza LEKSEM, 2003. 148 s.

- 2.Chlebda W. Problemy teorii frazeologii. *Język polski*. Opole : Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2001. S. 163–181.
- 3.Encyklopedia wiedzy o języku polskim. Red. S. Urbańczyk. Wrocław : Ossolineum, 1978. 432 s.
- 4.Kania S., Tokarski J. Zarys leksykologii i leksykografii polskiej. Warszawa : Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 1984. 320 s.
- 5.Krawczyk-Tyrpa A. Frazeologia somatyczna w gwarach polskich. Związki frazeologiczne o znaczeniach motywowanych cechami części ciała. Wrocław : Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987. 245 s.
- 6.Lewicki A. M. Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej. Teoria zwrotu frazeologicznego. Katowice : Uniwersytet Śląski, 1976. 168 s.
- 7.Lewicki A. M. Problemy frazeologii europejskiej. Warszawa : Energeia, 1996. 214 s.
- 8.Lewicki A. M., Pajdzińska A. Frazeologia. *Współczesny język polski*. Red. J. Bartmiński. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2001. S. 315–333.
- 9.Müldner-Nieckowski P. *Frazeologia poszerzona*. Warszawa : Oficyna Wydawnicza Volumen, 2007. 356 s.
- 10.Müldner-Nieckowski P., Müldner-Nieckowski Ł. Nowy szkolny słownik frazeologiczny. Warszawa : Świat Książki, 2004. 512 s.
- 11.Skorupka S. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1985. 905 s.
- 12.Wielki słownik języka polskiego PAN. URL : [Wielki słownik języka polskiego PAN](#) (дата звернення: 08.05.2026).
- 13.Фразеологічний словник української мови. URL : [Фразеологічний словник української мови](#) (дата звернення: 08.05.2026).

Вікторія НІДЗЕЛЬСЬКА,

здобувачка III курсу ОПП «Філологія.

Українська мова та література»

Запорізький національний університет.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. Ірина **ІЛЬЧЕНКО**

РОЛЬ ІМЕН ІСТОРИЧНИХ ОСІБ У ФОРМУВАННІ ХУДОЖНЬОГО ПРОСТОРУ РОМАНУ А. ЛЕВКОВОЇ «ЗА ПЕРЕКОПОМ Є ЗЕМЛЯ»

У статті досліджено імена історичних осіб роману А. Левкової «За Перекопом є земля» як маркери формування хронотопу твору. Проаналізовано особливості функціонування імен політичних діячів, правозахисників, представників кримськотатарського національного руху, поетів, письменників, митців і сучасних діячів культури в художньому просторі роману.

Ключові слова: антропоніми, власні імена, історична пам'ять, онімний простір, хронотон.

The article examines the names of historical figures in A. Levkova's novel There Is Land Beyond Perekop as markers of the formation of the chronotope of the work. The study analyzes the peculiarities of the functioning of the names of political figures, human rights defenders, representatives of the Crimean Tatar national movement, poets, writers, artists, and contemporary cultural figures within the artistic space of the novel.

Keywords: anthroponyms, chronotope, historical memory, onymic space, proper names.

Одним з актуальних напрямів сучасного мовознавства є дослідження власних назв у художньому тексті, зокрема історичних антропонімів як складників онімного простору твору. Особливий інтерес становить роман А. Левкової «За Перекопом є земля», у якому імена історичних постатей пов'язані з відтворенням кримського історико-культурного простору та часових координат. Аналіз таких антропонімів дає змогу простежити особливості репрезентації історичної пам'яті й хронотопу в сучасному українському художньому тексті.

Дослідження творчого доробку А. Левкової проводилося в контексті літературознавчих студій (Д. Бутко, О. Вічич, А. Калініченко, О. Шарагіна, А. Козарюк, В. Тютюн, які звертали увагу на проблематику, культурно-історичний контекст, внутрішні конфлікти персонажів, механізми конструювання ідентичності тощо). Проте антропонімна система роману А. Левкової «За Перекопом є земля» досі не була предметом спеціального лінгвістичного аналізу.

Метою статті є визначення ролі історичних імен, їхнього функціонування та впливу на відтворення історичного хронотопу роману А. Левкової «За Перекопом є земля».

«Антропонім – вид онімів, будь-яка власна назва людини (чи групи людей), зокрема ім'я, ім'я по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім, криптонім, кличка, андронім, гінеконім, патронім» [3, с. 40].

У романі А. Левкової «За Перекопом є земля» історичні антропоніми представлені іменами постатей, пов'язаних із різними періодами історії як Кримського півострова, так і України. Серед них функціують як широко відомі історичні особи, так і діячі, значущі передусім для кримського культурно-історичного контексту. Відповідні власні назви пов'язані з історією депортації кримських татар, національно-визвольного руху, культурного розвитку Криму та процесами формування історичної пам'яті. Завдяки цьому антропоніми співвідносяться з конкретними історичними подіями, часовими площинами та просторовими координатами твору.

Поряд з історичними в романі функціують імена вигаданих персонажів, називання яких також відповідає принципу історичної й національної достовірності. Грецькі, давньоєврейські, скандинавські, латинські та інші за походженням групи імен відображають багатонаціональний характер кримського простору та особливості культурного середовища, у якому розгортаються події роману. Сукупність антропонімів формує цілісний онімний простір твору, тісно пов'язаний із його історичним хронотопом.

«За Перекопом є земля» А. Левкової – сучасний український «кримський роман», який поєднує ознаки історичного роману,

роману виховання та соціально-політичної прози з елементами документалістики. Роман охоплює історію Кримського півострова з давніх часів до 1990-х років і до анексії Криму Росією у 2014 році. Серед історичних антропонімів переважають імена політичних діячів, письменників, митців і співаків, пов'язаних із різними періодами історії Криму та України.

Значна частина власних назв стосується постатей, які відіграли важливу роль у формуванні кримськотатарської культури, національної пам'яті та суспільно-політичного життя. Поряд із ними у творі функціонують імена історичних осіб, що лише побіжно згадуються в тексті й не беруть безпосередньої участі у розвитку сюжету.

Засобами творення просторової та часової локалізації у романі постають такі власні імена: *Номан Челебіджихан, Мустафа Джемілев, Петро Болбочан, Петро Григоренко, В'ячеслав Чорновіл, Шаміль Алядін, Роллан Кадиев, Сейтумер Емін, Ашик Омер, Аметхан Султан, Муса Мамут, Ділявер Османов, Айше Сейтмуратова, Сабріє Ереджепова, Ліля Буджурова, Майє Анафієва, Асіє Саале, Реяна Кадирова, Ельвіра Сарихаліл: На чергових зустрічах, а часто й між ними, Ахмет-оджа розповідав нам про Номана Челебіджихана, Петра Болбочана, заслання Мустафи Джемілева, про Айше Сейтмуратову і Петра Григоренка* (ЗПЄЗ, с. 48).

Специфікою хронотопічної організації роману А. Левкової «За Перекопом є земля» стало поєднання в одному контексті імен історичних постатей різних часових періодів. Авторка протиставляє представників радянської тоталітарної системи – Володимира Леніна та Йосипа Сталіна, з іменами яких пов'язані репресії, русифікація та витіснення кримськотатарської культури, – Номану Челебіджихану, одному з організаторів першого Курултаю, першому голові уряду проголошеної в 1917 році Кримської народної республіки. Його ім'я репрезентує історичну пам'ять кримськотатарського народу, його боротьбу за національну ідентичність, право на власну державність і збереження культурної спадщини. Згадка цього імені актуалізує

трагічні сторінки історії кримських татар, пов'язані з переслідуваннями, репресіями та тривалим витісненням народу з історичного й культурного простору Криму.

Наприклад, в епізоді розмови героїв про історію Криму Ахтем-оджа актуалізує історичні події ХХ століття, пов'язані з радянським періодом, депортацією кримських татар 1944 року та пострадянським переосмисленням історичної пам'яті у 2000-х роках: *Там, в закромах родини, його і знайшов Курбатов і вирішив поставити замість **Леніна**, мовляв не треба Бахчисараю двох **Ленінів** ... Хоча я тут поставив би – хай невеликий, – показував Ахтем руками масштаб невеликості, – бюст **Номану Челебіджихану**. Він не написав про Бахчисарайський фонтан, але з Кримом у нього точно більше спільного* (ЗПЄЗ, с. 47). Або ж: *Ось Діляра, – показав на дружину, яка за вечір не вимовила ні слова, – виросла в інтернаті, то там з них старались зробити радянських людей – партія, **Ленін, Сталін**... Діляра просто втекла звідти, тому не стала радянською* (ЗПЄЗ, с. 63).

Ім'я Віталія Курбатова пов'язане вже з пострадянським періодом і актуалізує проблему збереження радянських символів у культурному просторі Криму у 2000-х роках.

Окрім цього, у романі представлені імена історичних діячів, які жили в один історичний період і були пов'язані з боротьбою проти радянського тоталітарного режиму. У зображенні боротьби проти тоталітарного режиму авторка подає одного з представників кримськотатарського національного руху – Мустафу Джемілева, правозахисника, учасника дисидентського руху та політичного в'язня, – і українського політика, публіциста, діяча українського національно-демократичного руху й учасника опору русифікації та політичним репресіям у СРСР В'ячеслава Чорновол: *Я перелопатила вчителеву бібліотек, читала з ксерокопій, залитих друкарською фарбою, стенограми Омського процесу проти **Мустафи Джемілева**, натрапила на книжку **В'ячеслава Чорновола** «*Лихо з розуму*»* (ЗПЄЗ, с. 48).

Залучення цих антропонімів актуалізує спільний історичний досвід українського та кримськотатарського народів у другій

половині ХХ століття та підкреслює взаємозв'язок їхньої боротьби за національну ідентичність і громадянські права.

Конструкції з іменами відомих історичних постатей у романі сприймаються не лише як антропоніми, а і як своєрідні маркери конкретного історичного періоду. У романі згадуються постаті, які відіграли важливу роль у культурному та суспільно-політичному житті кримськотатарського народу, зокрема кримськотатарська співачка Сабріє Ереджепова, фізик, дисидент і правозахисник Роллан Кадисєв, а також радянський пілотас, учасник Другої світової війни, національний герой кримськотатарського народу Аметхан Султан: *Куди нам було до Борі з його прадідом-архітектором – ну, може, з Аліє вони були на рівних: її прадід був художником, прабабуся у засланні спілкувалася з **Сабріє Ереджеповою**, а дідусь знався з **Ролланом Кадисєвим*** (ЗПЄЗ, с. 52); *В нас було кілька героїв Радянського Союзу, а **Аметхан Султан** – двічі герой! Чула про такого?* (ЗПЄЗ, с. 63). Згадки про них тісно пов'язані з трагічним історичним періодом депортації кримських татар та їхньої боротьби за повернення до Криму, а також репрезентують культурне й суспільно-політичне життя кримськотатарського народу другої половини ХХ століття.

Поряд з іменами політичних діячів, правозахисників і представників національного руху в романі функціують також імена відомих поетів і письменників. Їх використання розширює культурно-історичний контекст твору та підкреслює значення літератури й мистецтва у збереженні національної пам'яті народу. А саме згадки про Шаміля Алядіна та Ашика Омера, що репрезентують кримськотатарський культурний і суспільний простір, тоді як імена Івана Котляревського й Тараса Шевченка співвідносяться з українською літературною традицією та формуванням національної свідомості: *Я читатиму **Шаміля Алядіна**, щоб нагадати собі місто, якого не могла знати і якого вже ніколи не буде, але яке живе в окремих цеглинах, витає в повітрі, нуртує в землі* (ЗПЄС, с. 51); *Один із інженерів робив розмітку – ставив кілочки й натягував нитку: тут буде вулиця Джафера Сейдамета, тут – **Ашика Омера**...* (ЗПЄС, с. 56); *Досі*

ми вчили **Котляревського**, тепер – **Шевченка**... (ЗПЄС, с. 35). Поєднання таких антропонімів у межах одного художнього простору підкреслює взаємодію української та кримськотатарської культур.

Не менш важливим складником хронотопічної організації роману є використання імен сучасних діячів культури, серед яких Асіє Саале, Ділявер Османов, Майє Анафієва, Реяна Кадирова, Ельвіра Сарихаліл: *Проходиш палацовий майдан – там повільно крокує Асіє Саале і високим тоненьким голосом акапельно співає пісню. Заходиш у літню альтанку – там Ділявер Османов у вбранні хана читає ханську поезію. Майє Анафієва у гаремному дворі танцює тим-тим* [кримськотатарський народний танок – В. Н.] *під живу музику, а біля фонтану Реяна Кадирова, тримаючи на руках дитину, співає айнені* [колискова – В. Н.] (ЗПЄС, с. 199); *Крім концерту Ельвіри Сарихаліл – наприклад, пленери у Ханському* (ЗПЄС, с. 198).

Як хронотопічні маркери в романі А. Левкової «За Перекопом є земля» функціонують імена сучасних авторів, творчість яких присвячена дослідженню історії та трагічної долі кримськотатарського народу, зокрема Лілі Буджурової та Едварда Олворта: *Тут Ахтем гортав збірку віршів – аркуші, скріплені скобами, – Лілі Буджурової «Коли ми повернемось», збірники матеріалів «Ташкентський процес: суд над десятьма представниками кримськотатарського народу», «Шість днів. Біла книга про судовий процес Іллі Габая і Мустафи Джемілева», «Живий факел. Самоспалення Муси Мамута». Тут же були і «Хартія 77» – програмовий документ дисидентів Чехословаччини; і недавно видана у США збірка Едварда Олворта «Татари Криму: Боротьба, щоб вижити» англійською...* (ЗПЄЗ, с. 80).

Такі оніми не лише увиразнюють культурне середовище твору, а й співвідносяться з конкретними історичними періодами та особливостями суспільного життя.

Отже, проведене дослідження дало змогу з'ясувати особливості функціонування історичних антропонімів у романі А. Левкової «За Перекопом є земля» та визначити їхню роль у формуванні хронотопу твору. Аналіз засвідчив, що імена

історичних постатей у романі виступають не лише засобами номінації, а й важливими маркерами історичного часу, культурного простору та національної пам'яті. Використання антропонімів, пов'язаних із різними періодами історії Криму та України, забезпечує багатшаровість художнього простору й сприяє відтворенню історичної тяглості подій.

Установлено, що серед історичних антропонімів переважають імена політичних діячів, правозахисників, представників кримськотатарського національного руху, письменників, поетів, митців і сучасних діячів культури. Їх функціонування у тексті актуалізує теми депортації кримських татар, боротьби за національну ідентичність, культурної пам'яті та опору тоталітарному режимові. Особливістю роману є поєднання в одному контексті антропонімів різних історичних епох, що дозволяє авторці створити складну хронотопічну модель, у межах якої минуле й сучасне взаємодіють між собою.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в комплексному дослідженні онімного простору твору, зокрема у вивченні інших груп власних назв та їхньої ролі у формуванні художньої картини світу роману.

Список використаної літератури

1.Льченко І., Бабич Д. Чоловічі імена як засіб створення хронотопу в романі Р.Іванченко «Гнів Перуна». *Лінгвостилістичні студії*. 2015. № 2. С. 47–53.

2.Льченко І. Імена історичних персонажів як хронотопічні маркери роману Л.Дереша «Голова Якова». *Korszerű Műszerek és algoritmus a tapasztalati és elméleti tudományos kutatási*. 2020. № 3. С. 66–68.

3.Словник української ономастичної термінології / уклад.: Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.

Список використаних джерел

1.ЗПЄЗ – Левкова А. За Перекопом є земля. 8-ме вид. Київ : Лабораторія, 2025. 392 с.

Діана НОВИКОВА,

здобувачка III курсу ОПП «Філологія.

Українська мова й література та польська мова»,

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського.

Науковий керівник - доктор філос., доц. **Олексій ПАВЛЮК**

ТЕНДЕНЦІЇ І СПОСОБИ ТВОРЕННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ ХХІ СТОЛІТТЯ У ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті проаналізовано сленг сучасних польської та української мов на матеріалі молодіжних ЗМІ. Досліджено способи творення сленгізмів, їхню семантику та вплив англіцизмів на мовлення молоді. Проаналізовано спільні й відмінні риси польської та української сленгової лексики, зумовлені мовними й культурними чинниками.

Ключові слова: сленг, молодіжні ЗМІ, англіцизми, словотвір, соціальні мережі, молодіжна лексика, польська мова, українська мова, порівняльна лінгвістика.

W artykule przeanalizowano slang współczesnego języka polskiego i ukraińskiego w mediach młodzieżowych. Zbadano sposoby tworzenia slangizmów, ich semantykę oraz wpływ anglicyzmów na mowę młodzieży. Przeanalizowano wspólne i odmienne cechy polskiej oraz ukraińskiej leksyki slangowej, uwarunkowane czynnikami językowymi i kulturowymi.

Słowa kluczowe: slang, media młodzieżowe, anglicyzmy, słowotwórstwo, media społecznościowe, leksyka młodzieżowa, język polski, język ukraiński, lingwistyka porównawcza.

У ХХІ столітті сленг є одним із найбільш динамічних шарів лексики, що активно розвивається під впливом цифрового середовища та міжмовних контактів. Активний розвиток цифрового середовища, соціальних мереж і міжкультурної комунікації сприяє швидкому оновленню сленгових одиниць та поширенню іншомовних запозичень, зокрема англіцизмів. У зв'язку з цим дослідження молодіжного сленгу набуває особливої актуальності в сучасному мовознавстві, оскільки він відбиває

соціокультурні процеси, мовні тенденції та особливості світосприйняття молоді.

Метою статті є зіставний аналіз сленгізмів сучасних української та польської мов, дослідження основних способів творення сленгізмів, їхніх семантичних особливостей та впливу англіцизмів на молодіжне мовлення.

Молодіжний сленг дедалі частіше стає елементом масової культури, відображаючи актуальні суспільні процеси, особливості світогляду молоді та зміни мовної норми. Дослідженню молодіжної лексики присвятили праці філологи Т. М. Кондратюк, О. Л. Петришин, Л. О. Ставицька. У мовознавстві сленг розглядають як окремих пласт нелітературної лексики, що характеризується емоційною експресивністю, неформальністю та швидкою змінюваністю і вживається у певних соціальних групах, об'єднаних за низкою спільних ознак [4, с. 309]. Особливо активно сленг функціонує в молодіжному середовищі, де він виконує не лише комунікативну, а й ідентифікаційну функцію.

Одним із основних способів творення сучасного сленгу є запозичення, передусім з англійської мови, що зумовлено впливом англомовних медіа-ресурсів та міжкультурною комунікацією. Важливу роль відіграє також конкуренція між синонімічними одиницями, унаслідок якої нові запозичення поступово витісняють питомі або раніше засвоєні слова, змінюючи їхнє семантичне чи стилістичне значення. Поширеним способом творення сленгізмів є еліпсис – скорочення словосполучень, при якому одне слово передає зміст усього вислову. Крім того, у молодіжному мовленні активно функціонують аббревіації, що виникають унаслідок прагнення до мовної економії, швидкості та спрощення комунікації^[5].

У XXI столітті значна частина популярних слів виникає та поширюється саме через TikTok, YouTube та інші цифрові платформи. Польські ЗМІ зазначають, що серед найуживаніших молодіжних слів 2025 року в польському мовному просторі зафіксовано такі одиниці, як *lowkey*, *brainrot*, *skibidi*, *tuff*, *slay*, *twin*, *szponcić* та *szpont* [10].

Частина сленгізмів є прямими англійськими запозиченнями або адаптованими англіцизмами. Наприклад, слово *lowkey* використовується у значенні «стримано», «непомітно», *slay* означає схвалення або захоплення людиною чи ситуацією, є підкресленням «стилю» або компліментом, а *brainrot* уживається в декількох значеннях:

1) для позначення надмірного захоплення певним контентом або явищем;

2) є назвою для різновиду інтернет-мемів, що виникли на просторах мережі TikTok.

Ці запозичення свідчать про активний вплив англомовного медіапростору на молодіжне мовлення [6, с. 136].

Цікавим прикладом сучасного польського сленгу є слово *szponśić*, яке стало молодіжним словом року 2025 р. [10]. Воно має багатозначний характер і може означати як «робити щось божевільне», «влаштовувати хаос», так і «хитрувати» чи «комбінувати». Така семантична гнучкість є характерною рисою молодіжного сленгу, оскільки значення слів часто залежить від контексту та комунікативної ситуації.

Також у мовлення молоді увійшло слово *ОКРА*, яке отримало відзнаку в конкурсі молодіжного слова року [11]. Лексема утворена шляхом поєднання міжнародного слова *ОК* та польського прощання *ra*. У молодіжному мовленні слово функціонує як жартівлива форма завершення розмови або прощання та часто записується як одне ціле без пробілу.

З погляду словотвору *ОКРА* є прикладом мовної контамінації – поєднання двох окремих мовних одиниць в одну нову лексему [8]. Водночас у слові простежується вплив англійської мови, адже компонент *ОК* давно став частиною міжнародної комунікації та активно функціонує в польському молодіжному середовищі.

Спільною рисою польського та українського молодіжного сленгу є значний вплив англійської мови. В обох мовах англіцизми часто використовуються без перекладу або з частковою фонетичною адаптацією. Дослідники також відзначають тенденцію

до мовної економії, що виявляється у створенні аббревіцій, скорочень та контамінованих форм.

Водночас існують і відмінності між польською та українською сленговою лексикою. Польський молодіжний сленг частіше зберігає оригінальне англomовне написання та вимову, тоді як українська мова активніше адаптує іншомовні слова відповідно до власних фонетичних і граматичних норм [2, с. 196]. Наприклад, англійські слова в українському середовищі нерідко отримують українські суфікси або змінюються відповідно до норм словозміни: *лайкати* (від англ. *like*), *хейтати* (*hate*), *крінжовий* (*cringe*), *шипирити* (*ship*), *банити* (*ban*), *донатити* (*donate*), *рофлити* (*ROFL*), *задизлайкати* (*dislike*). Крім того, український сленг значною мірою відображає процеси мовної самоідентифікації молоді та прагнення до утвердження української мови в цифровому просторі.

Отже, сучасний молодіжний сленг у польській та українській мовах характеризується динамічністю, експресивністю та тісним зв'язком із соціальними мережами. Попри спільний вплив глобалізованого медіапростору, кожна мовна система зберігає власні особливості адаптації та функціонування сленгової лексики. У ході дослідження було проаналізовано особливості сучасного молодіжного сленгу в польській та українській мовах і визначено основні тенденції його розвитку. З'ясовано, що сленг є одним із найрухливіших шарів лексики, який швидко реагує на зміни в суспільстві, розвиток цифрового середовища та популярність соціальних мереж. Значний вплив на формування молодіжного мовлення сьогодні має англійська мова, що проявляється в активному використанні англіцизмів, інтернет-лексики та нових комунікативних форм.

Під час аналізу встановлено, що найпоширенішими способами творення сленгізмів є запозичення, скорочення, аббревіація, контамінація, семантичне переосмислення та мовна гра. Водночас польська й українська сленгова лексика має як спільні, так і відмінні риси. Спільність полягає у впливі глобалізованого медіапростору та цифрової культури, а відмінності – у способах

адаптації іншомовних елементів. В українському молодіжному мовленні англіцизми частіше пристосовуються до фонетичних і граматичних норм мови, тоді як у польському сленгу нерідко зберігається оригінальна форма слова.

Список використаної літератури

- 1.Slang młodzieżowy. *Miejski słownik slangu i mowy potocznej*. URL: <https://www.miejski.pl>
- 2.Воробець О. Мовний аспект сленгової лексики в українських і польських соцмережах. *Прикарпатський вісник Наукового товариства імені Шевченка. Слово*. 2024. № 19 (71). С. 193–204.
- 3.Кондратюк Т. Словник сучасного українського сленгу. Харків : Фоліо, 2006. 350 с.
- 4.Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : Акад., 2006. 464 с.
- 5.Лухіна М., Міннікова О. Особливості сучасного українського молодіжного сленгу. *Analysis of the problems of science and modern education : abstracts of the 9th International Scientific and Practical Conference, March 06–08, 2023. Prague, 2023.* С. 1–4. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/9e33a99a-87e0-484f-a48e-10dcca0d643/content>.
- 6.Петришин О. Л., Лужецька О.М. Новітні англomовні запозичення як засіб міжкультурної комунікації. *Молодий вчений*. 2018. №3.1 (55.1). С. 135–138.
- 7.Словар українського сленгу. *Словopedia*. URL: <http://slovopedia.org.ua/57/53392-0.html>
- 8.Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ : Критика, 2005. 620 с.
- 9.Шевчук Л. Словотвірна контамінація як вияв лінгвокреативності на феномен війни (на матеріалі медіатекстів). *Записки з українського мовознавства*. 2022. № 29. С. 172–185.

Список використаних джерел

- 1<https://leszno.naszemiasto.pl/tak-zmienialy-sie-mlodziezowe-slowa-roku-w-ciagu-ostatnich-9-lat-tych-slow-mlodzi-najczesciej-uzywali-w-2025-roku/ar/c13p2-27836145>
- 2<https://edukacja.infor.pl/szkola/7474694,mlodziezowe-slowo-roku-2026-szpontcic-i-szpont-co-to-znaczy-lista.html>

Ольга ОРЛЕНКО,
вчителька польської мови
Шепетівської гімназії № 1, м. Шепетівка

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНОГО НАВЧАННЯ «СЕН “ЗЕРНА”» ПІД ЧАС РАНКОВИХ КІЛ НА УРОКАХ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ У 5 КЛАСІ

У статті обґрунтовано доцільність використання інтерактивних методик, зокрема ранкових кіл, побудованих на засадах програми соціально-емоційного навчання «СЕН “Зерна”», на уроках польської мови у 5 класі закладів загальної середньої освіти. Проаналізовано методичний потенціал розроблених та адаптованих вправ («Ловімо звуки», «Десять запитань», «Слухаємо уважно», «Петрик каже», «Імена», «Магазин одягу», «На моїй піци») відповідно до матеріалів підручника «Польська мова (1-й рік навчання)» (автори: М. Р. Мацькович, Р. Цесельська-Мусамег, К. Квятковська). Доведено, що інтеграція зазначених вправ у навчальний процес сприяє поєднанню мовленнєвої практики з розвитком когнітивних процесів (пам'яті, уваги, мислення) та емоційної сфери учнів.

Ключові слова: польська мова як іноземна, Нова українська школа, 5 клас, ранкові кола, соціально-емоційне навчання, програма СЕН «Зерна», когнітивний розвиток, комунікативна компетентність.

W artykule uzasadniono celowość stosowania metod interaktywnych, ze szczególnym uwzględnieniem kółek porannych opartych na założeniach programu uczenia się społeczno-emocjonalnego «SEL Kernels», na lekcjach języka polskiego w klasie 5 szkół ogólnokształcących. Przeanalizowano potencjał metodyczny opracowanych i zaadaptowanych ćwiczeń («Łapiemy dźwięki», «Dziesięć pytań», «Słuchamy uważnie», «Piotrek mówi», «Imiona», «Sklep z ubraniami», «Na mojej pizzy») w odniesieniu do materiałów podręcznika «Język polski (1. rok nauki)» (autorzy: M. Maćkowicz, R. Ciesielska-Musameh, K. Kwiatkowska). Udowodniono, że integracja wspomnianych ćwiczeń w procesie dydaktycznym sprzyja łączeniu praktyki

językowej z rozwojem procesów poznawczych (pamięci, uwagi, myślenia) oraz sfery emocjonalnej uczniów.

Słowa kluczowe: *język polski jako obcy, Nowa Szkoła Ukraińska, klasa 5, kółka poranne, uczenie się społeczno-emocjonalne, program «SEL Kernels», rozwój poznawczy, kompetencja komunikacyjna.*

Сучасна мовна освіта в умовах реалізації концепції Нової української школи орієнтована не лише на формування предметних знань, умінь і навичок, а й на розвиток ключових компетентностей, емоційного інтелекту та соціальних навичок здобувачів освіти. Особливої актуальності набуває впровадження інтерактивних методик, які поєднують мовну підготовку з розширенням когнітивної та емоційної сфер дитини. Одним із ефективних інструментів такого підходу є організація ранкових кіл на уроках іноземної мови, зокрема польської як другої іноземної у 5 класі.

У цьому контексті актуалізується доцільність реалізації елементів програми соціально-емоційного навчання «СЕН «Зерна»» – освітньої ініціативи, спрямованої на розвиток уваги, пам'яті, мислення, саморегуляції, комунікативних умінь та навичок ефективної співпраці. Вона базується на принципах діяльнісного підходу, ігрових технологіях і створенні безпечного освітнього середовища, що загалом сприяє гармонійному розвитку особистості дитини.

Проблема формування соціально-емоційних навичок здобувачів освіти та застосування діяльнісного підходу висвітлена в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців та педагогів-практиків. Розвиток комунікативних і соціальних компетентностей на уроках мовного циклу досліджували сучасні методисти, наголошуючи на важливості мотиваційного чинника та зниження мовного бар'єра. Проте, незважаючи на ґрунтовність наявних розвідок щодо впровадження ранкових кіл у початковій школі, проблема адаптації методик соціально-емоційного навчання (зокрема програми СЕН «Зерна») до специфіки викладання польської мови у 5 класі (як другої іноземної на початковому етапі її опанування) залишається недостатньо висвітленою та потребує належного методичного обґрунтування.

Метою статті є теоретичне й методичне обґрунтування доцільності використання ранкових кіл на уроках польської мови у 5 класі на основі вправ програми СЕН «Зерна», а також аналіз їхнього впливу на розвиток мовленнєвих і когнітивних умінь учнів у процесі роботи з навчальним матеріалом підручника «Польська мова (1-й рік навчання, друга іноземна)» для 5 класу (автори: М. Р. Мацькович, Р. Цесельська-Мусамег, К. Квятковська).

Використання вправ програми СЕН «Зерна» під час проведення ранкових кіл на уроках польської мови забезпечує органічну інтеграцію мовленнєвої практики з розвитком когнітивних процесів. Розглянемо методiku проведення таких вправ, адаптованих до конкретних уроків за підручником.

Lekcja 1: A jak Alfabet

Вправа: «Ловімо звуки»

Мета: розвиток слухової уваги, закріплення польського алфавіту.

Хід взаємодії:

– Вчитель: Dzień dobry, dzieci! Zaczynamy nasze koło poranne. Dzisiaj będziemy łąpać dźwięki. Słuchajcie bardzo uważnie! Ja mówię literę, a wy powtarzacie i podnosicie rękę, jeśli słyszycie ją na początku słowa. Litera «A» – arbuz.

– Діти: Aaaa! (піднімають руку). Słyszę!

– Вчитель: Brawo! Teraz «B» – but.

– Діти: Bbbb! Jest na początku!

– Вчитель: A teraz trudniej: «K» – okno.

– Діти: Nie! Nie na początku!

– Вчитель: Super! Świetnie słuchacie! A teraz wy: kto chce powiedzieć słowo?

– Діти: Ja! «Dom». / Ja! «Kot».

Методичний аналіз:

Легко для учнів: розпізнавання першої літери у простих словах (*arbuz, dom, kot*), повторення звуків за вчителем, моторне реагування (піднімання руки).

Можливі труднощі: розпізнавання літери в середині чи кінці слова (*okno*), диференціація подібних звуків (*b–p, d–t*), швидкість реакції на інструкцію.

Lekcja 2: Poznajemy się

Вправа: «Десять запитань»

Мета: розвиток логічного мислення та діалогічного мовлення.

Хід взаємодії:

– Вчитель: Dzisiaj zagramy w grę «Dziesięć pytań». Ja pomyślałam o osobie z naszej klasy. Możecie zadawać pytania, ale tylko takie, na które można odpowiedzieć «tak» albo «nie».

– Діти: Czy to dziewczyna?

– Вчитель: Tak.

– Діти: Czy ma długie włosy?

– Вчитель: Nie.

– Діти: Czy siedzi w pierwszej ławce?

– Вчитель: Tak.

– Діти: To Ola!

– Вчитель: Brawo! Zgadliście! Teraz ktoś z was wymyśla osobę.

Методичний аналіз:

Легко для учнів: постановка простих запитань (Czy to dziewczyna?), розуміння відповідей tak / nie, відгадування знайомих однокласників.

Можливі труднощі: синтаксично правильне побудування запитань польською мовою, логічне звуження пошукової вибірки, формулювання запитань без підказки вчителя.

Lekcja 3: W szkole

Вправа: «Слухаємо уважно»

Мета: розвиток слухової уваги; закріплення лексики (plecak, piórnik, książka, zeszyt, długopis, ołówek, gumka, kredki); тренування розуміння інструкцій польською мовою.

Хід взаємодії:

– Вчитель: Dzień dobry! Zaczynamy nasze koło poranne. Teraz ćwiczymy uważne słuchanie. Róbcie tylko to, co powiem! Podnieście rękę.

– Діти: (піднімають руку).

– Вчитель: Kłaśnijcie dwa razy.

– Діти: (плескають).*

– Вчитель (ускладнює): Podnieście rękę i... tupnijcie nogą, ALE tylko jeśli macie zeszyt!

– Діти: (частина виконує, частина міркує).

– Вчитель: Otwórzcie plecak.

– Діти (відкривають рюкзак): Otwieram plecak.

– Вчитель: Wyjmijcie zeszyt.

– Діти (дістають): Mam zeszyt.

– Вчитель: Pokażcie ołówek.

– Діти (показують): To jest ołówek.

Ускладнення (двокрокові дії):

– Вчитель: Wyjmijcie piórnik i połóżcie go na ławce. (Діти виконують).

– Вчитель: Otwórzcie piórnik i pokażcie kredki.

– Діти: Mam kredki!

Умовні інструкції та перевірка уважності:

– Вчитель: Teraz uwaga! Podnieście długopis, ALE tylko jeśli macie niebieski! (Частина виконує).

– Вчитель: Zamknijcie zeszyt. Wstańcie i... połóżcie książkę na głowie! (Учні виконують із посмішкою).

– Вчитель (у швидкому темпі): Kłaśnijcie trzy razy, ALE tylko jeśli macie gumkę!

Зміна ролей (команди дають учні):

– Вчитель: Teraz wy jesteście nauczycielami! Kto chce dać polecenie?

– Учень 1: Otwórzcie piórnik! (Інші виконують).

– Учень 2: Pokażcie długopis!

Методичний аналіз:

Легко для учнів: реагування на знайомі слова, виконання простих дій (podnieś rękę, kłaśnij).

Можливі труднощі: одночасне виконання кількох дій, сприйняття довгих інструкцій, утримування уваги протягом тривалого часу, засвоєння нового лексичного пласту (piórník, kredki, gumka).

Lekcja 4: Jak wygląda mój dzień?

Вправа: «Петрик каже» (Simon says)

Мета: розвиток швидкої реакції, концентрації уваги, закріплення дієслівної та тематичної лексики.

Хід взаємодії:

– Вчитель: Gramy w «Piotrek mówi». Jeśli powiem «Piotrek mówi» – robicie. Jeśli nie – nie robicie! Piotrek mówi: wstańcie! (Діти встають).

– Вчитель: Piotrek mówi: umyćcie ręce! (Діти імітують).

– Вчитель: Usiądźcie! (Хтось помилково сідає).

– Вчитель: Oj! Nie było «Piotrek mówi»! Piotrek mówi: zjedzcie śniadanie!

– Діти (імітують): Jemy śniadanie!

Закріплення шкільної лексики та умовні вправи:

– Вчитель: Piotrek mówi: weźcie plecak! Piotrek mówi: wyjmijcie zeszyt i książkę! Piotrek mówi: połóżcie kredki na ławce!

– Вчитель (ускладнення): Teraz trudniejsze! Piotrek mówi: weźcie długopis, ALE tylko jeśli macie niebieski zeszyt!

– Діти (ініціатива): Учні по черзі беруть на себе роль «Петрика» (Piotrek mówi: wyjmijcie ołówki! / Piotrek mówi: połóżcie gumkę na zeszyt!).

Lekcja 9: Mam dużą rodzinę

Вправа: «Імена»

Мета: тренування короткочасної та довготривалої пам'яті, закріплення лексики за темою «Родина» та присвійних займенників.

Хід взаємодії:

– Вчитель: Siedzimy w kręgu. Każdy mówi swoje imię i imię poprzedniej osoby.

– Учень 1: Mam na imię Olga, moja mama ma na imię Switlana.

– Учень 2: To jest Olga? Jej mama Switlana. Jestem Nazar, mój tata ma na imię Oleg.

– Учень 3: To jest Olga? Jej mama Switlana. To jest Nazar? Jego tata Oleg. Jestem Ania, moja siostra ma na imię Katia.

– Учень 4: To jest Olga? Jej mama Switlana. To jest Nazar? Jego tata Oleg. To jest Ania? Jej siostra Katia. Jestem Maks, mój brat ma na imię Dmytro.

– Учень 5: To jest Olga? Jej mama Switlana. To jest Nazar? Jego tata Oleg. To jest Ania? Jej siostra Katia. To jest Maks? Jego brat Dmytro. Jestem Zosia, moja mama ma na imię Halina.

Методичний аналіз:

Легко для учнів: запам'ятовування 1–2 імен, відтворення короткої ланцюжкової послідовності.

Можливі труднощі: утримання в пам'яті великого обсягу інформації, точне відтворення граматичних форм займенників (*jej, jego*), постійна концентрація протягом усього кола.

Lekcja 10: Nie mam się w co ubrać

Вправа: «Магазин одягу»

Мета: розвиток навичок говоріння, мовленнєвого моделювання, рольова гра.

Хід взаємодії:

– Вчитель: Dzień dobry! Dzisiaj otwieramy sklep z ubraniami! Połączcie się w drużyny po 3–4 osoby. Każda drużyna wybiera jedną osobę na sprzedawcę. Pozostali będą kupcami. Kupujący będą po kolei mówić, co chcą kupić. Opiszcie ubranie: kolor, rozmiar lub styl.

– Купець 1: Chcę czerwone buty.

– Купець 2: Ja chcę zieloną bluzę.

– Купець 3: Ja chciałabym fioletową sukienkę w groszki.

– Продавець (відтворює замовлення у точній послідовності): Oto Twoje czerwone buty. Oto Twoja zielona bluza. A oto Twoja fioletowa sukienka w groszki.

Методичний аналіз:

Легко для учнів: використання базових іменників (*bluza, spodnie*) та відповідей на запитання про колір.

Можливі труднощі: побудова повних розгорнутих речень (*Chcę kupić...*), узгодження прикметників із іменниками у роді та відмінку, вільне ведення спонтанного діалогу.

Lekcja 11: Lubię jeść

Вправа: «На моїй піцці»

Мета: розвиток слухової пам'яті, активізація лексичного запасу за темою «Продукти харчування».

Хід взаємодії:

– Вчитель: Zagramy w grę „Na mojej pizzy”. Każdy po kolei mówi: „Ja lubię pizzę z ____” i powtarza składniki poprzedników.*

– Учень 1: Ja lubię pizzę z serem.

– Учень 2: Ja lubię pizzę z serem i szynką.

– Учень 3: Ja lubię pizzę z serem, szynką i pieczarkami.

– Учень 4: Ja lubię pizzę z serem, szynką, pieczarkami i pomidorami.

Ускладнений варіант (у зворотному порядку):

– Вчитель: Teraz będziemy przypominać składniki w odwrotnej kolejności, mówiąc: „Ja NIE lubię pizzy z ____”.

– Учень 4: Ja NIE lubię pizzy z pomidorami. Ja NIE lubię pizzy z pieczarkami. Ja NIE lubię pizzy z szynką. Ja NIE lubię pizzy z serem.

Методичний аналіз:

Легко для учнів: додавання нового елемента, повторення за однокласниками.

Можливі труднощі: утримання довгого ряду лексем, правильна фонетична вимова складних слів (szynka, pieczarki), відтворення послідовності у зворотному напрямку.

Проведене дослідження підтверджує високу ефективність використання під час уроків польської мови у 5 класі ранкових кіл, розроблених на основі програми СЕН «Зерна». Запропоновані вправи продемонстрували результативність у формуванні як мовних, так і загальнонавчальних компетентностей учнів.

Систематичне застосування поданого комплексу вправ сприяє:

- розвитку слухової уваги та фонематичного сприйняття («Ловімо звуки», «Слухаємо уважно»);
- формуванню логічного мислення й уміння формулювати запитання («Десять запитань»);
- удосконаленню навичок самоконтролю та швидкості реакції («Петрик каже»);
- розвитку обсягу оперативної пам'яті та послідовного мовлення («Імена», «На моїй піцці»);
- формуванню комунікативної компетентності та навичок діалогічної взаємодії («Магазин одягу»).

Окрім когнітивного поступу, важливим результатом є підвищення навчальної мотивації, подолання мовного бар'єра та забезпечення позитивного емоційного мікроклімату в дитячому колективі. Інтеграція елементів СЕН «Зерна» дозволяє органічно поєднати опанування польської мови з формуванням критично важливих життєвих навичок. Перспективи подальших розвідок полягають у розширенні спектра вправ СЕН, їх розробці для вищих ступенів навчання та вивченні довготривалого впливу цієї методики на рівень академічних досягнень учнів.

Список використаної літератури

1. Мацькович М. Р., Цесельська-Мусамег Р., Квятковська К. Польська мова (1-й рік навчання, друга іноземна) : підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти. Чернівці : Букрек, 2022. 176 с.
2. Нова українська школа: poradnik dla wczelitel'a / za zag. red. O. V. Onoprienko. Kyiv : Litera LTD, 2019. 206 s.
3. Соціально-емоційне та етичне навчання : програма для розвитку м'яких навичок / пер. з англ. Kyiv : Osvitoria, 2020. 128 s.

Лілія ОРОХОВСЬКА,

магістрантка І курсу ОПП «Філологія».

Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. **Неля ПОДЛЕВСЬКА**

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ У МІЖКУЛЬТУРНОМУ СПРИЙНЯТТІ МОВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ТА ПОЛЯКІВ

У статті досліджено соціолінгвістичні чинники, що зумовлюють особливості міжкультурного сприйняття мовлення українців і поляків. Аналіз охоплює чотири рівні: прагматичний, стратегічний, соціолінгвістичний і паравербальний. Встановлено, що структурна близькість польської та української мов нерідко маскує глибинні комунікативні відмінності, породжуючи ефект «уявної прозорості». Запропоновано підходи до подолання зон комунікативного ризику в міжкультурному діалозі.

Ключові слова: соціолінгвістика, міжкультурна комунікація, мовна картина світу, мовна ввічливість, кодове перемикання, диглосія, паравербальна комунікація, українсько-польські мовні контакти.

Artykuł poświęcony jest socjolingwistycznym czynnikom warunkującym specyfikę międzykulturowego odbioru mowy Ukraińców i Polaków. Analiza obejmuje cztery poziomy: pragmatyczny, strategiczny, socjolingwistyczny i parawerbalny. Stwierdzono, że bliskość strukturalna języków często maskuje głębokie różnice komunikacyjne, tworząc efekt «pozornej przejrzystości». Zaproponowano sposoby przezwyciężania stref ryzyka komunikacyjnego.

Słowa kluczowe: socjolingwistyka, komunikacja międzykulturowa, językowy obraz świata, grzeczność językowa, przełączanie kodów, dyglosja, komunikacja parawerbalna.

Сучасні українсько-польські відносини характеризуються безпрецедентною інтенсивністю людських контактів. Після 2022 року понад мільйон українців інтегрувалися в польське суспільство, долучившись до вже наявних громад трудових мігрантів і студентів. У цих умовах питання взаємного сприйняття мовлення набуває не лише академічного, а й практичного виміру.

Попри тривалу традицію зіставного вивчення польської та української мов [7], соціолінгвістичний вимір їхньої взаємодії – те, як представники обох спільнот сприймають мовлення одне одного в живих ситуаціях спілкування, – залишається порівняно малодослідженим.

Мета статті – виявити і систематизувати соціолінгвістичні чинники, що впливають на міжкультурне сприйняття мовлення українців і поляків; окреслити зони комунікативного ризику та механізми їх подолання. Методологічну основу формують: концепція мовної картини світу Єжи Бартмінського [1; 6], теорія комунікативної компетенції Флорія Бацевича [2] та соціолінгвістичні студії Казімежа Ожога [12] і Магдалени Марцянік [10].

Центральним інструментом аналізу є поняття *мовної картини світу* Є. Бартмінського, який стверджував, що «мовна картина світу – це сукупність суджень про дійсність, закодованих у мові: в її граматиці, лексиці та фразеології» [1, с. 21]. Ця концепція пояснює принципову річ: говорячи подібними мовами, співрозмовники з різних культур не обов'язково «бачать» одну реальність. Прагматично нейтральне, на думку українця, прохання поляком може сприйматись як різкість – не через незнання мови, а через відмінність культурних очікувань. А. Вежбіцька, досліджуючи семантичні універсалії, також підкреслює, що культурно специфічні сценарії спілкування глибоко вкорінені в мовних системах і не піддаються простому перекладу [13].

Поняття *комунікативної компетенції* уточнює Ф. Бацевич – це «здатність будувати мовленнєві акти відповідно до соціальних і культурних контекстів» [2, с. 89]. Граматично правильне висловлювання може бути прагматично хибним. Саме такі помилки – а не фонетичні чи морфологічні – найчастіше спричиняють непорозуміння в реальному міжкультурному спілкуванні. Є. Бартмінський зауважує, що стильова диференціація мови невід'ємно пов'язана з культурними очікуваннями носіїв [6], а отже, близькість мовних систем не гарантує близькості комунікативних норм.

Польська мова зберігає розвинену систему шанобливих форм: звертання в третій особі *pan / pani / państwo* є нормою не лише у формальних, а й у більшості напівформальних ситуацій. Навіть серед незнайомих однолітків звертання *pan / pani* залишається більш поширеним, ніж *ty*, особливо в публічному середовищі [10, с. 44–51]. М. Марцянік у словнику мовленнєвого етикету детально фіксує ситуативні правила вживання цих форм і наголошує на їхній ритуальній функції в польській комунікації [11]. Перехід на *ty* є значним комунікативним кроком і символізує зближення.

Українська традиція будується на моделі *ви + ім'я* (або *ви + ім'я по батькові*): вона поєднує повагу з особистісністю й теплотою. У польському контексті така форма сприймається як менш дистанційована, ніж очікується. Х. Ліщинська підкреслює, що перехід до звертання на ім'я, природний для українця як сигнал позитивного контакту, польським співрозмовником нерідко інтерпретується як порушення соціальної дистанції [3, с. 45].

У польській комунікативній культурі прийнято зберігати дистанцію і не тиснути на співрозмовника – навіть коли звертаються з проханням. Типові засоби: питальна форма прохання («*Czy mogłaby Pan / Pani...?*»), умовний спосіб («*Chciałbym / chciałabym prosić...*»), вставні конструкції зі значенням перепрошення («*Przepraszam, że przeszkadzam, ale...*»). Аналіз дидактичного виміру польської мовленнєвої ввічливості свідчить, що успішна інтеграція іноземців залежить від ефективного засвоєння локальних комунікативних стратегій [9]. Це зумовлено тим, що будь-які прагматичні засоби пом'якшення мовлення мають виразну культурну специфіку й не можуть бути механічно запозичені з рідної мови мовця [5].

Наслідком є систематичне взаємне нерозуміння в службовій комунікації: українські мігранти у Польщі нерідко отримують зворотній зв'язок, що їхні письмові запити звучать «*zbyt bezpośrednio*» або «*nieuprzejmie*» – навіть якщо вони дослівно переклали цілком прийнятну українську формулу. Ці ефекти зафіксовані в контексті вивчення мовної адаптації українців [3, с. 78–89].

Українське розмовне мовлення характеризується як емоційно насичене: широкий мелодичний діапазон, інтенсивна жестикуляція й тісна просторова дистанція під час неформального спілкування є його типовими рисами. Натомість польська розмовна культура в публічному просторі тяжіє до більшої стриманості: нижчої гучності та ширшої дистанції між незнайомими особами [12, с. 145]. Досліджуючи мову в соціальних практиках, встановили, що поведінкові норми в публічному просторі є частиною мовної соціалізації і відтворюються несвідомо [8].

Ці ефекти пояснюються через поняття «комунікативного шуму»: «Комунікативний шум виникає тоді, коли один із учасників взаємодії кодує повідомлення відповідно до своєї культурної системи, а інший декодує його за допомогою іншої системи очікувань» [2, с. 201]. Практичним наслідком цього є те, що підвищена гучність українців у публічних місцях зчитується поляками як конфліктність, тоді як стримана інтонація поляка сприймається українцем як холодність або ворожість.

На основі проведеного аналізу виокремлено чотири типові зони комунікативного ризику:

- сфера обслуговування, де неузгодженість у використанні директивних стратегій часто призводить до взаємних звинувачень у «брутальності»;

- офіційно-ділова та академічна кореспонденція, де копіювання українських мовленнєвих шаблонів без урахування прагматичного контексту створює бар'єри;

- неформальне спілкування (на етапі знайомства), де виникають труднощі з вибором моменту для переходу від офіційних звертань (*pan / pani*) до дружнього *ty*;

- поведінка в публічному просторі, зумовлена розбіжностями у сприйнятті допустимої гучності мовлення та міжособистісної дистанції.

Для подолання цих зон пропонуються: включення прагматичних модулів до програм вивчення польської та української як іноземних; розвиток практик культурної медіації в установах із інтенсивним міжкультурним контактом; формування

рефлексивного ставлення до стереотипів як першого кроку до відкритого діалогу.

Соціолінгвістичний аспект міжкультурного сприйняття мовлення українців і поляків є багаторівневим явищем. На прагматичному рівні визначальною є асиметрія систем ввічливості: польська культура орієнтована на дистанційовану негативну ввічливість, українська – на позитивну. На стратегічному рівні відмінні моделі пом'якшення директивних актів призводять до систематичних викривлень у сприйнятті. На соціолінгвістичному – складний мовний репертуар мігрантів, обтяжений явищами диглосії та інтерференції, ускладнює мовну адаптацію. На паравербальному – відмінності в просодичних і кінесичних нормах породжують комунікативний шум.

Близькість мовних систем, яка могла б видаватися перевагою, нерідко стає пасткою – ефект «уявної прозорості». Усвідомлення описаних механізмів є необхідною умовою для перетворення комунікативних відмінностей із джерела непорозуміння на ресурс взаємного збагачення.

Список використаної літератури

1. Бартмінський Є. Мовний образ світу: нариси з етнолінгвістики / пер. з польської В. Кононенко. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2004. 358 с.
2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики. Київ: Академія, 2010. 304 с.
3. Ліщинська Х. Мовна адаптація українських мігрантів у Польщі: соціолінгвістичний аспект. Київ : Університет імені Бориса Грінченка, 2022. 198 с.
4. Ставицька Л. О. Українська мова без табу: словник нецензурної лексики та її відповідників. Київ : Критика, 2008. 456 с.
5. Шевченко І. С. Дискурс і прагматика: від теорії до практики. Харків: ХНУ, 2015. 420 с.
6. Bartmiński J. Językowe podstawy obrazu świata. Lublin : Wydawnictwo UMCS, 2006. 328 s.
7. Dąbrowska A. Współczesny język polski a komunikacja międzykulturowa. Wrocław : UWr, 2019. 312 s.

8. Grabias S. Język w zachowaniach społecznych. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2003. 380 s.
9. Kita M. Polskie grzeczności językowe: podejście dydaktyczne. Katowice : UŚ, 2005. 174 s.
10. Marcjanik M. Grzeczność w komunikacji językowej. Warszawa: PWN, 2007. 256 s.
11. Marcjanik M. Słownik językowego savoir-vivre'u. Warszawa: PWN, 2014. 344 s.
12. Ożóg K. Polszczyzna przełomu XX i XXI wieku: wybrane zagadnienia. Rzeszów: Fraza, 2001. 212 s.
13. Wierzbicka A. Semantyka: jednostki elementarne i uniwersalne / tłum. A. Głaz. Lublin: UMCS, 2006. 488 s.

Анастасія ПОНЮК,

магістрантка І курсу ОПП «Філологія.

Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – док. філософ., доц. **Тетяна МОРОЗ**

СВІЙСЬКІ ТВАРИНИ ЯК ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ МАРКЕРИ В ПАРЕМІОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО НАРОДІВ

У статті представлено функціонування назв свійських тварин у пареміології українського та польського народів як лінгвокультурних маркерів. Окреслено основні семантичні поля, пов'язані з образами коня, вола, корови, теляти, кози, вівці, барана, kota, собаки, свині, ведмедя та вовка. Показано, що в обох мовних традиціях зоолексеми виконують не лише номінативну, а й оцінну, символічну та морально-дидактичну функцію. З'ясовано, що спільність образної системи зумовлена близькістю історико-побутового досвіду, тоді як відмінності виявляються у нюансах семантичної інтерпретації та частотності окремих образів.

Ключові слова: пареміологія, лінгвокультурний маркер, свійські тварини, прислів'я, приказки, українська мова, польська мова.

Artykuł poświęcony jest analizie zwierząt domowych jako markerów lingwokulturowych w paremiologii narodu ukraińskiego i polskiego. Omówiono podstawowe pola semantyczne związane z obrazami konia, wołu, krowy, cielęcia, kozy, owcy, barana, kota, psa, świni, niedźwiedzia i wilka w przysłowiach i powiedzeniach. Wykazano, że nazwy zwierząt pełnią nie tylko funkcję nominatywną, lecz także oceną, symboliczną oraz dydaktyczną. W obu tradycjach językowych zwierzęta domowe służą do kodowania wyobrażeń o pracy, dostatku, pilności, posłuszeństwie, przebiegłości, wierności, zagrożeniu oraz normach społecznych. Analiza porównawcza potwierdza wyraźne podobieństwo typologiczne ukraińskiego i polskiego systemu paremiologicznego, a zarazem ujawnia kulturowo swoiste odcienie znaczeniowe poszczególnych obrazów zwierzęcych. Wyniki badań wskazują, że paremie stanowią cenne źródło poznania językowego obrazu świata oraz pamięci kulturowej narodu.

Słowa kluczowe: paremiologia, marker lingwokulturowy, zwierzęta domowe, przysłowia, powiedzenia, język ukraiński, język polski.

Паремії є важливим джерелом для дослідження мовної картини світу, оскільки в них концентрується народний досвід, система цінностей і традиційні способи оцінювання дійсності. Саме тому прислів'я та приказки посідають особливе місце в лінгвокультурології, фразеології й етнолінгвістиці. У слов'янських мовах, зокрема в українській та польській, значну роль у формуванні образності паремій відіграють назви свійських тварин, що відображають аграрний тип культури, господарську практику і моральні уявлення народу [2; 3].

Актуальність теми зумовлена потребою зіставного аналізу паремійних систем близькоспоріднених мов, оскільки саме такі дослідження дають змогу виявити спільні та специфічні риси етномовної картини світу [4; 5].

Метою статті є визначення функцій назв свійських тварин у пареміології українського та польського народів як лінгвокультурних маркерів. Для досягнення мети поставлено такі завдання: окреслити теоретичні підходи до вивчення паремій; розглянути основні зооморфні образи; виявити спільні та відмінні семантичні моделі в українських і польських прислів'ях.

У лінгвокультурологічному аспекті паремія є не лише сталим висловом, а й вербалізованим фрагментом колективної пам'яті. Назви тварин у прислів'ях набувають символічних значень, які формуються на основі тривалого спостереження за поведінкою живих істот та їхньої ролі в побуті людини [3; 5]. Свійські тварини в цьому значенні є особливо продуктивними образами, оскільки вони були безпосередньо включені в господарське життя селянської культури.

Зіставний аналіз української та польської пареміології показує, що у двох традиціях переважає антропоцентричний принцип осмислення тваринного світу: риси тварини переносяться на людину, а людські стосунки описуються через зооморфні метафори [2; 6]. Це дає підстави розглядати такі одиниці як

лінгвокультурні маркери, тобто знаки, які вказують на ціннісні та світоглядні пріоритети етносу.

Кінь і віл

Одними з найважливіших образів у пареміології обох народів є кінь і віл. Кінь традиційно асоціюється з рухом, силою, шляхом, життєвою динамікою та соціальним статусом. В українській мові це відображено у прислів'ях «Дарованому **коневі** в зуби не дивляться», «Був **на коні і під конем**», «Хто був **на коні**, був **і під конем**» [1]. У польській пареміології цій самій моделі відповідає, зокрема, вислів «*Darowanemu **koniowi** w zęby się nie zagląda*», що має тотожну семантику й підтверджує спільність образного коду [3].

У польській пареміології *кінь* так само є знаком працелюбності, витривалості й практичної користі [6]. Спільність семантики пояснюється тим, що кінь відігравав важливу роль у господарстві, перевезенні, військовій та повсякденній діяльності. Тому у двох мовах образ коня закріплює позитивну оцінку сили, руху та життєвої активності.

Образ *вола* репрезентує іншу ціннісну площину – терпіння, кропітку працю, повільну, але надійну силу. Українські прислів'я «Старий **віл** борозни не псує», «З **вола** дві шкури не деруть» і «Котрий **віл** тягне, того ще й б'ють» [1] демонструють не лише шану до праці, а й соціальну критику несправедливості. У польській традиції подібну оцінну модель підтримують вислови на кшталт «*Wolowi pracy nie zabraknie*» та інші зіставні формули, що також акцентують витривалість і трудову функцію тварини [6]. Отже, кінь і віл є спільними маркерами праці та життєвої витривалості.

Корова і теля

Корова в українській та польській пареміології є переважно позитивним образом, який асоціюється з достатком, домом, харчовою забезпеченістю та материнською турботою. В українських прислів'ях «**Корова** в дворі – харч на столі», «Кожна **корова** своє теля лиже», «**Корові** не тяжкі свої роги, а матері – свої діти» [1] простежується тісний зв'язок між природною

продуктивністю тварини та родинними цінностями. У польській мові подібну функцію виконує прислів'я «*Każda krowa swoje cielę liże*», яке майже дослівно збігається з українським і демонструє спільний традиційний спосіб мислення [6].

Теля символізує молодість, беззахисність, недосвідченість і водночас симпатію та ласку. Вислови «*Ласкаве телятко дві матки ссе*» та «*Дай, Боже, нашому теляті вовка з'їсти*» [1] демонструють народну спостережливість і гумор. У польських пареміях цей образ функціонує подібно, що підтверджують зіставні дослідження [6]. У культурному сенсі корова і теля репрезентують домашній добробут, родинну близькість і природну продовжуваність життя.

Коза, вівця і баран

Коза, вівця та баран належать до особливо продуктивних паремійних образів, бо вони дозволяють передавати поведінкові та моральні характеристики людини. В українських прислів'ях «*Куди баран, туди й вівці*», «*Біда вівцям, де вовк пастухом*», «*І кози ситі, і сіно ціле*», «*Були в кози роги, та стерлися*» [1] поєднуються оцінки покірності, впертості, химерності та беззахисності. У польській традиції аналогічну функцію мають паремії на кшталт «*Gdzie baran, tam i owce*», а також вислови, що протиставляють покірність, впертість і стадність [6].

У польській мові ці образи також виявляють широку семантичну варіативність [2; 6]. Вівця здебільшого означає покору й слабкість, баран – бездумне наслідування або впертість, а коза – жвавність, вередливість, інколи хитрість. Важливо, що така диференціація свідчить про точне народне спостереження за поведінкою тварин та про здатність мови кодувати психологічні характеристики через зооніми.

Кіт і собака

Кіт у пареміології часто пов'язаний із хитрістю, обережністю, незалежністю й прихованою небезпекою. Українські прислів'я «*Кіт з хати – миші на стіл*», «*Кота в мішку не купують*», «*Вночі всі коти чорні*» [1] демонструють, що цей образ використовується для характеристики ситуації, у якій важливі

недовіра, обачність і приховані ризики. У польській пареміології аналогічно вживаються вислови «*Kota w worku się nie kupuje*» та «*Nocą wszystkie koty czarne*», що підтверджує майже повну структурно-семантичну спільність [6].

Собака є одним із найамбівалентніших образів. З одного боку, він символізує вірність, служіння та залежність від господаря: «*І собака чує, хто його годує*», «*Із собакою дружи, а палицю в руках держи*» [1], з іншого боку, собака може бути маркером агресії, пустослів'я або грубості: «*Собака бреше, а вітер несе*» [1]. У польській традиції собака також має широку пареміологічну репрезентацію, що засвідчує спільність культурних моделей [6].

Свиня, ведмідь і вовк

Свиня в українських і польських прислів'ях найчастіше має негативне оцінне забарвлення. Вона пов'язується з нечистоплотністю, жадібністю, грубістю та незмінністю сутності: «*Свиня болото знайде*», «*На свиню хоч сідло надінь – все ж конем не буде*», «*Свиня не з'їсть, поки не обвалляє*» [1]. Польська пареміологія підтримує той самий образний стереотип, зокрема у висловах типу «*Świnia zawsze znajdzie błoto*», що підкреслює моральну сталість негативної характеристики [6]. Такі вислови демонструють моральну настанову: зовнішнє прикрашання не змінює внутрішньої природи.

Ведмідь у пареміології асоціюється з грубою силою, небезпекою та неповороткістю. Вислів «*Не діли шкуру невбитого ведмедя*» [1] добре ілюструє практичний, застережний характер народної мудрості. У польській мові є подібний вислів «*Niedźwiedź siłą bierze, ale rozumem nie grzeszy*». Водночас ведмідь може виступати як символ сильного, але не завжди керованого начала [6].

Вовк є класичним символом хижацтва, загрози, підступності та антисоціальної поведінки. Прислів'я «*Вовк в овечій шкурі*», «*Скільки вовка не годуй, а він у ліс дивиться*», «*Не такий вовк страшний, як його малюють*» [1] входять до найвідоміших слов'янських паремійних формул. Польська пареміологія має

подібний вислів «*Wilk podstępem zdobywa, a nie siłą*» [6]. У польській та українській мовах цей образ майже тотожно репрезентує ідею небезпеки, що підтверджує глибоку спільність символічного коду [2].

Лінгвокультурна специфіка

Порівняння українських і польських паремій зі свійськими тваринами показує, що спільність їхньої семантики визначається однаковим господарським устроєм, близькістю історичного досвіду та подібністю ціннісних пріоритетів [3; 6]. Водночас кожна мова зберігає власні образні акценти, відтінки оцінки та варіанти метафоризації.

Зооморфні паремії можна розглядати як особливу форму мовної репрезентації етнічної свідомості. Через них народ не лише описує світ, а й навчає: що добре, що погано, кого слід остерігатися, кого шанувати, як поводитися в суспільстві. Саме тому свійські тварини у пареміології виконують роль лінгвокультурних маркерів, які фіксують життєву мудрість і моральні орієнтири народу [2; 4].

Свійські тварини в українській та польській пареміології є важливими лінгвокультурними знаками, через які народна свідомість моделює уявлення про працю, добробут, силу, покору, хитрість, вірність і безпеку. Найбільш продуктивними образами виступають кінь, віл, корова, теля, коза, вівця, баран, кіт, собака, свиня, ведмідь і вовк [1; 6].

Українська й польська пареміологічні системи виявляють помітну спільність, однак кожна з них має власну семантичну організацію та ступінь акцентування окремих образів. Це доводить, що паремії є не лише мовними одиницями, а й культурними текстами, які відображають колективний досвід народу. Подальше вивчення таких одиниць дає змогу глибше зрозуміти механізми формування мовної картини світу та міжкультурних відповідностей [2; 3; 4].

Список використаної літератури

- 1.Українські традиції. Прислів'я та приказки про тварин. URL: <https://surl.li/qgugni>
- 2.Дзинглюк О. С., Шевальє С. Б. Інтеграційні елементи морально-етичних оцінок фразеологізмів із зоокомпонентом в українській, болгарській і польській мовах. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. Спецвипуск. 2022. С. 28–34.
- 3.Маличенко Ю. Зооморфізми в системі української та польської мови. С. 30–34. URL: <https://surl.li/epbfjm>
- 4.Зоренко І., Каневська О. Контрастивний аналіз лінгвокультурних конотацій зоонімічних образів в англійських, українських і російських пареміях. *Мовознавство*. 2023. № 83. С. 83–92.
- 5.Полужин І. Лінгвоаксіологічні маркери українських і англійських зоофразем. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2021. С. 193–198.
- 6.Стрембіцька Л. Символіка зоолексем у структурі польських фразеологізмів : кваліфікаційна робота магістра / Хмельницький національний університет, гуманітарно-педагогічний факультет, кафедра слов'янської філології. Хмельницький, 2023. URL: <https://surl.li/ujukahh>
- 7.Грабовська В. С. Структурно-семантична типологія польських паремій із зоосемічним компонентом : кваліфікаційна робота магістра / Київський національний лінгвістичний університет, факультет германської філології, кафедра української філології та славістики. Київ, 2021. URL: <https://surl.li/jcdawm>

Вікторія САВЕЛЬЄВА,

магістрантка II курсу ОПП «Філологія».

Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. **Неля ПОДЛЕВСЬКА**

МОВНА АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ-МІГРАНТІВ У ПОЛЬСЬКІЙ ОСВІТНІЙ СИСТЕМІ

У статті досліджується проблема мовної адаптації українських дітей у польській освітній системі в умовах зростання міграційних процесів. Розглянуто основні труднощі, з якими стикаються учні під час вивчення польської мови, зокрема мовний бар'єр, особливості міжкультурної комунікації та адаптацію до нового освітнього середовища. Проаналізовано роль школи, педагогів і державних програм підтримки у забезпеченні успішної інтеграції дітей. Визначено чинники, що сприяють ефективній мовній адаптації, серед яких додаткові мовні курси, психологічна підтримка, співпраця між школою та батьками. Зроблено висновок, що рівень володіння польською мовою є одним із ключових факторів успішної соціальної та освітньої інтеграції українських дітей у Польщі.

Ключові слова: мовна адаптація, українські діти, польська освітня система, білінгвізм, міжкультурна комунікація, мовний бар'єр.

W pracy omówiono problem adaptacji językowej ukraińskich dzieci migrantów w polskim systemie edukacji w warunkach nasilających się procesów migracyjnych. Przeanalizowano główne trudności, z jakimi uczniowie spotykają się podczas nauki języka polskiego, w szczególności barierę językową, specyfikę komunikacji międzykulturowej oraz adaptację do nowego środowiska szkolnego. Przedstawiono rolę szkoły, nauczycieli oraz państwowych programów wsparcia w zapewnieniu skutecznej integracji dzieci z procesem edukacyjnym. Określono czynniki sprzyjające efektywnej adaptacji językowej, takie jak dodatkowe kursy językowe, wsparcie psychologiczne, współpraca szkoły z rodzicami oraz tworzeniu przyjaznego środowiska społecznego. Wykazano, że poziom znajomości języka polskiego jest jednym z kluczowych czynników warunkujących pomyślną integrację społeczną i edukacyjną ukraińskich dzieci w Polsce.

Słowa kluczowe: *adaptacja językowa, ukraińskie dzieci migranci, polski system edukacji, integracja bilingwizm, komunikacja międzykulturowa, bariera językowa.*

Після початку повномасштабної війни 2022 року Польща стала однією з головних країн, що прийняла українських біженців. Значну частину мігрантів становлять діти шкільного віку, які були змушені продовжувати навчання в нових умовах. Одним із найважливіших викликів для них стала мовна адаптація. Успішне опанування польської мови є необхідною умовою не лише для отримання освіти, а й для соціальної інтеграції в новому середовищі. Мовна адаптація передбачає процес пристосування до іншомовного середовища, засвоєння нової мовної системи та використання її у повсякденному житті. Для українських дітей цей процес має особливе значення, оскільки від рівня володіння польською мовою залежить їхня успішність у школі, можливість встановлювати контакти з однолітками та брати активну участь у житті суспільства [2; 3].

Особливості мовної адаптації українських дітей у Польщі. Польська та українська мови належать до слов'янської мовної групи, тому мають багато спільних рис. Це значно полегшує початковий етап вивчення польської мови українськими дітьми. Водночас схожість мов може створювати певні труднощі через явище міжмовної інтерференції, коли учні переносять граматичні чи лексичні особливості рідної мови на польську [1]. Потрапляючи до польської школи, українські діти часто стикаються з необхідністю швидко засвоїти навчальний матеріал польською мовою. Навіть якщо дитина має базові знання польської, їй буває складно зрозуміти спеціалізовану лексику з математики, історії, біології чи інших предметів. Це може призводити до зниження успішності та втрати впевненості у власних силах. Дослідники наголошують, що мовна адаптація не обмежується лише вивченням граматики та словникового запасу. Вона також включає засвоєння норм міжкультурної комунікації, особливостей поведінки та соціальних правил, прийнятих у польському суспільстві [1]. Саме

тому процес адаптації є комплексним і охоплює як освітню, так і соціальну сфери життя.

Основні труднощі мовної адаптації. Однією з головних проблем є мовний бар'єр. На початковому етапі навчання українські діти можуть не розуміти пояснення вчителів, інструкції до завдань або зміст підручників. Це створює додатковий стрес і ускладнює процес навчання [1]. Також проблемою є психологічний стан дітей. Багато учнів пережили вимушене переселення, втрату звичного середовища і тривалу розлуку з близькими. Такі обставини можуть негативно впливати на мотивацію до навчання та здатність швидко опановувати нову мову. Складнощі виникають і в соціальній сфері. Через недостатній рівень володіння польською мовою діти можуть відчувати ізоляцію від однокласників, уникати спілкування та участі в колективних заходах. У деяких випадках це призводить до формування окремих груп за національною ознакою. Важливим фактором є різниця між українською та польською освітніми системами. Українським учням доводиться адаптуватися не лише до нової мови, а й до інших методів викладання, оцінювання та організації навчального процесу.

Роль польської школи у мовній адаптації дітей. Польська держава приділяє значну увагу інтеграції українських дітей у систему освіти. Для підтримки учнів створюються підготовчі класи, організовуються додаткові заняття з польської мови, працюють психологи й асистенти. Зараз є можливість скласти іспити в дійсно сприятливих умовах. Додають українську мову в навчальну програму. Особливу роль відіграють підготовчі відділення, у яких діти можуть поступово адаптуватися до польської школи. У таких класах значна частина навчального часу присвячується вивченню польської мови, що дозволяє учням швидше подолати мовний бар'єр. Вчителі також є важливими учасниками адаптаційного процесу. Вони допомагають дітям засвоювати навчальний матеріал, враховуючи їхні мовні можливості. Використовують спрощені пояснення, візуальні матеріали та інтерактивні методи навчання. Важливим елементом підтримки є діяльність міжкультурних асистентів. Вони

допомагають дітям та їхнім батькам спілкуватися зі школою, пояснюють особливості польської системи освіти.

Підтримка міжнародних організацій та державних програм. Велику роль у підтримці українських дітей у Польщі відіграють міжнародні організації, зокрема UNICEF [2; 3]. Організація реалізує програми, спрямовані на розвиток мовних навичок, психологічну підтримку та інтеграцію дітей у шкільне середовище. Згідно з рекомендаціями UNICEF, ефективна мова повинна поєднувати вивчення мови країни перебування із збереженням рідної мови дитини. Такий підхід сприяє розвитку білінгвізму та позитивно впливає на академічні результати учнів. Польське міністерство освіти також впроваджує різноманітні програми підтримки. Зокрема, збільшується кількість годин польської мови для іноземних учнів, організовуються додаткові заняття та консультації. Окрема увага приділяється підготовці педагогів до роботи в багатокультурному середовищі.

Фактори успішної мовної адаптації. Успішність мовної адаптації залежить від багатьох чинників. Насамперед важливе значення має вік дитини. Молодші зазвичай швидше опановують нову мову завдяки більшій мовній гнучкості та активному спілкуванню з однолітками. Не менш важливою є підтримка сім'ї. Батьки, які заохочують дітей до вивчення польської мови та підтримують контакт зі школою, значно сприяють адаптаційному процесу. Водночас збереження української мови в родині допомагає дитині підтримувати власну культурну ідентичність. Сприятливе соціальне середовище також позитивно впливає на інтеграцію. Можливість спілкуватися польською мовою в неформальній обстановці прискорюють процес адаптації.

Тому мовна адаптація українських дітей-мігрантів у польській освітній системі є складним і багатограним процесом. Незважаючи на наявність певних труднощів, пов'язаних із мовним бар'єром, психологічними переживаннями та особливостями нової освітньої системи, більшість дітей успішно долає ці виклики [2]. Важливу роль у цьому процесі відіграють школа, вчителі, батьки, державні установи та міжнародні організації. Реалізація мовних

курсів, діяльність міжкультурних асистентів, психологічна підтримка та створення сприятливого соціального середовища сприяють ефективній інтеграції.

Список використаної літератури

1.Bobryk A., Kochan I. Between Integration and Assimilation. Ukrainian Students in Polish Schools. *Studia z Teorii Wychowania*. 2022. Vol. XIII, No. 4(41). S. 291–304.

2.UNICEF. Language Promotion and Development for Ukrainian Refugee Children. 2023.

3.UNICEF. Building Bright Futures: Integration of Ukraine's Refugee Children through Early Childhood Education. 2023.

Вікторія СІДЕЛЬНИК,

магістрантка І курсу ОПП

«Мова та література (польська). Переклад»,

Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Науковий керівник – канд. філол. н., доц. **Тетяна ПОЛЕЖАЄВА**

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ МОЛОДІЖНОГО СЛЕНГУ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано особливості функціонування молодіжного сленгу в сучасній польській мові на матеріалі соціальних мереж, інтернет-комунікації та медіапростору. Досліджено джерела формування польського молодіжного сленгу, способи його творення і проблеми перекладу українською мовою. Визначено, що молодіжний сленг є динамічною мовною системою, яка активно реагує на суспільні зміни, цифрову культуру та глобалізаційні процеси.

Ключові слова: молодіжний сленг, польська мова, інтернет-комунікація, запозичення, переклад, соціальні мережі, мовна норма.

W artykule przeanalizowano specyfikę funkcjonowania slangu młodzieżowego we współczesnym języku polskim na podstawie mediów społecznościowych, komunikacji internetowej oraz przestrzeni medialnej. Zbadano źródła powstawania polskiego slangu młodzieżowego, sposoby jego tworzenia oraz problemy tłumaczenia na język ukraiński. Ustalono, że slang młodzieżowy jest dynamicznym systemem językowym, aktywnie reagującym na zmiany społeczne, kulturę cyfrową i procesy globalizacyjne.

Słowa kluczowe: slang młodzieżowy, język polski, komunikacja internetowa, zapożyczenia, tłumaczenie, media społecznościowe, norma językowa.

Сучасна польська мова перебуває в стані постійної трансформації, що особливо помітно у сфері молодіжної комунікації. Молодіжний сленг є одним із найдинамічніших шарів лексики, оскільки швидко реагує на суспільні тенденції, розвиток цифрових технологій і вплив глобальної культури. Соціальні мережі, відеоплатформи та інтернет-меми формують нові мовні моделі, які активно проникають у повсякденне спілкування молоді.

Особливого значення молодіжний сленг набув у польському медіапросторі після стрімкого розвитку платформ TikTok, Instagram та YouTube. Значна частина сленгових одиниць формується під впливом англійської мови, що зумовлено глобалізацією і домінуванням англомовного цифрового контенту. Перед перекладачами й дослідниками постає питання: як правильно передавати польський молодіжний сленг українською мовою? Чи варто перекладати такі одиниці буквально, чи адаптовувати їх до українського мовного середовища?

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування молодіжного сленгу в польській мові та визначити основні стратегії його перекладу українською мовою.

Для аналізу насамперед необхідно визначити поняття сленгу. На думку дослідників, сленг – це емоційно забарвлена лексика, яка використовується певною соціальною групою для неформального спілкування. Молодіжний сленг виконує не лише комунікативну, а й ідентифікаційну функцію, оскільки допомагає молодим людям підкреслити свою належність до певного середовища.

Однією з головних рис сучасного польського сленгу є велика кількість англіцизмів. Наприклад, слова *cringe*, *fake*, *randomowy*, *likeować* активно використовуються молоддю як у соціальних мережах, так і в усному мовленні. Ці слова або безпосередньо запозичуються з англійської мови, або адаптуються до польської граматики.

Розглянемо приклад:

«*To było totalnie cringe*».

У цьому випадку англійське слово *cringe* функціонує як прикметник, що означає щось сороміцьке, незручне або дивне. Польська молодь сприймає цю одиницю як природну частину розмовної мови. При перекладі українською буквальный переклад є неможливим, тому доцільніше використовувати адаптовані відповідники: *кринж*, *іспанський сором*, *незручно*.

Ще одним поширеним явищем є утворення нових слів шляхом поєднання польських та англійських елементів. Наприклад:

scrollować – гортати стрічку;

hejtować – критикувати або ображати в інтернеті;

shipować – підтримувати романтичні стосунки між персонажами або людьми.

Такі слова демонструють високий рівень адаптації англійських основ до польської мовної системи. Польська мова додає до іншомовної основи власні суфікси та закінчення, створюючи нові дієслова.

Окремої уваги заслуговує слово *rel*. Воно походить від англійського *relatable* і використовується молоддю для вираження згоди або впізнавання власного досвіду. Наприклад: «*Ten filmik jest mega rel*». Українською мовою цю фразу можна перекласти у такий спосіб: «*Це відео дуже життєве*» або «*Це прямо про мене*».

Важливо зазначити, що переклад молодіжного сленгу вимагає не буквального відтворення, а передачі емоційного ефекту. Саме тому перекладач має враховувати контекст, вік аудиторії та актуальність певної сленгової одиниці.

Цікавим є також вплив мем-культури на польський сленг. Значна частина популярних слів поширюється саме через інтернет-меми й відео. Наприклад, слово *sigma* використовується для позначення незалежної, самодостатньої людини, а вираз *NPC* характеризує людину, яка поводить шаблонно та не має власної думки.

У польському молодіжному середовищі активно функціонують також емоційно-оцінні слова:

masakra – щось дуже погане або шокує;

sztos – щось дуже хороше;

ogar – здатність швидко орієнтуватися в ситуації;

beka – сміх, жарт.

Наприклад:

«*Ale beka z tego filmu!*». Українською мовою це можна передати як: «*Такий смішний фільм!*» або «*З цього фільму просто сміх*».

Молодіжний сленг надалі активно розвиватиметься під впливом цифрової культури, соціальних мереж та глобалізаційних

процесів. Сучасна інтернет-комунікація значно пришвидшує появу нових слів і виразів, а міжнародний інформаційний простір сприяє активному проникненню англіцизмів у польську мову. Особливу роль у цьому процесі відіграють платформи TikTok, Instagram, YouTube та інші соціальні мережі, де нові мовні тенденції поширюються надзвичайно швидко. Саме інтернет сьогодні є головним середовищем формування та популяризації молодіжного сленгу.

У майбутньому очікується подальше зростання кількості англomовних елементів у польському молодіжному сленгу. Багато іншомовних слів адаптуватимуться до польської фонетики й граматики, утворюючи нові мовні конструкції. Крім того, сленгові одиниці дедалі частіше проникатимуть у медіапростір, рекламу та повсякденне мовлення, а деякі з них поступово стануть частиною загальноновживаної мови. Унаслідок цього межа між літературною мовою та розмовним стилем поступово стиратиметься.

Водночас молодіжний сленг залишатиметься дуже динамічним явищем. Одні слова швидко виходитимуть з ужитку, а на їхньому місці виникатимуть нові вирази, пов'язані з актуальними культурними тенденціями та цифровими технологіями. Укладання словників молодіжного сленгу є складним завданням, адже мовна норма постійно змінюється. Саме тому дослідження сленгу є важливим для сучасної лінгвістики, адже він відображає зміни в суспільстві, спосіб мислення молодого покоління та вплив глобального інформаційного простору на мовну систему.

Проведений аналіз дозволяє зробити кілька важливих висновків. По-перше, сучасний польський молодіжний сленг формується переважно під впливом англійської мови та цифрової культури. По-друге, більшість сленгових одиниць адаптуються до польської граматики й фонетики, що свідчить про активний розвиток мовної системи. По-третє, переклад молодіжного сленгу потребує прагматичного підходу: перекладач має передавати не форму слова, а його функцію та емоційне навантаження.

Отже, молодіжний сленг є важливим елементом сучасної польської мови, який відображає культурні зміни, комунікативні потреби молоді та вплив глобального інформаційного простору. Його дослідження актуальне не лише для лінгвістики, а й для перекладознавства і медіакомунікації.

Список використаної літератури

1.Мицан Д., Щербій Н., Корпало О. Еволюція молодіжного сленгу в контексті інтернет-комунікації на прикладі польської та української мов. *Studia ucrainica varsoviensia*. 2025. С. 19.

2.Ткачівська М. Р. Молодіжний сленг і його класифікації. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. № 6 (2). С. 114–118.

3.Хім'як В. М. Сленг як вияв мовотворчого потенціалу молоді. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2010. № 11. С. 212–219.

4.Maciólek M., Smereczniak M. Język młodzieży – perspektywa glottodydaktyczna. *Poradnik Językowy*. 2024. Nr 3. S. 74–86.

Людмила СТАНІСЛАВОВА,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри слов'янської філології,
Хмельницький національний університет

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛІНГВОДИДАКТИКИ JPJO: ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА ІНТЕРАКТИВНІ ПЛАТФОРМИ

У статті висвітлено трансформацію лінгводидактики польської мови як іноземної (JPJO) під впливом штучного інтелекту та інтерактивних платформ. Проаналізовано зміни ролей викладача, дидактичний потенціал GenAI та гейміфікованих сервісів (Wordwall, Kahoot!, Genially, Miro, Padlet). Обґрунтовано переваги гібридного освітнього середовища і методичні ризики цифровізації.

Ключові слова: лінгводидактика JPJO, штучний інтелект, генеративний AI, промпт-інженерія, гейміфікація, інтерактивні платформи, цифрова трансформація.

The article highlights the transformation of Polish as a Foreign Language (JPJO) glottodidactics under the influence of AI and interactive platforms. It analyzes the changing roles of teachers, the didactic potential of GenAI and gamified tools (Wordwall, Kahoot!, Genially, Miro, Padlet). The advantages of a hybrid learning environment and the methodological risks of digitalization are substantiated.

Keywords: JPJO glottodidactics, artificial intelligence, Generative AI, prompt engineering, gamification, interactive platforms, digital transformation.

Актуальність теми цього дослідження зумовлена глибокими стрибкоподібними змінами у сфері вищої та безперервної освіти, спричиненими глобальною цифровізацією та стрімким впровадженням інструментів генеративного штучного інтелекту (GenAI). Сфера викладання польської мови як іноземної (*Język Polski jako Obcy* – JPJO) постала перед необхідністю адаптації традиційних методичних підходів до запитів нового покоління

здобувачів освіти, які потребують високого ступеня персонізації, інтерактивності та мобільності навчального процесу.

Перехід від класичної суб'єкт-об'єктної моделі навчання до гібридної цифрової екосистеми вимагає кардинального переосмислення ролі педагога – від простого транслятора мовних норм до фасилітатора, інженера промптів (*Prompt Engineer*) та архітектора індивідуальних освітніх траєкторій. Потреба в систематизації практичного досвіду використання AI-платформ (ChatGPT, Claude, Google NotebookLM), а також інтерактивних середовищ (Wordwall, Kahoot!, Genially) робить цю тему критично важливою для сучасної прикладної лінгводидактики. Окремої актуальності набуває аналіз методичних ризиків (зокрема, мовних «галюцинацій» нейромереж та пасивного зловживання перекладачами), що потребує розробки чітких алгоритмів верифікації та педагогічного супроводу.

Проблема цифровізації іншомовної освіти і застосування освітніх технологій перебуває у центрі уваги багатьох сучасних українських та зарубіжних дослідників. Варто виділити основні аспекти таких досліджень.

Трансформація лінгводидактичної парадигми та цифрова компетентність викладача. Дослідження у цьому аспекті підкреслюють зміну ролі викладача в умовах цифрового середовища та необхідність формування цифрової і промпт-компетентності педагогів. М. Андреева висвітлює загальні аспекти ролі ШІ у вивченні іноземних мов в українському контексті [1]. Н. Головацька, Т. Колісниченко, О. Гоменюк розглядають ШІ як чинник змін у вивченні мов [3]. О. Ранюк обґрунтовує інженерію промптів як нову професійну компетентність викладача польської мови [6].

Застосування генеративного штучного інтелекту (GenAI) в освіті. Досліджуються проблеми використання LLM в освітній діяльності. О. Єгорова, О. Ємельянова, С. Мартиненко презентують кейси впровадження GenAI у проєктно-орієнтоване навчання студентів-перекладачів. Аналізуються стратегії, що сприяють розвитку не лише технічних навичок перекладу, а й

критичного мислення, емпатії та здатності оцінювати результати, згенеровані ШІ [4]. Miłkowska-Samul K. подає критичний аналіз інтеграції цифрових технологій та GenAI у викладання мов через нетнографічний підхід; виокремлює три проблеми: фрагментація мовного матеріалу, зниження якості навчальних матеріалів та комерціалізація освітнього процесу [8]. S. Kuruliszwili пропонує аналіз нових перспектив та викликів, які технології генеративного ШІ створюють для сучасної освіти [7].

Гейміфікація та інтерактивні платформи у викладанні JPJO. А. Медведєва розглядає можливості та переваги використання гейміфікації для стимулювання мотивації, забезпечення активності, взаємодії та розвитку мовних навичок у процесі вивчення польської мови [5]. Н. Варга аналізує фактори, що впливають на залученість студентів при виборі методів навчання, включаючи польську мову в умовах дистанційного навчання, наголошуючи на важливості персоналізованих цифрових платформ [2].

Попри наявність праць, присвячених окремим вебсервісам або загальним питанням штучного інтелекту, у лінгводидактиці JPJO бракує цілісного, системного аналізу, який би поєднував роботу генеративного AI (як інструмента підготовки та диференціації контенту) з мультимедійними платформами (як простором реалізації продуктивних дій студентів) у межах єдиної методичної карти. Звернемося до такого аналізу.

Сучасний етап розвитку лінгводидактики польської мови як іноземної (*Język Polski jako Obcy* – JPJO) характеризується кардинальною зміною освітньої центрованості. На зміну традиційній суб'єкт-об'єктній моделі («викладач-транслятор → студент-пасивний слухач») приходить гібридна суб'єкт-суб'єктна та суб'єкт-технологічна екосистема. У такому середовищі цифрові інструменти та штучний інтелект стають не просто технічними засобами наочності, а повноцінними учасниками комунікативно-навчального процесу.

Ця трансформація вимагає від викладача виходу за межі функції простого носія та ретранслятора академічних знань.

Перебираючи на себе функції модератора, лінгвотехнолога та стратега, викладач оволодіває новою системою професійних ролей.

1. Фасилітатор мовленнєвого середовища. Викладач більше не прагне повністю монополізувати комунікативний простір на занятті. Його головним завданням стає створення умов для занурення студентів у безпечне, але комунікативно насичене мовне середовище. Викладач скеровує здобувачів освіти під час виконання комунікативно-діяльнісних, проєктних та ситуативних завдань у цифровому середовищі. Замість тривалого пояснення теоретичних правил відмінювання чи вживання видів дієслова, фасилітатор організовує групову або парну роботу на інтерактивних платформах (Miro, Padlet, Genially), моделює мовленнєві ситуації та стимулює студентів до спонтанного продукування мовлення. Оцінювання та виправлення помилок зміщується з миттєвого переривання висловлювання на аналіз після виконання комунікативного завдання (*Post-task Error Analysis*).

2. Методичний адаптер та інженер промптів (*Prompt Engineer*). Новою ключовою компетентністю сучасного викладача JPJO є вміння взаємодіяти з генеративними AI-моделями (ChatGPT, Claude, Gemini) на рівні професійної інженерії запитів (*Prompt Engineering*). Він має володіти здатністю формувати деталізовані, методично та контекстуально обґрунтовані педагогічні запити (промпти) для генерації дидактичного контенту, чітко таргетованого під рівні Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (CEFR: A1–C2). Викладач виступає у ролі критичного фільтра та редактора. Він розробляє багаторівневі інструкції для AI, вказуючи комунікативну мету, бажаний граматичний та лексичний шар (*np. restrict vocabulary to A2, use only present tense, avoid complex passive constructions*), стилістичний реєстр (*oficjalny / potoczny*) та соціокультурний контекст. Після цього здійснюється обов'язкове методичне та мовознавче вичитування згенерованого тексту (*proofreading*).

У світі, де навчальний контент є загальнодоступним, цінність викладача полягає у проектуванні персоніфікованої освітньої

маршрутизації для кожного здобувача чи конкретної групи. Завдання викладача – моделювання адаптивних навчальних треків із урахуванням вихідного мовного бруто-рівня студентів, їхнього мовного бэкграунду та специфічних навчальних цілей, що передбачає урахування міжмовної інтерференції (для українськомовних студентів викладач буде курс із акцентом на подолання міжмовних омонімів («хибних друзів перекладача»), специфічних граматичних розбіжностей (наприклад, функціонування заперечного знахідного відмінка *Dopełniacz w zdaniach przeczących*) та орфоепічних похибок); диференціацію за цілями (архітектор буде окремі методичні траєкторії під академічні потреби (підготовка до вступу у ЗВО Польщі, рівень B2–C1), професійну комунікацію (медична, ІТ, юридична польська) або швидко соціальну адаптацію (побутовий рівень A1–A2)).

Застосування інструментів штучного інтелекту в курсі JPJO охоплює декілька ключових методичних векторів.

Передусім йдеться про диференціацію та адаптацію навчальних текстів. AI дозволяє реалізувати принцип диференційованого навчання. Викладач може взяти автентичну статтю з польського ресурсу (наприклад, *Onet*, *Gazeta Wyborcza*) рівня C1/C2 і за лічені секунди згенерувати її адаптації для рівнів B1 або A2, зберігши сюжетну лінію та ключову соціокультурну лексику, але спростивши синтаксичну структуру (заміна складних підрядних речень на прості) та граматичні конструкції (*imiesłowy*, *tryb przypuszczający*). Приклад промпту для адаптації: «*Przekształć poniższy tekst prasowy na poziom B1. Używaj prostszych struktur składniowych, zastąp trudne słownictwo idiomatyczne podstawowymi synonimami, ale zachowaj kluczowe pojęcia kulturowe oraz formy czasowników w czasie przeszłym i przyszłym.*»

Важливого значення набуває автоматизована генерація лексико-граматичного інструментарію. Генеративні нейромережі дозволяють створювати контекстуалізовані вправи на специфічні труднощі польської граматики та лексики. Щодо відмінкової системи (*Deklinacja*) це генерація текстів з прогалинами для відпрацювання протиставлення знахідного та родового відмінків у

заперечних реченнях (*Biernik vs Dopelniać w zdaniach przeczących: Mam nowy samochód / Nie mam nowego samochodu*). Щодо видових пар дієслів (*Czasowniki dokonane i niedokonane*) це створення ситуативних діалогів для відпрацювання минулого часу та майбутнього складеного/простого. Щодо дієслів руху з префіксами (*Czasowniki ruchu*) це конструювання сюжетних вправ із дієсловами *iść, chodzić, jechać, jeździć* та їхніми префіксальними формами (*przyjść, wyjść, dojechać, przejechać*).

AI-чати (ChatGPT, Claude) можуть слугувати безбар'єрним тренажером для усного або писемного мовлення здобувачів (особливо для подолання мовного бар'єра).

Наведемо можливий сценарій тренування. Студент отримує завдання провести інтерактивний діалог із ChatGPT, який виступає в ролі працівника польського деканату (*Dziekanat*), орендодавця квартири (*Wynajmujący*) або лікаря (*Lekarz*). AI налаштовується таким чином, щоб не лише підтримувати діалог у відповідному стилістичному реєстрі (*styl oficjalny / nieoficjalny*), а й м'яко виправляти граматичні помилки студента в кінці кожного реплікового кроку.

Інтеграція інтерактивних вебплатформ базується на принципах гейміфікації, візуалізації та миттєвого зворотного зв'язку.

Інтерактивна платформа Wordwall є одним із найефективніших інструментів у лінгводидактиці LPJO для дрилінгу, автоматизації та первинного закріплення лексико-граматичних навичок. Завдяки різноманітності гейміфікованих шаблонів викладач отримує можливість трансформувати монотонні граматичні вправи на динамічний та мотивувальний процес.

Розглянемо дидактичну цінність та методичні прийоми застосування ключових шаблонів платформи.

«Group sort» (Сортування за групами). Методична мета – формування та автоматизація навичок морфологічної класифікації та систематизації категорій іменника й прикметника. Приклад застосування: Розподіл іменників у множині за категоріями *Męskoosobowy* (чоловічо-особовий) та *Niewspółosobowy / Rzeczowy*

(нечоловічо-особовий), що є однією з найскладніших тем на рівнях B1–B2. Здобувачі розподіляють слова (*studenci, kobiety, psy, profesorzy, okna*) за відповідними кошиками, що безпосередньо впливає на правильність чергувань у корені (*student* → *studenci, polityk* → *politycy*) та обрання прикметникових закінчень (*nowi studenci vs nowe kobiety*). Варіації: Сортуння іменників за граматичними родами в однині (*Męski, Żeński, Nijaki*) для рівнів A1–A2.

«Matching pairs» (З'єднання пар / Знайди пару). Методична мета – закріплення синтаксичного керування дієслів (*rekcja czasownika*), засвоєння фразеологізмів, синонімічних рядів та сталих лексичних сполучень (*kolokacje*). Приклад застосування: Поєднання дієслів із відповідними відмінками та прийменниками: *szukać / potrzebować / uczyć się* → *Dopełniacz* (Genitivus); *interesować się / zajmować się / być* → *Narzędnik* (Instrumentalis); *pamiętać o / rozmawiać o* → *Miejscownik* (Locativus). Варіації: Добір контекстуальних синонімів чи антонімів, з'єднання польських ідіом з їхніми значеннями або міжмовними еквівалентами.

«Missing word» (Пропущене слово / Вставити прогалину). Методична мета – автоматизація навичок використання прийменниково-відмінкових конструкцій та видів дієслова в цілісному контексті. Приклад застосування: Відпрацювання складних прийменників, що вимагають конкретних відмінків у контексті речення (наприклад, *idę do... [Dopełniacz], jestem w... [Miejscownik], idę na... [Biernik]*). Студент обирає правильну форму слова серед запропонованих варіантів, щоб відновити логіку та граматичну цілісність висловлювання. Варіації: Контекстуальний вибір видових пар дієслів (*czasowniki dokonane i niedokonane*) залежно від наявності часових маркерів у реченні (*często, zazwyczaj vs wczoraj, jutro*).

Платформа Kahoot! є одним із найвідоміших інструментів гейміфікації навчання, який базується на механіці вікторин у реальному часі, змагальному елементі та миттєвій візуалізації результатів. У лінгводидактиці JPJO Kahoot! ефективно застосовується на етапах розігріву (*Warm-up*), швидкої актуалізації

фонових знань, а також для оперативного формувального та підсумкового контролю.

Дидактичний потенціал платформи реалізується через декілька методичних напрямів.

Проведення тематичних лінгвокраїнознавчих вікторин. Методична мета – формування соціокультурної та соціолінгвістичної компетенцій, розширення кругозору здобувачів та підвищення мотивації до вивчення мови через занурення в контекст польської культури. Приклади тематичних блоків: «*Tradycje i zwyczaje w Polsce*»: питання про свята, традиційні страви (*potrawy wigilijne, tłusty czwartek*), обряди (*śmigus-dyngus, Andrzejki*) та правила польського етикету; «*Geografia i kultura miast polskich*»: розпізнавання архітектурних пам'яток, географічних об'єктів, легенд (*Smok Wawelski, Warszawska Syrenka*) та відомих видатних постатей (науковців, митців, нобелівських лауреатів).

Експрес-контроль молодіжного сленгу та актуальної лексики. Методична мета – забезпечення живого, аутентичного характеру вивчення мови, знайомство з сучасним розмовним реєстром та соціолектом польської молоді. Приклад застосування: Організація тестів на розуміння значення переможців та номінантів щорічного конкурсу *Młodzięzowe Słowo Roku* (наприклад, слів на зразок *rel, sigma, bambik, essa, bFF, krindź*). Студентам пропонується обрати відповідний контекстуальний синонім або нормативний відповідник у літературній польській мові.

Перевірка та діагностика складних орфографічних норм. Методична мета – автоматизація орфографічної пильності та закріплення правописних правил польської мови у формі інтенсивного тренінгу. Приклад застосування: Експрес-тести з вибором правильної літери для фонетично ідентичних, але орфографічно відмінних звуків: **ó / u**: перевірка знання правил чергування (*ó* чергується з *o, e, a*: *stól – stoły*) або традиційного написання; **rz / ź**: перевірка позицій після приголосних (*p, b, k, g, t, d, ch, j, w*) та чергувань з *r* (*rower – w rowerze*); **ch / h**: розрізнення у позиціях після *s* (*schować*) та чергувань з *sz* (*muchy – muszka*). Формат завдань: Завдання типу Quiz (вибір правильного варіанта

написання слова серед 4 опцій) або *True/False* (визначення, чи правильно написано подане речення).

Застосування інтерактивної платформи Genially у лінгводидактиці JPJO дозволяє реалізувати методику занурення шляхом створення гейміфікованих мовних квестів у форматі *Escape Room* (квест-кімнат). Головна дидактична цінність цього підходу полягає в комплексній інтеграції рецептивних (аудіювання, читання) та продуктивно-аналітичних (письмо, критичне мислення, застосування граматичних норм у реальному контексті) видів мовленнєвої діяльності. Студент перетворюється з пасивного спостерігача на активного суб'єкта комунікації, який розв'язує практично значущі ситуативні завдання для досягнення конкретної мети (отримання підказки, відкриття кодового замка, «втеча» з кімнати чи завершення маршруту).

Наведемо деталізовану сценарійну модель мовного квесту «*Zagubieni na dworcu w Warszawie*» (Загублені на залізничному вокзалі у Варшаві). Цільова аудиторія / Рівень володіння мовою: A2+ – B1. Соціокультурна та комунікативна мета: автоматизація мовленнєвих актів орієнтування в місті та на вокзалі, купівля квитків, розуміння оголошень залізничного транспорту, офіційний та напівофіційний етикет спілкування (*Dworzec kolejowy, Kasa biletowa, Informacja dworcowa*).

Етапи проходження та інтегровані методичні завдання. Етап 1: Рецептивне аудіювання (сприйняття аудіопотоку в умовах акустичних шумів). Сценарій: Студент «опиняється» на пероні вокзалу *Warszawa Centralna*. Щоби дізнатися номер потрібного перону (*peron*) та колії (*tor*), необхідно прослухати автентичне або квазіавтентичне аудіоголошення диктора вокзалу. Завдання: Студент слухає залізничне оголошення з характерними фоновими шумами вокзалу та відповідає на запитання на вибір відповіді. Правильна цифра стає першим елементом 4-значного коду від дверей. Етап 2: Ознайомлювальне та пошукове читання (Аналіз графічного графіка / *Rozkład jazdy*). Сценарій: Студент підходить до інформаційного табло або розкладу руху потягів (*Rozkład jazdy odjazdów/przyjazdów*). Завдання: Необхідно проаналізувати

табличний графік, знайти потяг за напрямком (наприклад, *Warszawa Centralna – Kraków Główny*), врахувати примітки (*kursuje tylko w dni robocze, wagon z miejscami do leżenia*) та вирахувати час запізнення (*opóźnienie*). Знайдена літера чи номер секції стає другим елементом коду. Етап 3: Реконструкція та розшифрування діалогу (Засвоєння етикетних формул та синтаксису). Сценарій: Персонаж квесту підходить до квиткової каси (*Kasa biletowa*), але аудіозапис або текст діалогу з касиром «пошкоджено» / переплутано. Завдання: Студент повинен відновити правильну послідовність реплік у діалозі між пасажиром та касиром (*Unscramble / Sentence ordering*), використовуючи відповідні формули ввічливості (*Poproszę bilet normalny/ulgowy do..., Czy jest zniżka studencka?, Płatność kartą czy gotówką?*). Правильно зібрана фраза відкриває підказку з третьою цифрою. Етап 4: Письмова репродукція та ситуативна форма звернення (*Guided Writing*). Сценарій: Виникла проблема із заброньованим квитком або втраченим багажем. Для отримання останньої цифри коду студент повинен заповнити інтерактивну форму звернення / бюро знахідок (*Biuro Rzeczy Znalezionych*) або коротке повідомлення польською мовою. Завдання: Заповнення текстових полів з урахуванням правил відмінювання та узгодження (*Biernik / Dopełniacz*), а також формального стилю звернення (*Szanowni Państwo / Z poważaniem*).

Варто виділити дидактичні переваги використання Escape Rooms на Genially. Це високий рівень автономії та мотивованості – ігровий азарт зменшує рівень тривожності та мовного бар'єра; миттєва перевірка – система не дозволяє перейти на наступний рівень, поки завдання не виконано правильно, що стимулює студентів до самостійного пошуку та виправлення помилок; мультимедійна конвергенція – можливість вбудовування в один квест аудіофайлів (SoundCloud/MP3), відеофрагментів (YouTube), інтерактивних карт, PDF-документів та зовнішніх вправ (Wordwall/LearningApps).

Отже, використання генеративного штучного інтелекту та інтерактивних вебплатформ фундаментально змінює парадигму викладання польської мови як іноземної (JPJO), трансформуючи

роль викладача з транслятора знань на фасилітатора, інженера промптів та архітектора індивідуальних освітніх траєкторій. Інтеграція GenAI для адаптації текстів і симуляції мовленнєвих актів у поєднанні з гейміфікованими інструментами (Wordwall, Kahoot!, Genially) дозволяє створити персоніфіковане, високоінтенсивне та мотивоване навчальне середовище. Оптимальним підходом до цифровізації є розбудова гібридного освітнього простору, де інструменти штучного інтелекту й мультимедійні платформи слугують ефективними підсилювачами педагогічного процесу, зберігаючи ключову роль викладача у критичному аналізі контенту, фасилітації живої комунікації та методичному супроводі.

Список використаної літератури

1. Андреева М. Роль штучного інтелекту у вивченні іноземної мови студентами закладів вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2025. № 12 (232). С. 142–147. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2024.320502>
2. Варга Н. І. Формування мовної компетентності здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання / Н. І. Варга, Г. М. Войтенко, І. М. Тимчук. *Академічні візії*: електронний журнал. 2025. Вип. 42. С. 1–11. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15127387>
3. Головацька Н., Колісниченко Т., Гоменюк О. Використання штучного інтелекту у вивченні англійської мови як другої. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. Серія: Германська філологія. 2025. С. 31–40. DOI: <https://doi.org/10.31861/gph2025.855-856.31-40>
4. Єгорова, О. І., Ємельянова, О. В., & Мартиненко, С. (2025). Інтеграція GenAI в освіту перекладачів та філологів: практики для навичок майбутнього в парадигмі Освіта 4.0. *Філологічні трактати*. 17(2). [https://doi.org/10.21272/Ftrk.2025.17\(2\)-16](https://doi.org/10.21272/Ftrk.2025.17(2)-16)
5. Медведєва А. Використання елементів гейміфікації у навчанні польської мови. *Українські студії в європейському контексті: зб. наук. пр.* 2024. № 8. С.233–241.
6. Ранюк О. Штучний інтелект як партнер викладача: використання ефективних промптів під час підготовки до занять польської мови. *Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи*. 2026. № 12. С.143–148. <https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2026-12-22>

7. Kuruliszwili, S. Technologie generatywnej sztucznej inteligencji – nowe perspektywy i nowe wyzwania edukacyjne. *Forum Pedagogiczne*. 2024. № 14(2.1), S.123–135. <https://doi.org/10.21697/fp.2024.2.1.10>

8. Miłkowska-Samul, K. (2026). Glottodidattica e tecnologie digitali oggi: opportunità o rischi? *Kwartalnik Neofilologiczny*. № 73(1). S.122–123. <https://doi.org/10.24425/kn.2026.158239>

Каріна СТАНІШЕВСЬКА,

магістрантка I курсу ОПП «Філологія».

Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – док. філос., доцент **Тетяна МОРОЗ**

KRAJOBRAZ ONIMICZNY KAMIENCA-PODOLSKIEGO W TWÓRCZOŚCI PODRÓŻNICZEJ ALEKSANDRA PRZEZDZIECKIEGO «PODOLIE. WOŁYŃ. UKRAINA. OBRAZY MIEJSC I CZASU»

Artykuł poświęcono próbie analizy krajobrazu onimicznego Kamieńca-Podolskiego w twórczości Aleksandra Narcyza Przeddzieckiego – polskiego badacza XIX wieku, urodzonego na Podolu.

Słowa kluczowe: Aleksander Narcyz Przeddziecki, Kamieniec-Podolski, krajobraz onimiczny, Podole.

Статтю присвячено спробі аналізу онімного ландшафту Кам'яця-Подільського у творчості Олександра Нарциса Пшездзецького – польського дослідника XIX ст., уродженця Подільської губернії.

Ключові слова: Олександр Пшездзецький, Кам'янець-Подільський, онімний ландшафт, Поділля.

Polski pisarz, badacz, historyk i literat – Aleksandr Karol Narcyz Przeddziecki urodził się 29 lipca 1814 roku w Czarnym Ostrowie, w powiecie Proskirowskim, w guberni Podolskiej (obecnie w pobliżu miasta Chmielnicki) w rodzinie magnackiej. Pisarz dorastał w otoczeniu kultury europejskiej pod okiem włoskiego artysty Baccello i szwajcarskiego dyrygenta Toniniego. Podróże wywarły kluczowy wpływ na jego światopogląd, w szczególności wyjazd do Wenecji w wieku sześciu lat z matką. Wiedzę zdobywał w Czarnym Ostrowie, Krzemieńcu i Berlinie. W 1834 roku Ołeksandr został zaproszony do służby cywilnej w Petersburgu, gdzie rozpoczął pracę w Sekretariacie Królestwa Polskiego. W 1839 roku został przeniesiony do służby na rozkaz kijowskiego generał-gubernatora D. Bibikowa.

Zadaniem Aleksandra, które otrzymał od Bibikowa, było zbieranie danych statystycznych w guberniach Podolskiej i Wołyńskiej.

W tym celu młody badacz podróżował do wielu wsi, miast i miasteczek regionu Podolskiego. Podróże na Podole i Wołyń, a także praca w prywatnych archiwach znanych dynastii, stały się podstawą jego dalszej działalności naukowej i literackiej.

Najważniejszym dziełem Aleksandra jest dwutomowe wydanie relacji podróżniczej «Podole. Wołyń. Ukraina. Obrazy miejsc i czasów» z 1841 roku, która, pomimo polskiej perspektywy, posiada znaczące dziedzictwo naukowe dzięki unikatowym źródłom archiwalnym [1].

Dwutomowe dzieło nie jest całościowym opisem konkretnej podróży, lecz zbiorem pojedynczych esejów, z których każdy ma samodzielne znaczenie. Łączy je główna myśl – opis minionych czasów, oparty na informacjach archiwalnych, charakterystyce miejscowości, zabytków architektury i sztuki, a także związanych z nimi wspomnieniami, tradycjami, zwyczajami itp.

Celem naszego artykułu jest zbadanie onimicznego krajobrazu Podola, a w szczególności Kamieńca-Podolskiego w XIX wieku. **Przedmiotem** będzie dwutomowe wydanie «Podole. Wołyń. Ukraina. Obrazy miejsc i czasów».

Dzieło A. Przeddzieckiego «Podole, Wołyń, Ukraina. Obrazy miejsc i czasów» stanowi kompleksowy opis Kamieńca-Podolskiego, w którym przestrzeń i czas przeplatają się, tworząc niepowtarzalny klimat miasta.

Warto zauważyć, że autor w tekście używa «starszej» nazwy miasta, czyli Kamieniec, która powstała w XI wieku. A oficjalna podwójna nazwa miasta «Kamieńec-Podolski» zaczęła się utrzymywać od połowy XVI wieku, w dokumentach pojawia się ona od 1546 roku.

Na początku opisu miasta autor umieścił dedykację dla swojego ojca, marszałka guberni Podolskiej, podkreślając tym samym jego szczególne znaczenie w swoim życiu. «Kochanemu Ojcu Marszałkowi Gubernii Podolskiej od 1820 roku ten obraz Kamieńca poświęcam».

Autor szczegółowo opisuje Kamieniec, opisując jego architekturę, umocnienia obronne i wieloletnie kroniki. Szczególną uwagę poświęca również strukturze obronnej miasta, przedstawiając trzy główne bramy, kamienny most i wieże górujące nad rzeką Smotrycz. Szczegółowo rekonstruuje historię powstania i rozwoju miasta za panowania

litewsko-ruskich książąt Koriatowiczów, a także okres odrodzenia po najazdach tatarskich. A. Przeddziecki opisuje, jak miasteczko przekształcało się pod wpływem różnych epok, co jednocześnie charakteryzuje je nie tylko jako miejsce wydarzeń, ale jako prawdziwie wyjątkowego bohatera z własną duszą, naturą i tradycjami kulturowymi.

Krajobraz Kamieńca, o którym mowa w pamiętniku podróżniczym Aleksandra Przeddzieckiego, ukazuje jego historię, wielokulturowość i strategiczne znaczenie.

Toponimy – nazwy obiektów geograficznych i miejskich – odgrywają istotną rolę w kształtowaniu tekstu.

1.*Kamieniec* – toponim podstawowy; autor opisuje miasto jako skalisty bastion.

2.*Podole, Wołyń, Ukraina* – **horonimy** szersze (nazwy własne ograniczonych terytoriów, regionów krain historycznych), w kontekście których rozpatrywana jest historia miasta.

3.*Klepidawa* – starożytna nazwa osady z czasów Daków, odnotowana na starożytnych mapach.

Mikrotoponimy, czyli części miasta, ulice i place: *Polskie folwarki* – osady na skałach od strony Podola; *Ruskie Bramy* – wymieniane jako drogowskaz granicy osadnictwa ludów; *Ulica Dominikańska* – prowadzi z rynku na Plac Gubernatorski; *Plac Gubernatorski* i *Rynek kwadratowy* – centralne przestrzenie publiczne; *Droga Tarnawska* – droga prowadząca z miasta; *Korawa* – nazwa ziem i terenów w pobliżu miasta.

Urbanonimy, czyli bramy i mosty: *Wietrzna Brama* – wjazd od strony Podola; *Brama Polska (Zamkowa)* – wjazd od strony Chocimia; *Brama Ruska* – trzecia główna brama nad rzeką; *Most Turecki (Stary Most Turecki)* – łączy miasto z zamkiem, zbudowany na arkadach.

W pracy odnotowano również szeroki wachlarz **etnonimów**, odzwierciedlających starożytną historię regionu i wielokulturowy skład mieszkańców miasta. Ludność Kamieńca składała się z trzech głównych społeczności, z których każda miała własne prawa i organy samorządowe:

1.*Rusini*: Jedna z głównych grup mieszkańców miasta. Wraz z Ormianami zajmowali teren od dzisiejszego placu Gubernatora do

Bramy Ruskiej. Mieli własnego burmistrza i dworzan mianowanych przez króla.

2.*Polacy*: Stanowili znaczną część ludności miasta; ich jurysdykcja obejmowała cały okręg miejski i ratusz.

3.*Ormianie*: Odgrywali kluczową rolę w handlu i życiu kulturalnym. Zostali zaproszeni do Lwowa przez księcia Lwa, a później polscy królowie i książęta Podola potwierdzili ich prawa i wolności w Kamieńcu-Podolskim. Mieli własnego magistratu, kościół ormiański (św. Mikołaja) i unikatowe rękopisy spisane po ormiańsku.

Ponadto autor wymienia ludy, które przechodziły przez te ziemie lub też władały nimi w różnych okresach, np: *Dakowie* – powszechnie uważa się, że założyli na miejscu Kamieńca starożytną osadę Klepidawa; *Słowianie*, *Gotowie*, *Hunowie* – wymieniani są w kontekście najazdów na starożytne osady na tych terenach; *Połowcy* – pod wodzą chana Kotiana, brali udział w oblężeniu miasta w XIII wieku; *Tatarzy* – przedstawiani jako najeźdźcy (np. Batu-chan, który zdobył miasto w 1240 roku). *Turcy*: opisywani są jako dawni władcy miasta (przez 27 lat), którzy pozostawili minaret w pobliżu katedry i odbudowali «Most Turecki»; *Wołochowie* są również wspomniani przez pryzmat wydarzeń historycznych, a mianowicie zabójstwa księcia Jerzego Koriatowicza. Autor wspomina też Litwinów pośrednio poprzez książąt Koriatowicza i Olgerda, którzy wyzwolili Podole spod najazdów wojsk tatarskich.

Ta lista **etnonimów** podkreśla status Kamieńca jako «pogranicza» chrześcijaństwa, gdzie krzyżowały się tradycje kulturowe wielu ludów.

W tekście występują również **hydronimy** – nazwy własne zbiorników wodnych:

1.*Smotrycz* – rzeka obmywająca skały Kamieńca.

2.*Dniestr* – rzeka przepływająca trzy mile (około 5 km) od miasta.

3.*Muxa* i *Bohowicz* – mniejsze rzeki lub strumienie w okolicy, które stanowiły granice ziem miejskich.

4.*Sinie Wody* – miejsce historycznego zwycięstwa wielkiego księcia litewskiego Olgerda nad Tatarami.

Ergonimy i ojkonimy (nazwy instytucji, świątyń i budynków)

Budowle sakralne (eklezjonimy): Katedra katolicka – z charakterystycznym minaretem, pozostałością po czasach panowania tureckiego; Katedra grecka i seminarium duchowne; Kościół trynitański; Kościół ormiański, w szczególności pod wezwaniem św. Mikołaja. Obiekty publiczne i obronne: Stara Forteca lub Zamek – główna budowla obronna z licznymi basztami; Ratusz – miejsce spotkań magistratu, gdzie zasiadali burmistrz (prokonsul) i radni (konsulowie); Pałac gubernatorów; Ulice handlowe: kramy sukiennicze, sklepowe, obuwnicze, chlebowe i rzeźnicze – wyspecjalizowane miejsca handlu; Łaźnia – wymieniana jako ważny obiekt systemu miejskiego; Ogród Witta – ogród i przytułek dla chorych psychicznie, należący niegdyś do generała Witty.

Antroponimy w dziele obejmują bardzo szerokie spektrum postaci historycznych, od królów i książąt po lokalnych urzędników i duchownych, którzy odegrali rolę w powstaniu i rozwoju Kamieńca.

Monarchowie i władcy (Polska, Litwa, Ruś)

1.*Stefan Batory* i *Stanisław August* – wymieniani jako fundatorzy i restauratorzy bram miejskich (w szczególności Bramy Wietrznej).

2.*Władysław Jagiełło* i *Władysław Warneńczyk* – królowie, którzy nadali i potwierdzili prawa społeczności ormiańskiej w województwie kamieniecko-pomorskim.

3.*Kazimierz Wielki* – król polski, który potwierdził wolności Ormian lwowskich, co później stało się podstawą praw kamieniecko-pomorskich.

4.*Daniel Halicki* – wymieniany jako książę, który w 1229 roku obronił miasto przed książętami czernihowskimi i Połowcami.

5.*Lew*, książę halicki – według legendy to on zaprosił Ormian do Lwowa, skąd później rozprzestrzenili się na Podole.

6.*Olgiere*d – książę litewski, zwycięzca bitwy nad Błękitnymi Wodami, który wyzwolił Podole spod najazdu Tatarów.

7.*Książęta Koriatowicze: Jurij (Jerzy)* i jego brat *Aleksander* – książęta podolscy, którzy nadali miastu przywilej samorządowy w 1374 roku. Wspomina się, że książę Jerzy zginął w Soczawie.

Przywódcy tatarscy i połowieccy; *Batu-chan* – zdobywca, który obrócił miasto w ruinę w 1240 roku; *Kotian* – chan połowiecki, który

uczestniczył w oblężeniu Kamieńca w XIII wieku; *Chuthubej* – tatarski «car», który zginął w bitwie z Olgierdem.

Miejscowa szlachta, urzędnicy i świadkowie: *Jakub Chaczinski* – rajca, który spisał tekst jednego z przywilejów; *Ostafij Matwy Malentowicz* i jego brat *Semen (Sienion)* – świadkowie przywileju Koriatowicza; *Hrinko Czernogrodzki* i *Olesko Smotrycki* – wojewodowie, którzy byli świadkami wydarzenia; *Olesko Hołodowicz* i *Waśko Kobiac* są również wymienieni wśród świty książęcej; *Supron* – pisarz książęcy, który osobiście spisał akt przywileju; *Jan z Czyżowa* – administrator i starosta krakowski, poseł królewski, który uczestniczył w potwierdzeniu praw Ormian w 1443 roku; *Antoni Okęcki* – biskup poznański i warszawski, kanclerz koronny za panowania Stanisława Augusta; *Joannes Słomiński* – sekretarz.

Duchowni, wojskowi i osobistości kultury: *Stephanus* – proboszcz, który w 1349 roku przepisał ormiański Mszał na Krymie (Sudaku); *Sinan* – syn cara tatarskiego Chutłubeja. Wspomniany Mszał kupił w 1394 r. dla kościoła św. Mikołaja i na własny koszt wybudował ten kościół w Kamieńcu-Podolskim; *Generalowie Wittowie*: dziadek, ojciec i syn (wówczas generał kawalerii hrabia Witt), który posiadał dom i słynny ogród w Kamieńcu-Podolskim.

Te **antroponimy** pełnią funkcję znaków sekwencyjnych w tekście i oznaczają miasto w określonym miejscu historycznym, czyli w XIX wieku.

Agionimy w onimicznym krajobrazie Kamieńca reprezentowane są przez imiona świętych, które są odnotowywane w nazwach kościołów, świąt religijnych oraz w dokumentach urzędowych:

1.*Święty Mikołaj Cudotwórca* to najważniejszy agionim związany z kościołem ormiańskim (ecclesia S. Nicolai), który był duchowym centrum ormiańskiej wspólnoty miasta.

2.Agionim *Święty Jan Chrzcziciel (S. Jan Krzcziciel)*: jest używany jako chrononim wskazujący datę podpisania ważnych aktów. Na przykład tekst przywileju z 1374 roku został zapisany «w dniu św. Jana Chrzcziciela».

3.*Błogosławiona Panna Maryja* – wspomniana w kontekście ważnego święta religijnego – Narodzenia Najświętszej Marii Panny.

Ten agionim służy jako odniesienie czasowe do wydarzenia z 1443 roku, kiedy Ormianie z Kamieńca ofiarowali swoje prawa i przywileje królewskiemu namiestnikowi Janowi z Czyżowa.

Te **agionimy** odzwierciedlają głębokie korzenie tradycji chrześcijańskiej w życiu administracyjnym i duchowym miasta, gdzie imiona świętych oznaczały zarówno przestrzeń fizyczną (kościół), jak i wymiar doczesny (daty nadania przywilejów).

Biblionimy i nazwy dokumentalne, takie jak: *Kronika Wołyńska* – zawiera wczesne wzmianki o Kamieńcu-Podolskim; *Metryka Koronna* – archiwum państwowe, w którym przechowywano oryginały przywilejów; *Mszał ormiański* – unikatowy zabytek spisany po ormiańsku na pergaminie na Krymie w 1349 roku, który później trafił do Kamieńca-Podolskiego; Przywilej miasta (Privilegium Civitatis Camenecen) – fundamentalny dokument z 1374 roku, wydany przez książąt Koriatowickich, a później potwierdzony przez królów polskich.

Nazwy te tworzą złożoną hierarchię przestrzenną, w której każdy obiekt (od rzeki po rękopis) ma swoją nazwę, podkreślając jego rolę w życiu «miasta na kamieniu».

Jak widać, onimiczny krajobraz Kamieńca jest niezwykle bogaty. W tekście dominują **etnonimy** – wielonarodowa populacja, w której mieszkali Polacy, Rusini i Ormianie, z których każdy miał swoje prawa i autonomię. Szczególną uwagę poświęcono społeczności ormiańskiej, jej zabytkom religijnym, takim jak cerkiew św. Mikołaja, oraz przywilejom nadanym przez królów. **Toponimy, urbanonimy i mikrotonimy** – podkreślają wyjątkowe położenie geograficzne miasta i jego starożytność, odzwierciedlają jego status „niezdobytego bastionu” i ukazują wyraźny podział przestrzeni miejskiej pod względem etnicznym i funkcjonalnym.

Kluczową rolę odgrywały również **hydronimy**, pojawiające się w trzech nurtach – obronnym, administracyjnym i bohaterskim. Podkreśla to głęboki związek historii miasta z jego siecią wodną. Antroponimy – wprowadzają nas w kontekst historyczny, ponieważ nie są jedynie nazwami, ale narzędziami pamięci historycznej, dokumentującymi wkład konkretnych jednostek w rozwój architektury, prawa i życia

religijnego Kamieńca, podkreślając jego rolę jako skrzyżowania losów wielu narodów europejskich i azjatyckich.

Biblionimy wskazują na ogromny potencjał kulturalny miasta, tworząc jego «portret dokumentalny». Podkreślają, że Kamieniec to nie tylko twierdza na skale, ale także przestrzeń, w której prawo i kultura zostały utrwalone w autorytatywnych tekstach (kronikach, metrykach i mszałach), co zapewniło ciągłość życia miasta pomimo licznych wojen i zmian władców.

Ojkonimy i ergonimy w twórczości Przeddzieckiego przedstawiają miasto nie tylko jako punkt na mapie, ale jako złożony organizm społeczny. Nazwy organizacji i dzielnic wskazują, że miasto funkcjonowało w oparciu o mechanizm niezależnych społeczności, z których każda miała własne ośrodki duchowe, administrację i terytoria ekonomiczne. To sprawia, że onimiczny krajobraz Kamieńca stanowi główną bazę danych pozwalającą zrozumieć jego wewnętrzny system i kulturowy kalejdoskop.

Poprzez wszystkie te nazwy autor podkreśla szczególne cechy różnorodności, które odzwierciedlają historyczną sekwencję powstania miasta, jego pozycję kluczowego obiektu obronnego, prawne uznanie i niezależność społeczności, unikalną wielokulturowość i współistnienie międzyreligijne, geograficzną i wodną zależność miasta oraz sukces chrześcijaństwa nad niespokojnymi kolonizatorami.

Oprócz Kamieńca autor szczegółowo przedstawił inne osady ówczesnego Podola – Czarny Ostrów, Paniowce, Jarmolińce, Tynnę, Satanów, Szarogród, Braclaw, Winnicę i Uszycę (Uszycki Jar).

Bibliografia

1.Олександр Пшездзецький – археограф Польщі та України XIX століття. *Перспектива інформаційний портал*. Нетішин. 2010. URL : <https://surl.li/avkmzv> (дата звернення: 20.01.2025).

2.Przeddziecki A. Podole, Wołyń, Ukraina. Obrazy miejsc i czasów. URL : <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/4826/edition/8585/content> (дата звернення: 20.01.2025).

Богдана СУХАРЄВА,

здобувачка II курсу ОПП

«Мова та література (польська). Переклад»,

Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. Олена БАЙ

ПРИРОДНИЧА ТЕРМІНОЛОГІЯ У ПОДКАСТАХ «SOWIE OPowieŚCI» РОБЕРТА ЛЯСЕЦЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ПОЛОНІСТИЧНИХ СТУДІЙ

У статті розглянуто термінологію природничого характеру циклу подкастів «Совині історії» Роберта Лясецького з метою розширення словникового запасу здобувачів освіти полоністичних студій. Звернено увагу на загальний та спеціалізований характер обраного матеріалу дослідження. Проведено паралелі з відповідниками цих термінів в українській мові. На основі проведеного аналізу виявлено перспективи вивчення сучасних екологічних подкастів на заняттях з польської мови.

Ключові слова: природнича термінологія, польська мова, словниковий запас, подкасти, еколінгвістика.

W artykule zostały zbadane przyrodnicze terminy cyklu podkastów «Sowie opowieści» Roberta Laseckiego w celu poszerzenia słownictwa studentów studiów polonistycznych. Skupiono uwagę na ogólnym i specjalistycznym charakterze wybranego do zbadania materiału. Polskie wyrazy porównano z ich odpowiednikami w języku ukraińskim. Na podstawie przeprowadzonej analizy ukazano perspektywę wykorzystania podkastów ekologicznych na zajęciach z języka polskiego.

Słowa kluczowe: terminologia przyrodnicza, język polski, słownictwo, podkasty, ekoлингwistyka.

Вивчення польської мови на полоністичних студіях в Україні виходить далеко за межі словникового запасу побутової лексики і вводить здобувачів освіти у сферу науки, публіцистики, культури, про що свідчать цифрові джерела, якими на заняттях із польської мови варто користуватися як найсучаснішим видом наочності.

З огляду на цей фактор актуальності обраної нами тематики **метою** дослідження стало вивчення термінологічної природничої

бази польських подкастів «Sowie opowieści» Роберта Лясецького, створених на замовлення Генеральної дирекції охорони середовища Міністерства клімату і середовища РП у Варшаві.

Об'єкт дослідження – тексти «Zjawa» («Примара»), «Kilka słów o menu sów» («Кілька слів про меню сов»), «Matczyna ochrona» («Материнський захист»), «Opierzony Goliat» («Пернатий Голіаф») та «Ptasia Calineczka» («Пташина Дюймовочка»).

Методологічній основі еколінгвістики присвятили свої роботи такі вчені, як О. Бондар [1], Г. Брила [5], В. Жуковська і Н. Деркач [2], Д. Осташевська [11], Е. Пасвська [12], О. Селіванова [3], О. Семенець [4] та ін.

Передусім термінологічний словник польського екомовлення складають загальні природничі слова та словосполучення, які як прямо, так і опосередковано задіяні у побудову подкастів екологічного характеру.

Природничі терміни загального змісту, такі як *las, bór, łąka, drzewo, słońce, rośliny, zwierzęta, przyroda, zima, jesień, deszcz, ptak (ptaszek), pisklęta, jajko, ofiara, obrona, walka, terytorium*, наявні в усіх без винятку видах польського тексту, тому їм в еколінгвістиці відведена роль посередника – хоча вони і не є головними в процесі творення екопроблематики, без них такий текст був би вбогий і неповний.

Серед загальної природничої лексики варто виділити такі підгрупи:

-природні локації і утворені від них похідні прикметники (*góra – górski, las – leśny, pole – polny, woda – wodny, morze – morski, skała – skalny, brzeg – przybrzeżny, rozlewisko – rozlewiskowy, dolina – dolinowy*, тощо) – зазвичай таких екослів із загальним смисловим навантаженням багато, проте в проаналізованих подкастах ми простежуємо порівняно незначну їх кількість, що свідчить про вузьку спеціалізацію запропонованих у подкастах тем;

-компоненти живих організмів (*pióra, ogon, dziób, trzewia, gałąź, liście, korzenia, skrzydło, szpony, grzebyk, szczeka, czubek, brzegi lotek, mordka, szlara, łapy, oczy, uszy, szerść, gardło, kość*,

puszek тощо) – це штрихи до загальної екологічної картини, важливі найдрібніші елементи, які допомагають прописати деталі; зазвичай таким лексемам відведена роль уточнення і деталізації;

-слова видової та родової приналежності (*gatunek, gatunek pospolity, gatunek leśny, gatunek lęgowy, gatunek migrujący, gatunek zalatujący, gatunek nocny, gatunek dzienny, gatunek osiadły, gryzoń, ssak, drapieżnik, ptak drapieżny, ptak lęgowy* тощо), які складають наукову термінологічну базу у широкому розумінні цього слова; таких слів у кожному з проаналізованих подкастів дуже багато;

-слова на позначення дій і процесів, які відбуваються у світі природи (*polowanie, polowanie z zasiadki, ukryte polowanie, lot, przelot, rewir, zachowania lęgowe, migracja, populacja, wabić, gniazdować, naśladować dźwięki, nasłuchiwać, karmić, rozczłonkowszczyć ofiarę, połykać, czas lęgowania, sezon lęgowy* тощо) – у цій групі відображається динамічність життя природи, а термінологія тісно переплетена з загальними словами;

-слова на позначення професійної приналежності (*przyrodnik, biolog, ornitolog, botanik* тощо) – такого типу лексики у проаналізованих подкастах найменше, та й у загальному переліку природничого лексикону вона теж нечисельна;

-власне екологічні терміни, які сигналізують загрозу природі та всьому живому на планеті (*gatunek zagrożony, gatunek skrajnie zagrożony, zagrożenie, zanieczyszczenie, odpady, zmiana klimatu, ocieplenie* тощо) і є основними вказівниками того, що маємо справу з екотекстом; в подкастах «Sowie opowieści» знаходимо ці слова в кожній частині циклу.

Усі вищеперераховані семантичні підгрупи присутні в подкастах Роберта Лясецького, завданням якого стало ознайомлення населення із життям сов у Польщі. На функціональність і динамічність світу природи вказують такі лексеми: *polowanie, rewiry sów, populacja* [10]; *osiedlisko, polowanie z zasiadki, obserwować* [6], *wabić, zachowania lęgowe* [7], *gniazdować, migrować* [8], *sezon lęgowy, siedlisko* [9].

У всіх п'яти подкастах описується життя польських різновидів сов, тому ключовим є слово *gatunek* із видовим

уточненням: у першому екотексті «Zjawa» *ce gatunek lęgowy / migrujący / pospolity / zalatujący* [10]; у подкасті «Kilka słów o menu sów» знаходимо *gatunek zagrożony* [6]; у подкасті «Maczyna obrona» – *gatunek nocny / dzienny* [7]; у тексті «Opierzony Goliat» таким видом є *gatunek osiadły* [8]; у подкасті «Ptasia Calineczka» – *gatunek leśny / pospolity / skrajnie zagrożony / boralny* [9].

Серед професійної діяльності, пов'язаної з природою, можемо виділити лише два слова: *przyrodnik*, яке зустрічається на початку і наприкінці кожного подкасту циклу «Sowie opowieści», що схематично обрамлює кожен екотекст; *ornitolog*, про особливості роботи якого детально розповідається у третій частині циклу досліджуваних нами подкастів [7].

До головних видів сов у Польщі (а Роберт Лясецький зазначає, що їх є тринадцять) на основі текстів циклу подкастів зараховуємо такі: *plomykówka* (*синуха кранчаста*); *rójdźka* (*сич хатній*); *puchacz* (*пугач палеарктичний*); *puszczyk* (*сова звичайна*, найпоширеніший вид сов на території Польщі); *puszczyk uralski* (*сова довгохвоста*); *puszczyk mszarny* (*сова бородача / бородач*); *sowa błotna* (*сова болотяна*); *sowa jarzębata* (*сова яструбина*); *sowa śnieżna* (*сова біла*); *sowa uszata / uszatka* (*сова вухата*); *sóweczka* (*сичик-горобець*); *syczek* (*сплюшка/совка*); *włochatka* (*сич волохатий*). Ці визначення-терміни становлять основу спеціалізованої природничої лексики, використаної у циклі подкастів «Sowie opowieści».

Окрім назв родини совових автор подкастів використав інші зоолексеми, характерні для польського природного ареалу. До переліку поширених польських тварин увійшли такі: *sokół, jastrząb, krogulec, sarna, kos, sikora bogatka, dzięcioł, jeź, gołąb, bezkręgowiec, lis, myszółów, kret, bielik, kornik* та ін. [6; 7; 8; 9; 10]. У подкастах виявлено взаємозв'язки між совами і цими видами тварин у природних комплексах і ланцюгах живлення.

Запропоновані до розгляду всі ці види природничих термінів не тільки розширюють словниковий запас осіб, які вивчають польську мову, а й формують їхнє екомислення.

Варто підсумувати, що статистика вживання польських природничих слів із термінологічною семантикою в подкастах Роберта Лясецького є вражаючою, адже ми зафіксували 98 еколексем (не враховуючи внутрішньотекстових повторів), які представляють усі перераховані нами підгрупи. Найпромовистішими подкастами в цьому плані стали другий («*Kilka słów o menu sów*») і п'ятий («*Ptasia Calineczka*»), у яких детально описано, які загрози життю сов виникають у Польщі, які з видів відмирають і перебувають в списку рідкісних тощо. Особливого захисту на цих територіях потребують такі види: *сич хатній* (*pójdźka*), *сичик-горобець* (*sóweczka*) і *бородач* (*puszczyk mszarny*). Примітно, що в Україні ці птахи також перебувають під захистом держави як рідкісні, а тому знаходяться під загрозою повного зникнення. Тому в перспективі під час вивчення польської мови в українських закладах вищої освіти на такий тип польської лексики варто звернути особливу увагу.

Список використаної літератури

- 1.Бондар О. Синергетичний підхід як підґрунтя лінгвістичної екології. Записки з українського мовознавства. 2013. Вип. 20. С. 4–15.
- 2.Жуковська В., Деркач Н. Еколінгвістика: становлення та основні напрями досліджень. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «Філологічні науки». 2011. Ч. 1 (2). С. 66–70.
- 3.Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
- 4.Семенець О. Лінгвоекотологія та проблеми мовного вираження суспільних цінностей. *Нова філологія*. Запоріжжя: Видавництво Запорізького національного університету, 2013. № 58. С. 174–177.
- 5.Bryła H. Leksykon ekologii i ochrony środowiska. Gdańsk: Tempus, 2002. 304 s. [Źródło elektroniczne]. URL: <http://surl.li/pjxnm> (data dostępu: 12.04.2026).
- 6.Lasecki R. Kilka słów o menu sów. Sowie opowieści: cykl podcastów [Źródło elektroniczne]. URL: <http://surl.li/pjrsd> (data dostępu: 15.04.2026).
- 7.Lasecki R. Matczyna obrona. Sowie opowieści: cykl podcastów [Źródło elektroniczne]. URL: <http://surl.li/pjrwq> (data dostępu: 15.04.2026).

8.Lasecki R. Opierzony Goliat. Sowie opowieści: cykl podkastów [Źródło elektroniczne]. URL: <http://surl.li/pjrye> (data dostępu: 15.04.2026).

9.Lasecki R. Ptasia Calineczka. Sowie opowieści: cykl podkastów [Źródło elektroniczne]. URL: <http://surl.li/pjrzi> (data dostępu: 15.04.2026).

10.Lasecki R. Zjawa. Sowie opowieści: cykl podkastów [Źródło elektroniczne]. URL: <http://surl.li/pjqun> (data dostępu: 15.04.2026).

11.Ostaszewska D. Wariantywność oznaczeń jako wskaźnik wczesnego stadium kształtowania się polskiej terminologii botanicznej. *Studia historycznojęzykowe. Prace Językoznawcze*. 1996. № 24. S. 71–78.

12.Pajewska E. Słownictwo tematyczne związane z lasem w kontekście badań nad językami specjalistycznymi. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2003. 284 s.

Людмила ТЕРЕЩЕНКО

старший викладач кафедри слов'янської філології;

Віталіна БАБУНЯК

*здобувачка 2 курсу ОПП Середня освіта
(Польська мова та зарубіжна література.*

*Українська мова і література),
Хмельницький національний університет*

ДЕНДРОНІМИ У СКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ: НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА

У статті здійснено комплексний зіставно-семантичний та лінгвокультурологічний аналіз фразеологічних одиниць із компонентами-дендронімами в українській та польській мовах. Дослідження спрямовано на виявлення спільних і відмінних структурно-семантичних та образно-символічних параметрів вербалізації концептів рослинного світу у свідомості двох народів. Встановлено, що генетична спорідненість мов зумовлює існування ізоморфних когнітивних моделей, тоді як національна специфіка виявляється у конотаціях, внутрішній формі та фольклорно-обрядовому контексті вживання дендронімів.

Ключові слова: дендроніми, фразеологічна одиниця, українська мова, польська мова, зіставний аналіз, лінгвокультурологія, мовна картина світу.

The article presents a comprehensive comparative-semantic and linguoculturological analysis of phraseological units with dendronymic components in the Ukrainian and Polish languages. The study aims to identify common and distinctive structural-semantic and figurative-symbolic parameters of verbalizing plant concepts in the consciousness of the two nations. It is established that the genetic affinity of the languages determines the existence of isomorphic cognitive models, whereas national specificity manifests in connotations, inner form, and the folklore-ritual context of dendronym usage.

Keywords: dendronyms, phraseological unit, Ukrainian language, Polish language, comparative analysis, linguoculturology, linguistic picture of the world.

Визначальною рисою фразеологічної системи кожної мови є її відносна стабільність і консервативність. Значний лінгвістичний інтерес становить компаративний аналіз фразеології споріднених мов, зумовлений спільністю їхнього історико-генетичного розвитку.

Актуальність теми статті зумовлена загальним спрямуванням сучасної лінгвістики до вивчення мовної картини світу та її специфічних особливостей крізь призму антропоцентричної парадигми. Зіставний аналіз фразеологічних одиниць із дендронімним компонентом в українській та польській мовах дає змогу виявити спільні слов'янські когнітивні моделі, а також з'ясувати культурно детерміновану специфіку вербалізації концептів рослинного світу у свідомості обох народів.

Мета статті полягає у проведенні комплексного зіставно-семантичного та лінгвокультурологічного аналізу фразеологічних одиниць із компонентами на позначення дерев і кущів в українській та польській мовах для виявлення їхніх спільних і відмінних структурно-семантичних та образно-символічних параметрів.

Системний підхід до аналізу дендронімної лексики в українській та польській мовах дає змогу ефективно зіставити мовний матеріал у контексті соціокультурних норм, цінностей та ментальних структур відповідних лінгвокультурних спільнот. Відомості про рослинний світ не лише розширюють кругозір носіїв мови, а й поглиблюють уявлення про антропоцентричний вимір мовної картини світу. Відтак актуальність цього дослідження зумовлена необхідністю з'ясування динаміки та специфіки функціонування дендронімів у сучасній українській і польській лінгвістиці.

Сучасна лінгвістична парадигма акцентує увагу на вивченні мовних картин світу крізь призму функціонування різнорівневих засобів. Чільне місце в цих розвідках належить фразеологічному фонду, зокрема дендронімній лексиці як його складникові. Фразеологічні одиниці (ФО) з дендронімним компонентом неодноразово ставали об'єктом аналізу на матеріалі різних мов.

Для позначення назв рослин у науковому обігу використовують декілька термінологічних дублетів: «флоризми», «фітоніми», «флоролексеми», «дендроніми», «ботанізми» тощо. У пропонованій праці аналізуються концепти, репрезентовані в мові дендронімами, тобто назвами дерев і кущів.

Рослинну символіку в контексті традиційної календарної обрядовості українців розглядали Г. Булашев [1], Е. Гаврилук [5], М. Костомаров [11], В. Скуратівський [12] та ін. Попри тривалу історію дослідження флористичних образів у працях З. Василько [2;3], І. Коломієць [8], В. Кононенка [9], в україністиці бракує праць, присвячених їхньому системному опису як концептуальних утворень.

Зокрема, потребує глибшого й детальнішого вивчення масив фразеологізмів із компонентами-символами рослинного походження. В українському мовознавстві наявні лише окремі розвідки, присвячені семантико-функціональним параметрам таких номінацій у складі фразеологічних одиниць (З. Василько[3], М. Дмитренко[7], Л. Вишневська [4] та ін.).

Природний простір, вербалізований в українських фразеологізмах, поєднує універсальні когнітивні риси з виразною національно-культурною специфікою. Ця самотність виявляється у доборі компонентного складу ФО, наділенні їх відповідною образно-символічною функцією (як еталонів порівняння чи оцінки), а також у їхній тісній кореляції з контекстом народної культури, обрядовості та паремійного фонду.

Мовні системи, що є об'єктом цього дослідження, належать до слов'янської мовної родини, що зумовлює наявність значної кількості лексико-фразеологічних ізоглос та спільних структурно-семантичних моделей. Ця спорідненість сприяє добору еквівалентних або синонімічних заміників у перекладознавчому аспекті. Водночас надмірна орієнтація на міжмовну міжсистемну подібність є ризикованою з огляду на існування міжмовних омонімів та явищ «уявних друзів перекладача», коли формально подібні фразеологізми демонструють істотні семантичні дивергенції.

Етимологічний аналіз є важливим інструментом розкриття механізмів фразеологізації. З'ясування вихідних внутрішніх форм, культурно-історичних фонових знань, а також ціннісно-оцінних стереотипів дає змогу визначити специфіку сполучуваності слів і формування стійких зворотів в українській та польській мовах. Фразеологізми з компонентом-дендронімом експлікують лінгвокультурологічне ставлення людини до флористичного оточення. Такі одиниці акумулюють як емпіричні (енциклопедичні) відомості про властивості рослин, так і позамовні, фольклорно-міфологічні знання. Попри те, що в багатьох лінгвокультурах символічні атрибути рослин збігаються, спостерігаються й суттєві національно-специфічні відмінності, зумовлені ареалом поширення відповідних флорономенів та їхньою утилітарно-культурною роллю в житті етносу.

Символічна система українського мовного коду належить до архаїчних пластів традиційної культури, проте цей науковий напрям досі потребує додаткових систематизованих досліджень.

Значний масив флористичної лексики функціонує в статусі українських національних символів ще з доіндустріальної доби. Зазначена денотативно-символічна група дає змогу дослідити культурологічні реалії, ціннісні орієнтири і традиційні уявлення народу. Рослинні номінації виступають знаковими одиницями, які, крім предметно-значущого значення, акумулюють глибинний культурний зміст. Вербалізуючи міфопоетичне світосприйняття, вони набувають статусу архетипних символів.

У структурі мовної картини світу семантичні ознаки виконують системоутворювальну функцію: за спільними інваріантними семами лексичні та фразеологічні одиниці об'єднуються в парадигматичні ряди, семантичні поля та тематичні групи. Емоційний компонент значення тісно корелює з оцінним, адже емоційна маркованість завжди передбачає наявність аксіологічного модусу. Конотативні семи нашаровуються на денотативну основу, збагачуючи семантику слова додатковими прагматичними та культурними смислами.

Флорономи у складі фразеологічних одиниць виступають яскравими носіями національно-культурної семантики. Через антропоморфні метафори й зіставлення риси рослин переносяться на людину для позначення її позитивних чи негативних якостей. Парадигма «*рослина – людина*» є вагомим складником національної картини світу, що формувався та збагачувався впродовж багатовікового розвитку мови.

Основний масив фразеологізмів із фітонімічним компонентом становить частотна лексика, загальновідома для відповідних лінгвокультурних спільнот. В українському та польському фразеологічному фондах ці одиниці репрезентовані назвами дерев, їхніх плодів і сільськогосподарських культур (наприклад: *дуб, бук, береза, липа, горох, буяк, яблуня, груша*), соматичними деталями рослин (*корінь, гілка, стовбур, лист*), а також фітонімами на позначення квітів (*мак, троянда*).

Дендронімна лексика у складі фразеологічних одиниць (ФО) переважно характеризується позитивним конотативним маркуванням, виступаючи образним засобом концептуалізації людини, її фізичних чи ментальних властивостей. Морфологічні та біологічні особливості розвитку дерев моделюються за аналогією до фізіологічних характеристик та вікових етапів людського життя. У досліджуваній фразеології представлено як гіперонім «*дерево*», так і гіпоніми на позначення конкретних порід: *дуб, бук, липа, осика, верба, береза, сосна, ялина*.

У слов'янському фразеологічному просторі найвищий рівень частотності виявляє дендронімен *дуб*. Така продуктивність зумовлена його естетично-перцептивними та біологічними властивостями – довговічністю, монументальністю, міцністю. В обох зіставляваних мовах зазначена лексема слугує еталоном високого зросту, фізичної сили та міцного здоров'я носія: *міцний як дуб // Мосну як dąb; великий як дуб; високий як дуб; здоровий як дуб // chłop jak dąb* (міцний, як дуб); *rosły, silny, wielki, zdrowy jak dąb* (bardzo silny, bardzo wielki, bardzo zdrowy) [14; 21; 23;]. Водночас у процесі перенесення ознак на розумові здібності

відбувається їхня знижувальна оцінка через уподібнення інтелекту людини до рослинного світу, позбавленого мисленнєвої діяльності.

Отже, фітонім дуб здебільшого акумулює позитивні семантичні відтінки, проте в українській мові функціонують і звороти з негативною оцінною конотацією. Зокрема, на позначення інертної або позбавленої інтелектуальної гнучкості особи вживаються звороти: *дуб неотесаний*; *дубова голова*; *дуб дубом*. Натомість аксіологічно позитивне оцінювання розумового потенціалу в українській етносвідомості вербалізується фразеологізмом *не з дуба впасти* – ‘бути досить досвідченим, розумним або обізнаним у чомусь’.

Психоемоційні стани афекту (сильний страх, гнів, здивування) фіксує ФО *волос дуба став / волос дуба стає / волосся дуба стає / волосся дуба стало* // *Włosy dębem stają*. На відміну від української мови, у польській фразеології суб'єктом дії можуть виступати також тварини, люди чи неживі об'єкти: *Stanąć dęba a. dębem*, *daw. postawić dęba, smalić dęba* (про коня: ставати на задні ноги); *Stanąć dęba a. dębem o człowieku*: стати на руках чи на голові догори дригом).

Окрім цього, дендрономен дуб залучений до вербалізації танатологічних мотивів та поховальної обрядовості: *дати дуба* (зневажл.); *врізати дуба* (грубо) – ‘померти, загинути’. У польській мові структура *Dać dęba* має інше семантичне наповнення – ‘утекти, дременути’ (*ucieć, dać drapaką*): *Przestraszył się i dał dęba* [24; 26].

Флорономен дуб активізується і в паремійному фонді обох народів: *«Кожний дубок хвалить свій чубок»* // *«Який дуб, такий тин, який батько, такий син»* // *«Який дуб, така й бочка, яка мати, така й дочка»* // *Bać się trzeba trzcinie, gdy wiatr dąb wywinie* // *Kiedy się dąb obali, każdy z niego drwa wali* // *«Вусокий, як дуб, а дурний, як пень»* пор. у польській мові *«Wysoka jak brzoza a głupia jak koza»* // *Co dąb, to nie brzoza; co wilk, to nie koza* // *«Жолудь який малий буває, а з нього великий дуб виростає»* [14; 21; 23].

Компонент *береза* вербалізує концепт покарання, що виражається через низку фразеологізованих сполук: *березова каша*, *березова припарка*; *дати березової каші*; *всипати березової каші*;

дати березової припарки; почесати березовим віником; перепастися березової каші; частувати березовою кашею. За даними «Словаря української мови» Б. Грінченка, атрибутив «березовий» у сполученні з окремими іменниками виступає метафоричним позначенням різок: *березовим пером виписувати; березової дати припарки; уже не їсть березової каші* [17].

Дендрономен *верба* // *wierzba* (*dziuplasta, garbata, przysadzista, rosochata, stara, wypróchniała*) в українських ФО традиційно позначає деструктивні чи марні дії: *золоті верби ростуть (золоте верб'я росте)* – ‘за що не візьметься, що не зробить, то все не так, зіпсує справу’; *вербу носити почав* – ‘запив’; *як чорт до сухої верби* зі сл. причепитися, прилипнути; *повиснути на вербі* – ‘заподіяти собі смерть; повіситися’. Парадоксальне чи девіантне любовне почуття вербалізується висловом *закохався, як чорт у суху грушу [стару вербу]*. Фітонім *верба* також формує звороти на позначення часової неможливості (концепт «ніколи»): *як виросте гарбуз на вербі*; а також абстрактних, алогічних утворень чи обіцянок (концепти «нісенітниця», «обман»): *(що) на вербі груші (ростуть)* // *Gruszki na wierzbie (o czymś korzystnym, ale niemożliwym do osiągnięcia)* зі сл. наговорити, набалакати, обіцяти марно [17; 22].

З *осикою* у народній традиції пов'язаний комплекс демонологічних уявлень, обрядових дій та звичаїв [9]. Як зазначає М. Дмитренко, *осика* (трепета) маркується як «символ страху, суму, туги», «нечисте, прокляте дерево», «дерево повішених», символізуючи важку працю або злиденне життя. Разом із тим ця рослина виступає апотропеем – оберегом від шкідливого впливу аномальних сил [7].

Лексема *осика* входить до складу польських фразеологізмів генетично пов'язаних із ритуальними діями, а також вербалізує стан соматичного чи психологічного дискомфорту (концепт «переляк»): *ktoś drży jak osika / jak liść osiki* ‘*ktoś się trzęsie ze strachu, z zimna, wskutek wysokiej temperatury ciała itd.*’: *Na samą myśl o despotycznym kierowniku drżała jak osika* [25; 26].

Лексема *gorix* демонструє багатозначну символіку, оскільки позначає дерево, деревину та сам плід. Плід горіха у християнській традиції постає алегорією людини: зовнішня оболонка символізує тілесну субстанцію, шкаралупа – кісткову систему, а ядро – духовну сутність.

У польському фразеофонді зворот *Niewarte pustego orzecha* [21; 23] актуалізує значення «щось незначне, не варте уваги», тоді як паремія *Nie gryź z diabłem orzechów (nie igraj z niebezpieczeństwem)* застерігає від невиправданого ризику. В українській мові функціонують вислови *розчистити під горіх* ('доганяти, суворо вилаяти когось') та *дістанеться* (*дісталося, буде*) *на горіхи* ('хтось зазнає покарання'). Поняття складного, важкого завдання вербалізується фразеологізмом *міцний* (*твердий*) *goriшок* // *Orzech (twardy) do zgryzienia; przen.–trudne zadanie; orzech zgryźć; ciężki orzech do zgryzienia*. Натомість структура як (*мов, що, ніби*) *gorіхи лускати* (*луццити*) переважно з дієсловами виражає легкість виконання певної справи // *Jakby orzech zgryzł (łatwo, sprawnie): Kiedy ich weźmiemy na szable, to jakby orzech zgryzł kilku położyło się zaraz a reszta jak wymiółł* [19; 23; 26].

Дендрономен *тополя* в українській фразеології є традиційним символом екзистенційної самотності: *одинок* як *тополя*; як *тополя, що край поля*. Утім, у порівнянні *високий* як *тополя, а дурний, як квасоля* цей дендрономен слугує для характеристики індивіда з низьким рівнем інтелектуального розвитку. У польській фразеології зафіксовано споріднену за зовнішніми параметрами структури формулу: *Rosły, smukły jak topola* [19; 26].

Фразеологічні одиниці з компонентом *липа* репрезентують не лише ботанічний об'єкт, а й позначають конкретні соціокультурні та побутові явища. Внутрішня форма зворотів *обдерти* (*обідрати, облупити*) / *обдирати* (*облуплювати*) як (*мов, наче*) [*ту, молоденьку*] *липку* зумовлена давнім промислом здирання лика з молодих дерев. Образ насильницького зняття кори став основою для формування переносного значення – 'пограбувати, позбавити майна дощенту, довести до зубожіння'. Для позначення фальсифікату чи підробки вживається лексема *липа* та похідний

прикметник *липовий*, що в польській мові відповідає вислову *Robić co na lipę (na niby; wprowadzać w błąd, oszukiwać)* [19; 26].

Флорономен *калина*, за визначенням М. Костомарова, «символом жінки – її дівоцтва, цноти, любові, заміжжя, радощів, гіркоти, родинних чуттів» [11, 64–65], що підтверджується порівняннями: *гарна як калина; червона як калина; пишна як калина; дівчина, як калина в лузі; дівчина, як червона калина; дівка, як калинова квітка* [9; 14]. У польській фраземіці ця рослина має аналогічну символіку: *chodzić po kalinę* – як і в українській мові, у польському прикордонному фольклорі цей вираз метафорично означав ‘іти свататися’, ‘шукати наречену’; *złamać kalinę / utracić kalinę* – старовинний фразеологізм, зафіксований на прикордонних територіях (кресах), означав втрату дівчиною цноти або заміжжя.

Екзотична лексема *мигдаль* та відповідне дерево у польській фразеології характеризуються семантичною розгалуженістю: *migdał zwyczajny // Gorzkie, słodkie migdały (nasiona jadalnego migdała)*. На позначення ілюзорних уявлень уживається зворот *Niebieskie migdały (coś nierealnego, nierealnego)*: *Chce mi się kwaśnych jabłek, co rosną na końcu świata, chce się niebieskich migdałów*. [21; 26]. Процес поринання в ілюзії вербалізують фразеологізми *Marzyć, myśleć o niebieskich migdałach (o rzeczach błahych lub nierealnych; nic nie robić, próżnować)*, а проведення банальних розмов – *Mówić, gadać o niebieskich migdałach: Wiesz, jak lubię z nimi gadać o niebieskich migdałach*. [21; 25; 26]. Окрім того, функціонує етнографічно маркована назва *Król migdałowy (uczestnik tradycyjnej zabawy w święto Trzech Króli, który w swej części piernika lub w innym cieście znalazł migdał)* [21; 25; 26].

На позначення виконання важкої або небезпечної роботи, результатами якої безпідставно користується інша особа, в обох мовах залучається фітонім *каштан*: *Тягати каштани з вогню // Wyciągać, wyjmować kasztany z ognia cudzymi rękami (używać kogo do wykonania czynności, pracy, z której samemu się ma korzystać); Wyciągać, wyjmować dla kogo a. za kogo k-y z ognia (wykonywać, zwykle nie z własnej inicjatywy, czynność, pracę, z której odniesie korzyść kto inny): Dyplomata pruski Hüttel skłaniał [...] do*

wyciągnięcia dla Prus kasztanów z rosyjskiego ognia tak, aby właściwi reżyserzy pozostać mogli w dobrym i bezpiecznym ukryciu [21; 25; 26]. Польський зворот *Zbijać kokosy* (збивати кокоси) означає здобувати високі прибутки, швидко багатіти. Близьким за семантикою є вислів *Robić kokosy* (*robić dobre, wyjątkowo korzystne interesy; ciągnąć z czego duże zyski*): *Kokosów wprawdzie nie robi, ale żyje dostatnio* [21; 25; 26]. Проте в українській фразеології одиниць з дендронімом *кокос* ми не виявили.

Символіка пальми як знака пошани та тріумфу реалізована у міжнародній ФО *пальма першості* – ‘перше місце, перевага в чомусь над іншими’. В основі фразеологізму лежить антична традиція нагороджувати переможців змагань пальмовою гілкою як символом слави та миру. Утім, зауважимо, що на універсальну символіку може накладатися й націоспецифічна інтерпретація. Так, у польській мові сполука *Palmowa niedziela* (український відповідник – *вербна неділя*) виступає символом наближення Воскресіння Христового. Цей зворот містить потужний релігійно-національний компонент, пов'язаний із традицією урочистих ход та виготовленнями ритуальних «пальм». Серед інших дендронімних символів тріумфу виокремлюються *лаври* (символ перемоги) та *лавровий вінок* (знак тріумфатора), тоді як фітонім *терен* (*терновий вінець* // *korona cierniowa*) слугує еквівалентом концепту «страждання, мучеництво».

Отже, у результаті зіставно-семантичного аналізу фразеологізмів із компонентами-дендронімами в українській та польській мовах з'ясовано, що:

1. Дендронімний пласт фразеології досліджуваних мов виступає вагомим носієм національної картини світу, де біологічні та перцептивні властивості рослин переносно транспонуються на фізичні, ментальні та психоемоційні характеристики людини.

2. Спільність генетичного походження української та польської мов зумовлює наявність ізоморфних структурно-семантичних моделей (зокрема, фразеологізмів із компонентами *дуб, береза, тополя*), тоді як аломорфоз проявляється на рівні конотативних відтінків, паремійного фонду та внутрішньої форми

зворотів, сформованих під впливом утилітарно-побутового досвіду та фольклорно-релігійних традицій кожного етносу.

Проведене компаративне дослідження засвідчує, що дендронімна фразеологія української та польської мов акумулює багатий масив лінгвокультурологічної інформації, поєднуючи універсальні слов'янські когнітивні моделі з виразною національно-культурною специфікою.

Список використаної літератури

1.Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях : космогонічні укр. нар. погляди та вірування. Київ : Довіра, 1992. 414 с.

2.Василько З. Значення фаунолексем в етнологічному контексті (назва і реалія у фольклорному мовленні). *Вісник Львівського університету*. Серія: Філологічна. 2003. Вип. 31. С. 365–370.

3.Василько З. Символіка фольклорного образу : монографія. Львів : ДПА Друк, 2004. 392 с.

4.Вишневецька Л. Б. Еквівалентність польських і українських фразеологізмів: проблеми перекладу. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2015. Вип. 9. С. 28–32.

5.Гаврилюк Е. Є. Рослинна символіка в контексті української календарної обрядовості: проблема семантико-функціонального аспекту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.07 / НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 1999. 18 с.

6.Демський М. Короткий польсько-український словник прислів'їв і приказок *Mały słownik polsko-ukraiński przysłów i porzekadeł*. Київ ; Дрогобич : 2013. 83 с.

7.Дмитренко М. Символи українського фольклору : монографія. Київ : УЦКД, 2011. 400 с.

8.Коломієць І. І. Флоролексеми в українській поезії II половини XX століття: функціонально-стилістичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2003. 18 с.

9.Кононенко В. Символи української мови : монографія. Київ ; Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. 439 с.

- 10.Космеда Т., Гоменюк О., Осіпова Т. Короткий українсько-польський словник усталених виразів: еквіваленти слова, фразеологізми, прислів'я та приказки / за заг. ред. Т. А. Космеди. Познань ; Харків : Коло, 2017. 408 с.
- 11.Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай. Київ : Либідь, 1994. 384 с.
- 12.Скуратівський В. Т. Місяцелік: Український народний календар. Київ : Мистецтво, 1993. 206 с.
- 13.Словарь української мови : в 4 т. / збір. ред. Б. Грінченко. Київ : Кіевская старина, 1907–1909. – Режим доступу: [Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України](http://www.institut-ukrainien.fr/) (дата звернення: 12.08.2026).
- 14.Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови : у 2 т. Київ : Вища школа, 1984. Т. 1. 303 с. ; Т. 2. 384 с.
- 15.Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологія сучасної української мови. Київ: Знання, 2007. 494 с.
- 16.Українська фольклористика : словник-довідник / уклад. і заг. ред. М. Чернописьского. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 448 с.
- 17.Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. Кн. 1 / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 1993. 528 с.
- 18.Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. Кн. 2 / уклад. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 1993. 456 с.
- 19.Anusiewicz J., Skawiński J. Słownik polszczyzny potocznej. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1998. 410 s.
- 20.Bąba S. Zmiany znaczeń frazeologizmów. *Prace Komisji Językoznawczej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*. 1994. T. 21. S. 9–14.
- 21.Bąba S., Liberek J. Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002. 1096 s.
- 22.Frazeologia a językowe obrazy świata przełomu wieków / red. W. Chlebda. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2007. 558 s.
- 23.Głowińska K. Popularny słownik frazeologiczny. Warszawa : Wilga, 2000. 512 s.
- 24.Nowy słownik języka polskiego / red. E. Sobol. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002. 1311 s.
- 25.Skorupka S. Słownik frazeologiczny języka polskiego : w 2 t. Warszawa : Wiedza Powszechna, 1967–1968. T. 1. 1967. 824 s. ; T. 2. 1968. 905 s.
- 26.WSF – Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłówiami. Oprac. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz. Warszawa : Wyd. Nauk. PWN, 2010. 840 s.

Лариса ТУРНЯК,

магістрантка I курсу ОПП «Філологія».

Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. **Людмила СТАНІСЛАВОВА**

СЕМАНТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ПОЛЬСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті досліджено семантичні трансформації запозичень у польській та українській мовах як важливий вияв міжмовної взаємодії та розвитку сучасних слов'янських мов. Проаналізовано основні типи семантичних змін запозиченої лексики, зокрема звуження та розширення значення, стилістичну модифікацію й появу нових переносних значень. Особливу увагу приділено адаптації англіцизмів, полонізмів та інших іношомовних елементів у сучасному мовному просторі.

Ключові слова: запозичення, семантична трансформація, полонізми, англіцизми, мовна адаптація, міжмовна інтерференція, семантичне звуження, семантичне розширення.

W artykule omówiono semantyczne transformacje zapożyczeń w języku polskim i ukraińskim jako ważny przejaw kontaktów językowych oraz rozwoju współczesnych języków słowiańskich. Przeanalizowano podstawowe typy zmian semantycznych leksyki zapożyczonej, w szczególności zawężenie i rozszerzenie znaczenia, modyfikacje stylistyczne oraz powstawanie nowych znaczeń przenośnych. Szczególną uwagę zwrócono na adaptację anglicyzmów, polonizmów i innych elementów obcojęzycznych we współczesnej przestrzeni językowej.

Słowa kluczowe: zapożyczenia, transformacja semantyczna, polonizmy, anglicyzmy, adaptacja językowa, interferencja międzyjęzykowa, zawężenie znaczenia, rozszerzenie znaczenia.

Сучасний розвиток мовознавства характеризується посиленою увагою до процесів мовної взаємодії, міжкультурної комунікації та функціонування запозиченої лексики. У глобалізованому світі жодна мова не існує ізольовано, адже постійні політичні, економічні, культурні та історичні контакти між народами сприяють активному обміну лексичними одиницями.

Особливо цікавими для дослідження є польська та українська мови, які протягом багатьох століть перебували в тісному контакті та взаємно впливали одна на одну. Унаслідок цього в обох мовах сформувався значний пласт запозиченої лексики, що зазнала не лише фонетичних і граматичних, а й семантичних змін.

Актуальність теми полягає в тому, що семантичні трансформації запозичень відображають динаміку розвитку мовної системи й особливості національного світогляду носіїв мови. Дослідження змін значення іншомовних слів у польській та українській мовах дає змогу простежити процеси адаптації лексики, виявити особливості міжмовної інтерференції та глибше зрозуміти закономірності функціонування сучасних слов'янських мов. Окрім того, ця проблема має важливе практичне значення для перекладознавства, лексикографії та викладання польської й української мов як іноземних.

Запозичення є одним із найважливіших шляхів поповнення словникового складу мови. Найчастіше вони виникають унаслідок культурних і суспільних контактів між народами. Проте після входження до нової мовної системи слово нерідко змінює або звужує своє первинне значення, набуває нових конотацій чи функцій. Саме цей процес називають семантичною трансформацією запозичень [6, с. 18].

В українській і польській мовах значна кількість запозичень походить із латинської, німецької, французької, англійської, грецької та тюркських мов. Частина слів була запозичена безпосередньо, а частина – через мову-посередника. У процесі адаптації запозичені лексеми часто зазнавали семантичних змін. Наприклад, польське слово *sklep* означає «магазин», натомість в українській мові слово *склеп* набуло значення «поховальна споруда». Отже, спільне походження не гарантує тотожності значення в різних мовах. Це так звані «хибні друзі перекладача, які можуть створювати труднощі під час перекладу та міжмовної комунікації [5, с. 61].

Одним із найпоширеніших типів семантичної трансформації є звуження значення слова. Процес звуження значення (семантична

спеціалізація) при запозиченні – це природний механізм захисту мови. Коли «чуже» слово входить у систему, де вже є «свої» назви для загальних понять, воно змушене шукати вузьку нішу, щоб не дублювати вже існуючі лексеми.

Наведемо приклади такого звуження в українській та польській мовах:

1. Звуження в обох мовах (порівняно з мовою-джерелом)

Найчастіше це стосується англіцизмів, які в оригіналі є надзвичайно широкими.

Drink (англ.) – *Drink* (пол.) / *Дринк* (укр.):

В англійській: Будь-який напій (вода, сік, молоко) або дієслово «пити».

У польській та українській: Значення звузилося виключно до алкогольного коктейлю або специфічного напою в барі. Ми не назвемо склянку води «дринком».

Shop (англ.) – *Shop* (пол.) / *Шоп* (укр. розм.):

В англійській: Будь-який магазин або майстерня.

У слов'янському контексті: часто звужується до вузькоспеціалізованих онлайн-платформ (інтернет-шоп) або використовується у складі термінів як шопінг (не просто купівля хліба, а розважальний процес відвідування магазинів).

2. Звуження переважно в українській мові

В українській мові багато слів, що прийшли через польську (або з латини), спеціалізувалися, втративши свої загальні значення.

Кватирка (з пол. *Kwaterka*):

У польській (архаїзм/діалект): Означало «чверть» чого-небудь (міра об'єму, частина цілого).

В українській: Значення максимально звузилося до маленького віконця для провітрювання.

Термін (з лат. *Terminus* через пол. *Termin*):

У польській: Зберігає широту – це і дедлайн (строк), і слово-поняття, і судові засідання, і запис до лікаря (*tam termin u lekarza*).

В українській: Значення «строк» (на певний термін) та «спеціальне слово» чітко розмежовані, причому в побуті ми

частіше використовуємо «строк» або «дату», звужуючи «термін» до науково-професійної сфери.

Амбіція (з лат. *Ambitio*):

У польській (ambicja): Має переважно позитивне значення – прагнення до мети, почуття гідності.

В українській: Часто звужується до негативного відтінку – надмірна самовпевненість, пихатість («у нього завеликі амбіції»).

3. Звуження переважно в польській мові

Польська мова також «фільтрує» запозичення, адаптуючи їх під власні потреби.

Antyk (з лат. *Antiquus*):

В українській («Античність», «античний»): Стосується всього періоду давньої Греції та Риму (культура, історія, право).

У польській: Окрім загального значення, слово часто звужується до побутового поняття «старовинні меблі» або «антикваріат» (*kupić antyki*).

Krawat (з фр. *Cravate*):

В оригіналі: Спочатку означало просто «хорват» (бо хорватські вершники носили специфічні хустки), потім - будь-яку шийну хустку.

У польській (та українській): Значення звузилося до конкретного елемента чоловічого гардероба певного крою (краватка).

Чому так відбувається? (Механізм семантичного зсуву)

Коли слово потрапляє в нову мову, воно проходить через «семантичне сито»:

1.Наявність конкурентів: Якщо в українській мові вже є слово «ліжко», запозичене *soft-bed* ніколи не стане загальною назвою для меблів, а звузиться до конкретного бренду чи типу матраца.

2.Культурний контекст: Запозичення часто приходить разом із предметом. Оскільки ми запозичили *pizza*, ми не називаємо цим словом будь-який відкритий пиріг, хоча в італійській мові етимологія слова значно ширша.

3.Ефект «екзотизму»: Нове слово сприймається як щось особливе, тому воно маркує лише особливу частину поняття.

Іншим поширеним явищем є розширення семантики запозичених слів. Хоча при запозиченні семантика частіше звужується (спеціалізується), іноді відбувається зворотний процес – деспеціалізація або розширення значення. Це трапляється, коли запозичене слово починає позначати не лише конкретний предмет, а й цілий клас явищ, або коли воно стає метафорою.

Наприклад, слово *firma* в польській мові означає «компанія», «підприємство», а в українській мові слово *фірма* набуло ширшого значення та може позначати будь-яку комерційну організацію чи навіть певний бренд. Аналогічно польське *magazyn* означає не лише «склад», а й «журнал», натомість українське слово *магазин* переважно означає торговельний заклад [4, с. 27].

Приклади розширення значення в українській та польській мовах:

1. Метафоричне розширення (Абстракція)

Слова, що прийшли як вузькі технічні або побутові терміни, стають назвами для широких концепцій.

Бренд (Brand англ.):

В оригіналі: Клеймо, яким позначали худобу або власність.

В обох мовах: Сьогодні це не просто логотип. Значення розширилося до репутації, іміджу людини («особистий бренд»), культурного явища або цілого набору асоціацій, пов'язаних із продуктом чи навіть країною.

Фільтр (Filter лат./фр.):

Первинно: Пристрій для очищення рідини чи газу.

В обох мовах: Значення розширилося на інформаційну сферу (фільтр новин), психологію (фільтри сприйняття) та цифрову фотографію (фільтри в Instagram). Тепер «фільтрувати» можна не лише воду, а й думки, слова або контент.

2. Генералізація назв (Епоніми)

Це процес, коли назва конкретної марки або винаходу стає загальною назвою для всіх схожих предметів.

Ксерокс (Xerox англ.):

В оригіналі: Назва конкретної американської корпорації.

В українській мові: Повне розширення до будь-якого копіювального апарата (навіть якщо це Canon чи HP). Ми використовуємо дієслово «відксерити» як загальну назву процесу. (В польській мові цей процес теж присутній – *kserokopiarka*, *kserować*).

Adidasu (Adidas – нім.):

В оригіналі: Назва бренду спортивного одягу.

У польській (архаїчно/розмовно) та українській: У певний період (особливо в 90-х) слово *adidasu* в розмовній мові розширилося до значення «будь-які кросівки», незалежно від виробника.

3. Функціональне розширення

Слово починає охоплювати суміжні сфери, до яких воно раніше не належало.

Проект (Project лат./англ.):

Раніше: Технічне креслення або план будівництва.

Сьогодні в обох мовах: Будь-яка цілеспрямована діяльність. Проєктом тепер називають *телешоу*, *музичний гурт*, *стартап*, *реформу* і навіть власне життя («мій особистий проєкт»). Це колосальне розширення від «паперу з кресленням» до «будь-якої ініціативи».

Сервіс (Service фр./англ.):

Раніше: Технічне обслуговування обладнання або набір посуду.

Сьогодні в обох мовах: Будь-яка послуга або нематеріальний продукт. Ми говоримо про «державні сервіси», «хмарні сервіси», «рівень сервісу в готелі». Поняття поглинуло величезну кількість значень, пов'язаних із комфортом та взаємодією.

Порівняння механізмів розширення

Метод розширення	Суть процесу	Приклад
Детермінологізація	Слово виходить за межі науки/техніки в побут	<i>Алгоритм</i> (тепер не лише в математиці, а й «алгоритм дій»)
Перенос за подібністю	Нові цифрові явища називаються старими словами	<i>Папка</i> , <i>іконка</i> , <i>вікно</i> , <i>пошта</i>

Соціальне розширення	Слово стає модним і вживається всюди	<i>Креатив</i> (від процесу творення до будь-якої ідеї чи результату)
----------------------	--------------------------------------	---

Це явище свідчить про **високу адаптивність мови**: вона бере готове слово і «розтягує» його значення, щоб назвати нові складні реалії сучасного життя, не вигадуючи кожного разу нових громіздких конструкцій.

Суттєвий вплив на семантичні трансформації запозичень мають історичні умови розвитку мов. Польська мова в різні періоди активно засвоювала германізми та латинізми, тоді як українська мова значною мірою зазнала впливу полонізмів, тюркізмів та русизмів. Наприклад, слова «пан», «шляхта», «крам», «уряд» увійшли до української мови через польське посередництво та зберегли певні стилістичні й історичні відтінки [7, с. 14].

У сучасному мовному просторі важливу роль відіграють англіцизми, які активно проникають як у польську, так і в українську мови. Однак адаптація таких запозичень відбувається по-різному.

Лексема *manager* (та її локальні варіанти *menedżer* / *менеджер*) пройшла цікавий шлях семантичної трансформації в обох мовах.

1. Семантична конкретизація

В англійській мові слово *manager* має надзвичайно широке значення: це і керівник корпорації, і адміністратор готелю, і тренер футбольної команди, і навіть людина, яка просто вмє давати собі раду з чимось (від дієслова *to manage*).

В українській та польській мовах відбулася **конкретизація**:

Професіоналізація: Слово *менеджер* стало назвою конкретної професії або посади, пов'язаної з управлінням бізнес-процесами. Ми рідко назвемо «менеджером» домогосподарку, яка вправно керує бюджетом, хоча в англійській мові вона може бути *household manager*.

Ієрархічність: У нас це слово часто асоціюється з «білим комірцем» або управлінцем середньої/вищої ланки. Наприклад,

виникли уточнюючі конструкції: *sales manager* (менеджер з продажу), *HR manager* (менеджер з персоналу).

2. Стилiстичне переосмислення та «Евфемізація»

Це один із найяскравіших процесів у слов'янських мовах:

Підвищення статусу (Меліорація): Запозичення часто використовується для надання більшої ваги або престижності професіям, які раніше називалися інакше.

Приклад: Замість «продавець» (який має відтінок радянської торгівлі) кажуть «менеджер торговельного залу». Замість «прибиральниця» – «менеджер з клінінгу».

Естетизація: Англіцизм звучить «сучасніше», «західніше» та «динамічніше» за традиційні назви (*керівник, завідувач*). У польській мові *menedżer* чітко відмежовує капіталістичну модель управління від старої соціалістичної моделі (*dyrektor, kierownik*).

3. Спільне та відмінне в адаптації

Хоча напрямок змін схожий, існують певні нюанси:

Характеристика	Українська мова («Менеджер»)	Польська мова (<i>Menedżer</i>)
Графічна адаптація	Транслітерація кирилицею	Адаптована орфографія (через <i>dz</i>), що відображає вимову.
Стилiстичне забарвлення	Часто сприймається як універсальний термін для будь-якого офісного працівника	Має сильнішу конотацію «бізнес-еліти» та професійної підготовки (<i>menedżerskie nawyki</i>).
Словотвір	Активне творення: <i>менеджмент, менеджерський</i>	Активне творення: <i>menedżerka</i> (професія або жінка-менеджер), <i>menedżeryzm</i> .

Основна зміна полягає у звуженні значення від загального «той, хто справляється» до вузького «фахівець з управління в

ринкових умовах», а також у використанні слова як стилістичного інструменту для підвищення соціального престижу професії.

Семантичні зміни запозичень також можуть супроводжуватися появою нових переносних значень. Наприклад, слово «форум», яке спочатку позначало площу в Давньому Римі, сьогодні в обох мовах активно вживається у значенні «інтернет-платформа для спілкування». Це свідчить про здатність запозичених слів пристосовуватися до сучасних реалій та нових комунікативних потреб суспільства [6, с. 22].

Важливим аспектом є також стилістична трансформація запозиченої лексики. Частина іншомовних слів із часом втрачає відчуття ознаки чужомовності та стає органічною частиною лексичної системи. Наприклад, слова *школа*, *театр*, *музика*, *uniwersytet*, *biblioteka* сьогодні сприймаються як звичні й загальновживані одиниці. Водночас деякі новітні запозичення ще зберігають ознаки іншомовності та функціонують переважно в молодіжному чи професійному середовищі [1, с. 19].

Наведемо приклади таких новітніх запозичень, які наразі зберігають ознаки іншомовності та мають специфічне середовище побутування:

1. Професійне середовище (ІТ, маркетинг, менеджмент)

У цих сферах англіцизми часто виконують роль термінів, оскільки вони лаконічніші за питомі описові конструкції.

Фідбек (Feedback): Хоча є відповідник «зворотний зв'язок», слово *фідбек* стало стандартом у діловій комунікації. Воно сприймається як професійний інструмент, а не просто розмова.

Дедлайн (Deadline): Яскравий приклад терміна, який майже витіснив «крайній термін». Він зберігає фонологічну чужість, але є незамінним у робочому ритмі.

Скіли (Skills): Розподіл на *hard skills* (професійні навички) та *soft skills* (комунікативні навички) практично не має рівноцінних коротких відповідників в українській чи польській мовах, що тримає ці слова в межах професійного жаргону.

Брейништорм (Brainstorm): Використовується замість «мозкового штурму» як маркер приналежності до сучасної корпоративної культури.

2. Молодіжне середовище (Сленг та соцмережі)

Тут запозичення часто виконують експресивну функцію, допомагаючи ідентифікувати «своїх».

Крінж (Cringe): Слово на позначення почуття ніяковості за чужі дії. Воно витісняє складніші конструкції («іспанський сором») і є маркером молодіжної мови.

Вайб (Vibe): Позначає атмосферу, настрій або емоційний стан. Попри поширеність, воно все ще сприймається як виразно «чужомовне» через свою специфічну семантику, яку важко передати одним українським чи польським словом.

Шеймити / Гейтити (Shame / Hate): Ці дієслова позначають нові типи соціальної поведінки в інтернеті (публічний осуд, вияв ненависті). Вони швидко обростають місцевими афіксами (*зашеймити, захейтили*), але корінь залишається підкреслено англійським.

Отже, семантичні трансформації запозичень у польській та українській мовах є складним і багатогранним явищем, що відображає історичні, культурні та соціальні процеси розвитку обох народів. Аналіз таких змін дає змогу глибше зрозуміти закономірності мовної еволюції та особливості функціонування запозиченої лексики у слов'янських мовах.

Отже, семантичні трансформації запозичень є важливим складником розвитку польської та української мов. Запозичені слова не лише поповнюють словниковий склад, а й адаптуються до нових мовних умов, змінюючи або розширюючи свої значення. У процесі функціонування в іншій мовній системі лексеми можуть звужувати семантику, набувати нових конотацій, змінювати стилістичне забарвлення або ставати основою для виникнення нових значень.

Дослідження семантичних трансформацій демонструє тісний історичний і культурний зв'язок польської та української мов, а також підтверджує активний характер міжмовної взаємодії. Значна

кількість спільних запозичень свідчить про тривалі контакти між народами та спільні тенденції розвитку слов'янських мов. Водночас відмінності у значеннях окремих слів засвідчують своєрідність мовної картини світу кожного народу.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні новітніх англіцизмів, процесів їхньої адаптації та функціонування в сучасному медіапросторі польської та української мов.

Список використаних джерел

1. Барановська Л. В. Українізми в польській мові: етимологія та семантика. *Current Issues of Linguistics and Translation Studies*. 2023. № 27. С. 18–23.
2. Барановська Л. В. До питання дослідження лексем-запозичень у польській мові та їх методичної цінності. *Наукові записки Острозької академії: Філологія*. 2024. № 21. С. 73–79.
3. Grzegorzczkova R. Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Warszawa: PWN, 2016. 420 s.
4. Kątny A. Gramatyka języka polskiego z elementami słowotwórstwa. Kraków: Universitas, 2019. 356 s.
5. Кононенко І. Семантичні модифікації взаємних запозичень в українській і польській мовах. *Słowo u Słowian*. Kraków: Scriptum, 2016. 520 s.
6. Лукінова Т. Б. Українська лексика: семантичні зміни в запозичених словах. 2013. № 2–3. С. 18–38.
7. Титаренко В. Ілюстрація полонізмів в «Історичному словнику запозиченої лексики». *Українська полоністика*. 2021. № 19. С. 55–63.

Ірина ФЕДОРЧУК,

магістрантка I курсу ОПП «Філологія.

Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – кан. пед. наук., доц. **Інна ГОРЯЧОК**

ПОЛЬСЬКИЙ ПІДЛІТКОВИЙ РОМАН 2000–2020-х рр. В УКРАЇНСЬКОМУ РЕЦЕПТИВНОМУ ПРОСТОРІ: ЖАНРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ДИСКУРСИВНА АДАПТАЦІЯ

У статті досліджується реценція польського підліткового роману 2000–2020-х рр. в українському культурному та видавничому просторі. Простежено жанрові трансформації польської young adult літератури в процесі її перекладу та адаптації для українського читача. Проаналізовано механізми дискурсивної адаптації – переосмислення культурних кодів, соціальних проблем і наративних стратегій. Виявлено, що польський підлітковий роман пройшов шлях від пригодницько-фантастичних жанрів до психологічно-реалістичних творів, що порушують проблеми ідентичності, самотності, сімейної кризи. Встановлено активізацію перекладацького інтересу до польської YA-прози після 2014 р. в контексті українсько-польської культурної інтеграції. Матеріалом дослідження слугують твори М. Мусєровіч, Г. Паулі, Р. Козьола, Б. Космовської та ін.

Ключові слова: польський підлітковий роман, young adult, реценція, жанрові трансформації, дискурсивна адаптація, перекладна література, українсько-польські культурні зв'язки.

The article investigates the reception of Polish young adult novels of the 2000s–2020s in the Ukrainian cultural and publishing space. The study traces genre transformations of Polish YA fiction in the process of its translation and adaptation for the Ukrainian reader. The mechanisms of discursive adaptation are analysed – the reinterpretation of cultural codes, social issues, and narrative strategies. It is revealed that the Polish teen novel evolved from adventure and fantasy genres towards psychologically realistic works addressing identity, loneliness, and family crisis. The intensification of translation interest in Polish YA prose after 2014 is established in the context of Ukrainian-Polish cultural integration. The research material includes works by M. Musierowicz, H. Pauli, R. Koziół, B. Kosmowska and others.

Keywords: *Polish young adult novel, YA fiction, reception, genre transformations, discursive adaptation, translated literature, Ukrainian-Polish cultural relations.*

Польська підліткова проза ХХІ ст. є динамічною та соціально ангажованою галуззю літературної творчості, яка активно реагує на суспільні виклики, трансформації підліткової ідентичності та зміни в комунікативних практиках молодіжного середовища. Попри значний видавничий потенціал і широке визнання на теренах Польщі та Євросоюзу, рецепція польського young adult роману (далі – YA-роману) в українському культурному просторі залишається недостатньо дослідженою проблемою. Водночас останнє десятиліття позначилося помітним зростанням інтересу українських видавців і перекладачів до польської дитячої та підліткової літератури, що відбувається на тлі загальної активізації українсько-польського культурного діалогу.

Вивчення механізмів рецепції та дискурсивної адаптації польського підліткового роману в Україні дає змогу не лише простежити жанрові трансформації YA-прози, а й зрозуміти глибші процеси міжкультурного обміну, функціонування перекладної літератури як культурного медіатора та специфіку формування читачкого досвіду сучасної української молоді.

У польській академічній традиції дослідженням YA-літератури займалися А. Балух [7], К. Геська-Квасневич [9], Г. Лешчинський [10]. Серед українських праць виокремлюються дослідження О. Папуші про рецепцію польської дитячої книжки в Україні [6], а також студії Н. Марченко, присвячені перекладній підлітковій прозі [5].

Попри наявний науковий доробок, комплексного дослідження жанрових трансформацій та дискурсивної адаптації саме польського YA-роману 2000–2020-х рр. в українському рецептивному просторі досі не здійснювалося. Це й визначає **актуальність** пропонованої розвідки.

Мета статті – виявити жанрові трансформації польського підліткового роману 2000–2020-х рр. та схарактеризувати механізми його дискурсивної адаптації в українському

рецептивному просторі. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: 1) окреслити жанровий діапазон польської YA-прози досліджуваного періоду; 2) простежити динаміку перекладацького інтересу до польської підліткової літератури в Україні; 3) проаналізувати механізми дискурсивної адаптації при перекладі й рецепції; 4) виявити рецептивні стратегії українського читача щодо польської YA-прози.

Польська підліткова проза початку ХХІ ст. розвивалася в руслі загальноєвропейських тенденцій жанрової диверсифікації YA-літератури. Якщо в 1990-х рр. домінувала традиція реалістичної соціально-психологічної повісті, то в 2000-х набули поширення жанри фентезі, антиутопії та «нового реалізму» – з характерним загостренням уваги до повсякденних підліткових драм. Як слушно зазначає Д. Боровський, «polska literatura dla młodzieży początku XXI wieku to z jednej strony literatura przyjemności, z drugiej strony literatura społecznego zaangażowania» [8, с. 34].

Знаковою постаттю у формуванні класичного польського YA-канону є М. Мусеровіч – авторка циклу «Єжицька хроніка», що нараховує понад двадцять романів і охоплює кілька десятиліть життя родини Боямських. Цей цикл, попри очевидну польськокультурну специфіку (познанський локальний колорит, деталізація соціалістичного побуту, лінгвістична гра), знайшов шлях до українського читача завдяки перекладам видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА». Успіх перекладів засвідчує, що механізм рецепції спирається передусім на «універсальний підлітковий досвід» – переживання першого кохання, пошук власної ідентичності, конфлікт із батьківським поколінням [4].

Водночас 2010-ті роки позначилися появою нової хвилі польської YA-прози, представленої іменами Б. Космовської, Р. Козіола, Г. Паулі, М. Немежицької. Ці автори працюють у жанрі, який польська критика означає терміном «literatura trudna», тобто проза, що не уникає болісних соціальних тем: сімейного насильства, депресії, булінгу, сексуальної ідентичності, міграції [6, с. 112]. Ця проза зазнала суттєвих трансформацій у процесі

входження в український видавничий простір: перекладачі й редактори вдаються до різних стратегій адаптації – від нейтралізації культурно-специфічних реалій до їхньої форенізації чи доместикації.

З позицій теорії рецептивної естетики Г.Р. Яусса, читацький горизонт очікувань формує конкретний спосіб прочитання тексту. Для українського підлітка, що виростає в умовах постмайданного суспільства, польський YA-роман про буденні шкільні колізії набуває додаткового смислового виміру – як свідчення «нормального» європейського життя, до якого прагне Україна [2]. Це створює своєрідну рецептивну двошаровість: текст сприймається одночасно як художня реальність і як культурний зразок.

Важливим аспектом дискурсивної адаптації є переклад мовних засобів ідентичності. Польська молодіжна субмова, насичена сленгом, неологізмами та інтернет-мовою, становить суттєвий виклик для перекладача. Аналіз перекладів романів Б. Космовської «Чорне молоко» (*Czarne mleko*), що перекладачі обирають стратегію функціонального відповідника – заміну польських сленгізмів питомими українськими молодіжними виразами, що дає змогу зберегти комунікативний ефект оригіналу [1].

Жанрова карта польської YA-прози, що потрапила до українського читача впродовж 2000–2023 рр., є доволі строкатою. Поряд із реалістичними романами про підліткову повсякденність (М. Мусєровіч, Б. Космовська), в Україні вийшли польські фентезі-романи (А. Сапковський, А. Злотніцька), антиутопії та психологічні трилери для підлітків. Ця жанрова різноманітність свідчить про те, що українські видавці орієнтуються передусім на комерційний потенціал та відповідність поточним читацьким запитам, а не на формування цілісного уявлення про польську YA-літературу [8].

Після 2014 р., та особливо після 2022 р., перекладацька активність у цій галузі суттєво зросла. Це пояснюється кількома чинниками: загальним посиленням українсько-польських культурних зв'язків, грантовою підтримкою польських культурних інституцій, а також зростаючим попитом на «повнолітню» YA-

прозу, яка відверто говорить про складні соціальні явища [3]. Видавництва «Видавництво Старого Лева», «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «Ранок» та «Міф» сформували основний корпус перекладної польської підліткової прози в Україні.

Окремої уваги заслуговує питання про рецептивні практики молодіжної аудиторії. Моніторинг читацьких відгуків на платформах BookBlog, Goodreads та у соціальних мережах засвідчує, що українські підліткові читачі сприймають польські YA-романи переважно крізь призму «спорідненості» культурних кодів: близькість радянського й соціалістичного минулого, схожі освітні системи, спільні лінгвокультурні традиції – усе це полегшує ідентифікацію з польськими персонажами. Водночас читачі відзначають певну культурну дистанцію, пов'язану з польським регіональним колоритом та специфічною міжпоколінною комунікацією.

Аналіз дискурсивних стратегій адаптації дає підстави виокремити кілька рівнів трансформації тексту при переході в українській культурний контекст. На лінгвістичному рівні перекладачі вдаються до функціонального відповідника при передачі молодіжного сленгу, до доместикації топонімів та реалій, що не мають аналогів в українській культурі. На наративному рівні простежується тенденція до підсилення психологічного виміру тексту в рецептивному сприйнятті – читачі схильні акцентувати саме внутрішні переживання персонажів, відсуваючи на другий план культурно-специфічні деталі польського побуту. На ідеологічному рівні рецепція польської YA-прози в Україні включає її в загальніший дискурс «європейської нормальності» – образу повсякденного демократичного суспільства, де підліткові проблеми розв'язуються цивілізованим чином.

Отже, польський підлітковий роман 2000–2020-х рр. у своєму входженні в український рецептивний простір пройшов кілька етапів жанрової трансформації та дискурсивної адаптації. Від класичного реалістичного роману про підліткову повсякденність до соціально ангажованої «literatury trudnej» – ця еволюція відбиває загальноєвропейські тенденції розвитку YA-

жанру. Механізми дискурсивної адаптації охоплюють лінгвістичний, наративний та ідеологічний рівні, на кожному з яких перекладачі й читачі застосовують специфічні стратегії перекодування тексту.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в ширшому порівняльному аналізі рецепції польської та інших центральноєвропейських літератур в Україні, а також у вивченні рецепції українських YA-романів у польськомовному просторі.

Список використаної літератури

1. Бондар А. Проблеми перекладу польської молодіжної прози українською мовою. *Перекладознавство: традиції та сучасність* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2019. С. 45–52.
2. Дзюба І. Культурна інтеграція в умовах євроатлантичних прагнень: українсько-польський вимір. *Сучасність*. 2020. № 2. С. 18–26.
3. Издебська-Дерда А. Польська грантова підтримка видавничого перекладу. *Bibliotekarz*. 2021. № 7–8. S. 12–19.
4. Космовська Б. Чорне молоко / пер. з пол. О. Сидоренко. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 198 с.
5. Марченко Н. Рецепція перекладної підліткової прози в сучасній Україні. *Літературознавчі студії*. 2022. Вип. 62. С. 89–98. URL: <http://litstud.univ.kiev.ua/62/marchenko> (дата звернення: 23.04.2026).
6. Папуша О. Польська дитяча книжка в Україні: перекладна рецепція та видавничий дискурс. *Слово і час*. 2021. № 3. С. 56–67.
7. Baluch A. Od form prostych do arcydzieła. Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2008. 210 s.
8. Borowski D. Między dzieciństwem a dorosłością. O polskich powieściach dla młodzieży w pierwszym dwudziestoleciu XXI wieku. Nowy Targ : Podhalańska Państwowa Uczelnia Zawodowa w Nowym Targu, 2022. 236 s.
9. Heska-Kwaśniewicz K. (red.). Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980). T. 1. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2008. 383 s.
10. Leszczyński G. Bunt czytelników. Proza inicjacyjna netgeneracji. Warszawa : Wydawnictwo SBP, 2010. 268 s.

Анастасія ХАЛЕЦЬКА,

магістрантка II курсу ОПП «Філологія.

Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша – польська»,

Хмельницький національний університет.

Науковий керівник – канд. пед. наук, доц. **Інна ГОРЯЧОК**

ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У ТВОРАХ ГАБРІЕЛІ ЗАПОЛЬСЬКОЇ

У статті досліджено гендерний аспект жіночих образів у художній спадщині видатної польської письменниці та драматургині Габріелі Запольської. Проаналізовано специфіку репрезентації жіночих типів у контексті соціально-культурного дискурсу зламу XIX–XX століть. Особливу увагу зосереджено на деконструкції традиційних патріархальних стереотипів, проблемах подвійної моралі, соціальної незахищеності та пошуках жіночої самоідентичності. Дослідження висвітлює новаторство Запольської у створенні складних, психологічно переконливих та соціально заангажованих жіночих персонажів, які транслиють критику буржуазного суспільства та висвітлюють гендерну нерівність своєї доби.

Ключові слова: гендерний аспект, жіночі образи, Габрієля Запольська, польська література, феміністичний дискурс, подвійна мораль, соціально-психологічний аналіз.

Niniejsze opracowanie jest poświęcone analizie płci kulturowej (gender) w kreacji postaci kobiecych w twórczości wybitnej polskiej pisarki i dramatopisarki Gabrieli Zapolskiej. Przeanalizowano specyfikę reprezentacji typów kobiecych w kontekście dyskursu społeczno-kulturowego przełomu XIX i XX wieku. Szczególną uwagę zwrócono na dekonstrukcję tradycyjnych stereotypów patriarchalnych, problematykę podwójnej moralności, wykluczenia społecznego oraz poszukiwania tożsamości kobiet. Badanie ukazuje nowatorstwo Zapolskiej w tworzeniu złożonych, przekonujących psychologicznie i zaangażowanych społecznie postaci kobiecych, które stanowią krytykę społeczeństwa mieszczańskiego i naświetlają nierówność płciowej epoki.

Słowa kluczowe: aspekt genderowy, kreacje kobiece, Gabriela Zapolska, literatura polska, dyskurs feministyczny, podwójna moralność, analiza społeczno-psychologiczna.

Марія Габріеля Запольська – польська феміністська письменниця, перекладачка, драматургиня, публіцистка, журналістка та акторка. У творах підіймала табуйовані теми проституції, венеричних хвороб, поламаних жіночих доль, за що була гостро критикована суспільством свого часу [1].

Мета статті – проаналізувати життєвий і творчий шлях польської письменниці Марії Габріелі Запольської; дослідити гендерні аспекти та специфіку репрезентації жіночих образів у творчості Габріелі Запольської, а також виявити способи конструювання жіночої ідентичності в умовах патріархального суспільства кінця XIX – початку XX століття.

Народилася письменниця 1857 року у волинській міщанській родині. Дівчинку назвали іменем Марія Габріеля Стефанія, проте читачі найбільше авторку знають за іменем Габріеля.

Її батьком був заможний міщанин, маршалок шляхти Волинської губернії Вінцент Казимір Ян Корвін-Піотровський. Матір'ю Габріелі була Юзефа Карська, колишня танцівниця балету у Варшаві [2].

Хоча народилася вона на території сучасної України (у Луцьку), тоді ці землі входили до Російської імперії, а сама вона вважається польською письменницею, тому що писала польською мовою. Вона належала до польської культури та літератури і більшість її творів пов'язані саме з польським суспільством кінця XIX – початку XX ст.

Габріеля першу освіту здобувала вдома й багато часу проводила з дітьми із нешляхетських родин: так, одна з волинських подруг дитинства майбутньої письменниці стала прототипом головної героїні її повісті «Малашка». Батькам таке товариство не дуже подобалося, тож вони відправили дівчину на науку до Львова, до виховного закладу черниць Серця Ісуса на площі Св. Юри, а потім – до Науково-виховного жіночого інституту Валентини Горошкевич. Навчання у Львові дівчині було не до душі насамперед через жорстокість вихователів, тому вона його покинула. Така поведінка шокувала її консервативну родину, і батько наказав, аби дівчина повернулася додому. Проте це зовсім

не збігалось з планами самої Габрієлі, яка прагнула спілкування й творчої реалізації. Зрештою, дівчина подалася до Варшави, де мешкала її родичка [3].

У Варшаві Габрієля познайомилася зі своїм першим великим коханням – офіцером російської гвардії, шляхтичем герба Леліва Костянтином Снежком-Блоцьким. Щоправда, їхня історія не мала щасливого фіналу: насправді, нареченого цікавив лише посаг, який міг запропонувати батько Габрієлі. Про це Габрієля побачила напередодні шлюбної ночі, коли приїхала разом із Костянтином до Ківерців святкувати своє весілля. Попри біль і розчарування дівчини під тиском родини все одно вийшла заміж за негідного обранця. Фактично той шлюб протривав кілька місяців і лишив на творчості Габрієлі Запольської трагічний і сумний слід, а ось офіційного розриву довелося чекати ще довгі роки. За цей час у пари навіть народилася донька, проте вона рано померла [3].

Невдалий шлюб призвів до кардинального розчарування у сильній статі, та й у людях загалом. Навіть в офіційних біографіях пишуть, що вона ненавиділа чоловіків та зневажала жінок і загалом людей не надто любила. Можливо, це знайшло відображення у її прозових і драматичних творах, де домінують чорні фарби, а герої втрачають позитивні риси під навалом життєвих негараздів [4].

Протягом усього часу Габрієля вважала, що її майстерність недооцінюють, тому часто між нею та її колегами по цеху виникали конфлікти. 1889 року вона вирішує кардинально змінити своє життя і переїздить до Парижа, де вона підкорює сцену і всесвітньовідомий «Вільний театр». Через певний період вона стає членом трупи модерністичного «Théâtre de L'Oeuvre», де активно виступає близько п'яти років.

У Франції акторка з Волині довго не затрималася. Габрієля вирішує повернутись до Варшави. Там вона продовжує свою кар'єру акторки у Варшавському урядовому театрі [2].

Паралельно з акторською діяльністю волинянка відкриває в собі дар письменниці.

1883 року Габрієля придумує собі псевдонім і заявляє про себе як Габрієля Запольська з оповіданням «Один день з життя

троянди». Стиль написання дуже подобається читачам. Першими були твори «Малашка» (1883), повісті «Кашька-Каріатида» (1885–1886) та «Переддень пекла» (1889).

Запольська в майбутньому стає авторкою багатьох новел, повістей і творів драматургії, серед яких варто згадати «Мораль пані Дульської», популярну до сьогодні [2].

«Мораль пані Дульської» – це сатирична трагікомедія про лицемірство. Її сюжет досліджує «дульщизну» – подвійні стандарти, де головна мета – «щоб усе було пристойно на людях», навіть якщо всередині сім'ї панує аморальність та гниль.

Дульська – лідерка родини, яка повністю контролює чоловіка, дітей та слуг. Її головний девіз: «Жінка повинна тримати дім у кулаку, а брудну білизну прати так, щоб ніхто не бачив».

Трагедія Дульської в тому, що вона є продуктом патріархального світу, але замість боротьби з ним, вона стала його найжорстокішим наглядцем. Щоб утримати сина Збишка вдома і відірвати від нічних клубів, вона дозволяє закрутити йому роман із бідною служницею Ганкою. Коли Ганка вагітніє, Дульська безжально виганяє її, купуючи її мовчання. Дульська репрезентує гендерний тип жінки, яка експлуатує та пригнічує інших жінок заради збереження ілюзії «благопристойності».

Ганка – селянська дівчина, яка приїхала в місто на заробітки. Це класичний образ жертви подвійної моралі. Вона сприймається родиною Дульських не як людина, а як товар і сексуальний тренажер для панського сина. Запольська показує повну незахищеність жінки нижчого класу: її тіло належить господарям, а відповідальність за наслідки (вагітність) суспільство покладає виключно на неї.

Меля – молодша донька Дульської, наївна та чутлива дівчина, яка уособлює зародження жіночої емпатії. Меля єдина співчуває Ганці та бачить жах сімейної системи. Проте її бунт пасивний. Фінальні слова Мелі про те, що її теж задушуть, демонструють, як патріархальне виховання ламає та асимілює нове покоління жінок.

П'єса **«Жабуся»** – це класична сатирична комедія звичаїв. У центрі сюжету перебуває традиційний любовний трикутник: невірна дружина та ошуканий чоловік, який нічого не помічає. Твір побудований на гострому саморозкритті характерів, де висміюється лицемірство, брехня і міщанська мораль.

Олена – молода, вродлива дружина чиновника. Чоловік обожає її, називає **«Жабусею»**, вважає янголом і взірцем чистоти. Проте за цим фасадом ховається жінка, яка зраджує чоловіка, бреше на кожному кроці та маніпулює людьми.

Авторка не засуджує Жабусю, вона розкриває причини її поведінки. Тогочасне суспільство вимагало від жінки бути **«домашнім ангелом»** – безпорадною, милою лялькою без власних інтелектуальних чи сексуальних потреб. Жабуся зрозуміла правила гри: якщо ти покажеш свою справжню сутність – тебе відкинуть. Тому вона надягає маску дитячої наївності, перетворюючи брехню на захисний механізм. Це тип жінки-маніпуляторки, яку суспільство позбавило можливості бути чесною та самодостатньою.

«Каська Каріатида» – це відомий натуралістичний соціально-психологічний роман. Твір відтворює події кінця XIX століття у Львові та розповідає про трагічну долю простої дівчини, скалічену міським середовищем і лицемірною мораллю.

Каська – 20-річна сільська сирота, яка працює служницею в місті. Молода селянка володіє колосальною фізичною силою, але має абсолютно нульовий соціальний і правовий захист у місті. Вона працьовита, наївна та керується чистими, майже первісними інстинктами: потребою любити, працювати і захищати своє потомство.

Чоловіки сприймають її винятково як безкоштовний і безправний сексуальний об'єкт. Коли вона вагітніє, її **«використане»** тіло викидають на вулицю як сміття. Каська – це той тип жінки, чие тіло і праця повністю експлуатуються патріархально-капіталістичною системою.

Проаналізувавши кожен твір, можемо дійти висновку, що Пані Дульська – це жінка-тиран, яка переймає чоловічі правила та пригнічує інших жінок заради фальшивого статусу.

Олена («Жабуся») – жінка-лялька, яка ховає свою справжню сутність, сексуальність і гріхи за маскою дитячої безпорадності, щоб маніпулювати чоловіками.

Каська – це жінка-фундамент, яка уособлює повне безправ'я, тягне на собі фізичний побут міста, але знищується системою через соціальну незахищеність і материнство.

Таким чином, доходимо висновку, що Габріеля Запольська була революціонеркою, висміювала тогочасне життя, відверто писала про проституцію й венеричні хвороби, за що неодноразово воювала з тогочасними консерваторами за гідну оцінку своєї діяльності та вірила, що в мистецтві є місце лише для правди.

Список використаної літератури

1.Габріеля Запольська. URL: [Габріеля Запольська](#) (дата звернення: 16.05.2026).

2.Габріеля Запольська – акторка та письменниця із Підгаєць: історія життя. URL: <https://history.rayon.in.ua/news/235666-gabrielia-zapolska-aktorka-ta-pismennitsia-iz-pidgaets-istoriia-zhittia> (дата звернення: 12.05.2026).

3.Габріеля Запольська: епатажна драматургиня з Волині. URL: <https://culture.pl/ua/stattia/gabrielya-zapolska-epatazhna-dramaturhynya-z-volyni> (дата звернення: 11.05.2026).

4.Львівська письменниця, яка ненавиділа чоловіків та зневажала жінок. URL: <https://photo-lviv.in.ua/lvivska-pysmennysya-yaka-nenavydila-cholovikiv-ta-znevazhala-zhinok/> (дата звернення: 13.05.2026).

Світлана ШВЕЦЬ,

здобувачка 3 курсу ОПП «Середня освіта

(Українська мова і література. Мова і література (англійська)),

Олена ДУДЕНКО,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та журналістики,

Уманський національний університет

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПОВІСТІ МАРИНИ ПАВЛЕНКО «МОЯ КЛАСНЮЧА ДІВЧИНКА»

У статті проаналізовано структурні та функційно-стилістичні особливості вставних конструкцій, використаних Мариною Павленко в повісті «Моя класнюча дівчинка». Відзначено найуживаніші та найменш уживані слова, їхнє місце у висловленнях, роль у тексті; показано актуалізований склад кожної із семантичних груп вставок; прикладами із повісті підкріплено кожен висновок авторів.

Ключові слова: вставні слова, вставні конструкції, вставки, структурно-функційні особливості вставних конструкцій, препозиція, інтерпозиція та постпозиція вставних конструкцій.

This article analyzes the structural and functional-stylistic features of parenthetical constructions used by Marina Pavlenko in her novella «Moia klasniucha divchynka» («My Awesome Girl»). It identifies the most and least frequently used words, their placement within sentences, and their role in the text; it presents the actual composition of each semantic group of parenthetical constructions; and each of the authors' conclusions is supported by examples from the novella.

Keywords: parenthetical words, parenthetical constructions, parenthetical elements, structural-functional features of parenthetical constructions, preposition, interposition, and postposition of parenthetical constructions.

Сучасне живе мовлення, з усіма його особливостями, стає частиною українського літературного дискурсу. Тому художні твори письменників, по суті, віддзеркалюють нинішній стан розвитку мови, особливо специфіку розмовного мовлення. А якщо

ще автор зорієнтований на молодь, то в репліках персонажів можна побачити різні мовні елементи, які певною мірою притаманні сучасникам.

Повість Марини Павленко «Моя класнюча дівчинка», надруковану 2016 р., можна з упевненістю віднести до «підліткової прози», адже в ній головні герої – саме підлітки, з їхнім світовідчуттям, проблемами, прагненнями, уподобаннями. Якраз у їхньому мовленні авторка відбила сучасні особливості підліткового дискурсу: із вкрапленнями молодіжного сленгу, просторіччя, суржику, а ще з підвищеною експресією, яка передається різними мовними засобами. Серед останніх – активне використання вставних конструкцій, які репрезентують високий ступінь суб'єктивізму повідомлень, особисте ставлення мовців до повідомленого.

Повість відразу привернула увагу дослідників: літературознавців, учителів, методистів (адже вивчається на уроках позакласного читання у 9 класах загальноосвітніх шкіл) [див. 1; 4; 6]. Захоплива, навіть романтична історія 14-річної Юльки – спочатку підлітковий негативізм, а потім становлення як особистості, віднайдення улюбленої справи, перші симпатії, почуття, – сподобалася і ровесникам дівчинки.

Неабияку роль у сприйнятті тексту відіграє «фірмовий» стиль оповіді Марини Павленко, де добірна мова оповідача приправлена гумором, сленгізмами, просторіччям, а ще прикрашена розсипами народної мудрості, багатою фразеологією. Тому «твір про виховання» не сприймається адресантами як настанови до виконання, але привертає увагу до негативних рис і вчинків й водночас мотивує бути кращими.

Ось як характеризує мову повісті Валентина Вздутьська: «З одного боку, Марина Павленко znana як віртуоз літературної української. Це пещена, соковита мова доброго філолога, педагога й спостерігача. Це також багатий сленг, який свідчить про те, що авторка вивчала підліткову культуру й прагне писати живі, достовірні діалоги персонажів. З іншого боку, усе це багатство не завжди поєднано у вдалі чи логічні комбінації... У репліках

персонажів сленг може межувати з рафінованою «літературщиною», поезією та лавиною народної фразеології. У сумі це звучить не дуже природно» [1]. Останній висновок дослідниці є досить суб'єктивним.

Анна Третьак у відгуку про книгу зазначає, що «...читач справді натрапляє в книжці на розмовний стиль, але – в кількох варіаціях. Авторка вправно змінює стилістику письма залежно від мовця, тож чимала кількість фразеології та медової метафорики в тексті видається цілком доречною, оскільки лунає від дорослих персонажів, носіїв цього коду» [6].

Як би там не було, у кожного читача повісті, залежно від особистого світовідчуття і настанов, складається своє враження від прочитаного. А от дослідникам мови тексту впадає в око саме висока частотність вставних конструкцій. Вони репрезентують наратора у тексті, підсилюють авторські коментарі, зауваження – це потужний індивідуально-авторський інструмент письменниці. Тому **мета** статті – проаналізувати структурні, семантичні та функційні особливості вставних конструкцій у тексті аналізованої повісті.

Зауважимо: вставні конструкції, як правило, досліджують / описують як засіб ускладнення простого чи складного речення, граматично з ним не пов'язаний (див. праці С. Бевзенка, Н. Гуйванюк, П. Дудика, А. Загнітка, А. Мойсієнка, М. Кобилянської, М. Плющ, І. Слинька, К. Шульжука та ін.). Проте, хоч і рідко, вони стають предметом спеціальних досліджень [2; 3; 5]. Так, у статті О. Новікової проаналізовано структурно-семантичні особливості вставних конструкцій у художніх текстах сучасних українських письменників [5]. Г. Гримашевич дослідила функційно-стилістичний потенціал вставних одиниць у романі Вікторії Амеліної «Дім для Дома» [2]. Власне вставним конструкціям Марини Павленко присвячено публікацію співавтора цієї розвідки, де описано їхню структуру, семантику та функції у повісті «Санта Лучія в кирзових чоботах» [3]. Там проаналізовано 312 вставних одиниць повісті і відзначено, що «найуживанішими є конструкції для висловлення впевненості / невпевненості у

сказаному; найменш частотні компоненти, що виражають емоційну оцінку мовцем повідомленого» [3].

Видається цікавим порівняти обидві повісті авторки з погляду вживання вставок: структурно-семантичні особливості та функції останніх. У підсумку буде видно, що насправді є «брендовою» особливістю ідіостилу письменниці. Загалом результати дослідження доповнять теоретичні напрацювання із синтаксису сучасної української мови.

У ході суцільного виписування вставних конструкцій із тексту повісті дібрано контексти із 263 одиницями. Відзначимо, що досі не існує єдиної семантичної класифікації вставних конструкцій: кількість груп варіює від 5 до 9 у різних дослідників. Скористаємося тією, що максимально наближена до шкільної. Таким чином, визначаємо 6 груп вставок: а) виражають модальну оцінку повідомлюваного (упевненість / неупевненість) – 140 одиниць; б) емоційну оцінку – 12 вставок; в) послідовність викладу думок – 73; г) джерело повідомлення – 31 одиниця; д) привертають увагу співрозмовника – 6; е) дають оцінку фактам як звичайним – 1. Розглянемо їх детальніше.

Найуживанішою у повісті є група вставних конструкцій, що виражають **неупевненість, припущення, сумнів** (100 од.). До неї входять 12 слів, серед яких домінують віддієслівні форми: *може* (28)*здається* / *здавалось* (17 / 3)*«Може, це такий собі природний відбір?»* (1, с. 78); *«Може, та ложечка отруйна була?..»* (1, с. 204); *«Тут, здається, узагалі не існує ні хвороб, ні смерті»* (1, с. 24); *«Здається, вона червоніє, і на неї це зовсім не схоже!..»* (1, с. 149); *«Віз, або, як називав його хлопчик, підвода, намащував своїми колесами, здавалось, кожному ямку»* (1, с. 97).

Вставне слово *може*, як правило, займає у реченні ініціальну позицію, іноді підсилюється сполучником **а**: *«... Може, з Бурхана й не професійний поет, але вмів написати небанально, а Юлька у поезії таки щось тямить»* (1, с. 295); *«А може, не варто?»* (1, с. 113). Препозиція властива навіть тоді, коли слово входить до вставленої конструкції, напр.: *«Після того на кілька днів (може, й на цілий тиждень?) Юлька випала з реальності»* (1, с. 23).

Підсилює стилістичний ефект (вираження непевності, вагань) кількарразове повторення вставки: *«Можже, щоб Юлі не заважати, а може, щоб не заразити малої...»* (1, с. 69).

Інтерпозиція для цього вставного слова є рідкісною: *«Галька, може, нічого більше їй не скаже, але захоче так уїдливо, як уміє тільки вона і як хихоче тільки про Юльчиного тата»* (1, с. 33); *« – Дідусю, може, не треба?...»* (1, с. 46). Чого не скажемо про вставне слово *здається*: препозиція для нього є винятковою (напр., *«Здається, колись він був жвавий, меткий і хазяйновитий, колись підкидав її на руках, возив на тортошах і приносив гостинці «від зайчика»* (1, с. 11); *«– Точно! – здається, тато з гордістю глянув на доньку»* (1, с. 77). Зате домінує інтерпозиція: *«Привіт! Бурхан, здається, твоє прізвище? А звати?»* (1, с. 72); *«Мама навряд чи щось зрозуміла, але, здається, піддалась на авторитет мого впевненого тону й магію загадкових слів»* (1, с. 241). Одиничними є випадки використання цього вставного слова у постпозиції: *«О, там (у Швейцарії) бджоли навіть у зоопарку є, хіба не чув? У місті Базильє, здається...»* (1, с. 125). Ще частіше використовує це слово письменниця у вставлених конструкціях: *«Або це як такі собі малюнокотерапії (здається, це називається «арт-терапія»)»* (1, с. 165); *«І хай вреднюча Лариска (мама їй догоджає, здається, набагато більше, ніж старшій дочці) за стіною хоч роздирається!»* (1, с. 23).

У названій першій групі поширеним є вставне модальне слово *мабуть* (26 фіксацій). Це слово, певно, найприродніше для висловлення сумніву, вагань, тому входить у висловлення однаково в різних позиціях: і на початку (*«Мабуть, Лариска таки дістала»* (1, с. 35); *«Мабуть, я теж записуватиму рецепти, як Дарія Цвек»* (1, с. 237)), й у середині (*«Тато, видко, хазяйновитістю вдався у дідуся, але, мабуть, не мав талану: скільки не брався за власний бізнес – виходив пишик»* (1, с. 12); *«... "Взяток" же – це, мабуть, медозбір, але Юлька лінувалась уточнювати...»* (1, с. 29)). Постпозиція не властива для цього слова: сумнів чи вагання важливо продемонструвати зразу, аби попередити адресата мовлення про суб'єктивність висловленого.

Для вираження припущень авторка часто використовує слово **видно** (10) або його народно-розмовний варіант **видко** (5). Як і попереднє вставне слово, відприслівникове слово **видно** займає і препозицію («**Видно**, бджоли їх (трутнів) уже повигонили» (1, с. 147)), й інтерпозицію («Медогонку, **видно**, покинули десь по дорозі» (1, с. 102)). Іноді підсилюється частками задля більшої експресії: «Думав, що знаю на світі все – і про людей, і про бджіл... А, **видно** ж, таки не все!» (1, с. 126).

Розмовно-говірковий варіант **видко**, як правило, у повісті займає місце в середині висловлень: «Рій!!! Високо на черешні сидів рій, котрий, **видко**, тільки що вилетів...» (1, с. 112). У препозиції слово зафіксоване лише у вставленому реченні: «А воно тремтячими руками таблетку дістало (**видко**, дуже розхвилювалось, юну красу побачивши) і далі триндить: "Усе, голубонько, при тобі, але, на жаль, я жонатий!"» (1, с. 234).

Невпевненість, припущення у тексті позначає і вставне слово **певно** (4) з варіантом **напевно**, причому стоїть як у препозиції, так і в інтерпозиції: «**Певно**, більше години збігло!» (1, с. 114); «Соціальні мережі, **певно**, порвалися у тузі за своєю Чорною Діаною» (1, с. 70); «P.S. Ахахах) Після цього, **напевно**, масло на хліб завгрубишки у палець можна мастити» (1, с. 153).

Припущення, сумнів авторка спорадично передає і за допомогою слів **можливо**, **либонь**, **очевидно** / **очевидячки**: «...це його чергова ідея-фікс, яка, **можливо**, коштуватиме його доньці життя...» (1, с. 12); «**Либонь**, на гречку!» (1, с. 30); «Буде з тебе справжній бджоляр, **очевидно**, і комахи це відчують!» (1, с. 126).

Для висловлення упевненості, переконаності у чомусь, згоди, підтвердження сказаного Марина Павленко використовує 9 слів: **звісно** (16), **правда** / **щоправда** / **справді** (13 / 3 / 4), **безперечно** (2), **звичайно**, **само собою**, **ясно** (по 1).

Найуживанішим серед названих є прислівникове слово **звісно**, за допомогою якого мовці підтверджують очевидні факти, напр.: «О ні, заселеного вулика вона розмальовувати, **звісно**, не ризикнула!» (1, с. 111). Це слово універсальне: очевидність

сказаного воно доводить і на початку висловлення («**Звісно**, це було нижче її гідності – пхати носа в запальну роботу трьох чоловіків...» (1, с. 105)), і в середині («Аж соромно стало, їй-Богу! Зовсім трохи, **звісно**, але таки ж соромно!...» (1, с. 85)), і в кінці («Але ж пахне якимось... І квітками, і – мов цукерками... Та медом, **звісно**!...» (1, с. 37). Навіть у вставлених конструкціях воно не раз трапляється у повісті, де підтверджує побіжні зауваження, коментарі тощо («Та ще й після того, як навчилась (завдяки Юлі, **звісно**) «р» вимовляти!...» (1, с. 130).

Вставки, похідні від іменника **правда** (**правда** / **щоправда** / **справді**), теж належать до фаворитів авторки. Вони або позначають щирість мовця, реальність повідомленого («**Справді**, незвично все тут, хоч бери фоткай усе підряд – і в «Instagram»!» (1, с. 38); «**Справді**, на вказану татом комаху нападали по черзі інші бджоли» (1, с. 77)), або ж застерігають від несподіваного, особливо у препозиції, яка в повісті домінує («**Правда**, замерзлі бджоли, коли зігріються, оживають – ще одна загадка...» (1, с. 78–79); «**Правда**, було то не зовсім таксі!» (1, с. 97); «І другий салат, яким, **щоправда**, мама нас панькає (так бабуся каже) тільки у свято» (1, с. 254)).

Інші названі вставні слова цієї групи, хоч і спорадичні, проте виконують одну роль – виражають повну впевненість мовця у сказаному: «PS. Гмм... Конкурентка?.. Вона мене, **безперечно**, заінтригувала...» (1, с. 251); «Ну, **звичайно**, без Бурхана піти вдруге до гуртожитку педколеджу не вийшло» (1, с. 277), «Зараз він почервоніє і розгубиться: **ясно** ж, медом од своєї "худоби" ще не розжився!» (1, с. 32–33). Вставна конструкція **само собою** усічена (...зрозуміло), нагадує відому кальку, проте це лише 1 фіксація: «**Само собою**, поменшало скандалів у хаті» (1, с. 129).

Значною за обсягом у повісті є група вставних слів, що допомагають **упорядкувати виклад думок, показати зв'язок між ними**, – 17 слів (73 фіксації): **виявляється** (15), **власне, отже, до речі** (по 7–8), **значить, коротше (короче), зрештою, наприклад, між іншим, по-перше (по-друге)** (по 4–5), **однак, навпаки, крім того, виходить** (по 1).

Вставне слово дієслівного походження **виявляється** письменниця справді любить: саме воно виконує текстоутворювальну функцію – допомагає письменниці вводити цікаві факти, відомості про бджіл та бджолопродукти тощо. Задля цього воно займає переважно ініціальну позицію: «**Виявляється**, мед збирали уже в кам'яному віці...» (1, с. 130); «**Виявляється**, у пасічництві корисний навіть бджолиний паразит – воскова міль!» (1, с. 133); «**Виявляється**, маленьких бджололят... не буває!» (1, с. 133); «PS I. Хехе, обломчик!))) **Виявляється**, Ірина Вільде – це Дарина Полотнюк (як не поетично!)» (1, с. 210).

Текстоутворювальну функцію виконують й інші конструкції цієї групи: слово **власне** уточнює, конкретизує думку («**А мене, власне, хтось питає?..**» (1, с. 200)), слова **отже** та **значить** слугують для узагальнення, підбиття підсумків («**Отже**, це їхнє, не чуже, не позичене, кривд зароблене добро!» (1, с. 112); «**Ти маєш здатність** вловлювати позитивні вібрації. **Значить**, можеш і людей лікувати бджолами, і сама лікуватись» (1, с. 87)), сполучення **до речі** доповнює думку («**До речі**, про Артеміду!» (1, с. 131)). Близькі за значенням слова **зрештою і коротше / короче**, адже допомагають висновкувати, завершити думку: «**Зрештою**, без нього було б таки страшнуватю» (1, с. 277); «– **Коротше**, окей: візьми і цю шиняжку» (1, с. 181). Останнє слово іноді має фіктивне вживання, є паразитом, особливо у скалькованому варіанті **короче**, як-от: «**Пішла, коротше**, я їй какао робити, бо куди дівація?» (1, с. 171); «Обговорюєм, **коротше**, ці всі вулики...» (1, с. 219); «**Короче**, мама дзвонить бабусі, та бігом на пораду до Мухамеда...» (1, с. 169).

Вставка **взагалі** допомагає узагальнити певну мовну ситуацію: «**Пи.Си. Узагалі**, поєднання меду й кориці – річ дуже цілюща при купі-купезній болячок!» (1, с. 178); слова **однак, навпаки** протиставляють, застерігають, показують несподіваний поворот подій («**До дідуся в кімнату, однак**, зайти не наважилась» (1, с. 35); «**Навпаки**, вони за цей час переповнилися інфою про всяких тупих блондинок» (1, с. 70)).

Допомагають упорядкувати чи підтвердити думки, пов'язати їх у послідовну структуру слова **наприклад, між іншим, по-перше, по-друге, крім того, виходить**. Покажемо це на прикладах: «**Наприклад**, у Єгипті на екскурсії до пірамід їм розповіли, що в одній із цих гробниць знайшли мед!» (1, с. 291); «**Між іншим**, саме дідусь і наполог, щоб Юля кликала батька цим ідіотським смішним «тато», а не «папа», як називають усі нормальні люди» (1, с. 12); «**По-перше**, крадуть зазвичай старі, вже полисілі бджоли. **По-друге**, жертвами частіше стають слабкі сім'ї, осиротілі й виснажені...» (1, с. 78); «**Крім того**, Бурхан пообіцяв Юлі не називати її рудою фурією» (1, с. 83); «**Виходить**, Юлька неспроста підібрала собі нік "Діана"!» (1, с. 131).

Важливими у тексті повісті є вставні конструкції, які вказують на джерело повідомлення (9 одиниць у 31 контексті): це **мовляв** (16), **як мовить(ся)** (6), **думаю, по-моєму, кажуть, як каже..., як стверджував..., за легендою** (по 1–2). Найуживанішою серед них є похідна від дієслова лексема **мовляв**, що вказує на висловлення конкретного мовця, повідомлене десь раніше. Вона надає достовірності, переконливості повідомленому: «У тебе, **мовляв**, точно руки не звідти ростуть, безтолковий чоловіче!» (1, с. 33); «Рецепт, **мовляв**, узяла ще від своєї бабусі, а та – від своєї прабабусі» (1, с. 157).

На узагальнене авторитетне джерело вказують конструкції **як мовиться, кажуть, як каже прислів'я, за легендою**, що передають народну мудрість, досвід, загальновідомі факти: «**Як мовиться**, вродись та вдайся!..» (1, с. 55); «Там, у музеї під відкритим небом, **кажуть**, є всі типи давніх вуликів: од бортей до солом'яників...» (1, с. 134); «Але, **як каже інше прислів'я**, в сім'ї не без виродка...» (1, с. 77); «Та сама Богородиця, **за легендою**, мала пасіку» (1, с. 60).

Суб'єктивність висловленого підкреслюють слова **думаю, по-моєму**: «**По-моєму**, досить поетично, не?» (1, с. 159); «І взагалі, **думаю**, не все там так просто: це ще одна з багатьох бджолиних загадок...» (1, с. 78).

Вказівку на конкретного мовця містять вставки **як мовить...**, **як стверджував...**: «—Ох, діду Мухамеде! **Як мовить наша сусідка Галька**, шибко вумний ви!» (1, с. 60); «**Наступні (вулики), як стверджував (тато), буде майструвати власноруч**» (1, с. 111).

Таким чином, можна підсумувати, що вставні конструкції цієї семантичної групи надають переконливості, вірогідності повідомленому.

Для вираження **емоційної оцінки** висловленого мовцем письменника послуговується у повісті лише 4 вставними конструкціями (12 фіксацій): **на жаль** (6), **слава богу** (4), **на щастя**, **на диво** (по 1). Вони додають експресії сказаному мовцями, водночас готують до негативної чи позитивної інформації: «**Одного роя, на жаль**, довелося спалити, бо захворів» (1, с. 129); «...**Слава богу**, що мені і з татом, і з Бурх..., і з дідусем пощастило: вони в мене золоті...» (1, с. 233); «**На диво**, дівчинка тої миті була цілком на Мухамедовім боці» (1, с. 108); «**Ай!!! Одна уп'ялася в руку! На щастя**, інші "мовчать"» (1, с. 114).

Контактовстановлювальну функцію виконують вставні слова, що **привертають увагу співрозмовників**: **бач /бачте / бачите** (6). Їх авторка використовує і на початку висловлення («**Правду кажуть**: усі бджолині продукти стерильні, а яд — це й антисептичний... **Бач**, як поменшали мої вавки?..» (1, с. 69–70); «**Бачте**, pomoже мамі на кухні й поїде трохи пізніше, в обід — автобусом» (1, с. 84); «**Бачите**, це по-нашому, з давніх-давен було!» (1, с. 12)); і в інтерпозиції («**Не Шевченко, але, бачте**, щось та вийшло!» (1, с. 94)).

Єдиним словом **бува** представлена група вставних слів, що дають **оцінку фактів** як звичайних: «— Аякже, дітки! Мені навіть у сні бджоли приходять, розказують, що й до чого. То, **бува**, наче прилетіли й просять: "Постав нам дві рамки, будем роїтись!"» (1, с. 89).

Підсумуємо: у повісті Марини Павленко «Моя класнюча дівчинка» функціонують вставні конструкції різних семантичних груп. Розмістимо їх у порядку спадання: найуживанішими є слова, що передають невпевненість, вагання, сумнів; другу сходинку

посідають конструкції, що упорядковують виклад думок; на наступній ті, що виражають упевненість, згоду; далі – вказують на джерело повідомлення. Найменш уживані конструкції, що дають емоційну оцінку, привертають увагу співрозмовника й оцінюють факти як звичайні.

Проведений аналіз показує, що вставні слова у повісті – не випадкові елементи, а важливий текстоутворювальний, оцінний, контактовстановлювальний та експресивний засіб: виражають упевненість / невпевненість, емоційну оцінку, впорядковують і підсумовують думки, вказують на достовірне джерело, привертають увагу співрозмовника тощо. Вони – значущий елемент синтаксичної організації повісті, хоча й граматично з висловленнями не пов'язані. Класичний прийом їхньої ідентифікації («викинь – зміст вислову не постраждає»), однак, видається тут недоречним: повість втратить живомовну атмосферу, адже вставки увиразнюють мовлення персонажів, сприяють розкриттю авторського задуму та формують яскравий індивідуальний стиль письменниці.

Гадаємо, у творчій лабораторії Марини Павленко дослідники віднайдуть ще не один перспективний об'єкт подальших лінгвостилістичних досліджень. Наприклад, вставлені конструкції, яких у повісті теж надзвичайно багато.

Список використаної літератури

1. Вздутьська Валентина. Класнюча дівчинка та її бджоли. *Читомо*. 10.11.2016. URL: <https://archive.chytomo.com/kazkarka/klasnyucha-divchinka-ta-iii-bdzholi>
2. Гримашевич Г. Функційно-стилістичний потенціал вставних одиниць у романі Вікторії Амеліної «Дім для Дома». *25 de ani de la înființarea specializării Limba și literatura ucraineană la Facultatea de Litere-Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca : volum aniversar* / ed.: I. Herbil, M. Herbil ; cuv. înainte de I. Herbil. Cluj-Napoca : Casa cărții de știință ; București : R.C.R. Editorial, 2025. С. 152–166. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/45857/>

3. Дуденко О. В. Функційно-семантична характеристика вставлень в ідіостилі М. Павленко. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*, 2016, Вип. 10(1), С. 230–236.

4. Мірошник С. І. Вивчення творів сучасної української літератури в 9-11 класах: збірн. метод. матер. Біла Церква: КОППОК, 2023. С. 6–14.

5. Новікова О. О. Структурно-семантичні особливості вставних конструкцій у художніх текстах сучасних українських письменників. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Вип. 11, т. 1. С. 41–47. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.8>.

6. Третяк А. Солодкий стартап. *Barabooka*. URL: <http://www.barabooka.com.ua/solodkij-startap/>

Джерело

1. Павленко М.С. Моя класнюча дівчинка. Київ : Wise Bee, 2016. 304 с.

Юлія ЮРЧУК,

магістрантка I курсу

ОПП «Мова та література (польська). Переклад»,

Волинський національний університет імені Лесі Українки.

Науковий керівник – канд. філол. наук, доц. **Олена БАЙ**

МЕХАНІЗМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАХИСТУ РОЗИ ЖАБЧИНСЬКОЇ У РОМАНІ МАРІЇ КУНЦЕВИЧЕВОЇ «ЧУЖОЗЕМКА»: ФРЕЙДІВСЬКИЙ ТА МАСЛОУСЬКИЙ ВИМІРИ

У статті досліджено психологічний портрет головної героїні роману Марії Кунцевичевої «Чужоземка» – Рози Жабчинської – крізь призму психоаналітичних концепцій Зигмунда Фрейда і теорії потреб Абрагама Маслоу. Проаналізовано механізми психологічного захисту (витіснення, проєкція, перенесення), що формують поведінкові патерни героїні. Показано, як незадоволені базові потреби в безпеці, любові та визнанні зумовлюють її емоційну закритість, конфліктність у стосунках із близькими й нездатність до самореалізації. Зроблено висновок про те, що психологічна складність постаті Рози є художнім утіленням теоретичних положень глибинної психології та гуманістичної психологічної традиції.

Ключові слова: психологізм, механізми захисту, витіснення, проєкція, піраміда Маслоу, виокремлення, самореалізація, чужоземка, травма, ідентичність.

W artykule zbadano psychologiczny portret głównej bohaterki powieści Marii Kuncewiczowej «Cudzoziemka» – Róży Żabczyńskiej – przez pryzmat psychoanalitycznych koncepcji Zygmunta Freuda oraz teorii potrzeb Abrahama Masłowa. Przeanalizowano mechanizmy obronne (wyparcie, projekcja, przeniesienie), które kształtują wzorce zachowań bohaterki. Wykazano, jak niezaspokojone podstawowe potrzeby bezpieczeństwa, miłości i uznania determinują jej emocjonalne zamknięcie, konflikty w relacjach z bliskimi oraz niemożność samorealizacji.

Słowa kluczowe: psychologizm, mechanizmy obronne, wyparcie, projekcja, piramida Masłowa, alienacja, samorealizacja, cudzoziemka, trauma, tożsamość.

Роман Марії Кунцевичевої «Чужоземка» (1936) належить до вершинних здобутків польської міжвоєнної прози. Твір приваблює глибиною психологічного дослідження людської особистості, точністю зображення внутрішніх конфліктів і майстерністю у відтворенні потоку свідомості головної героїні. Попри те, що авторка за власним свідченням на момент написання роману ще не була детально ознайомлена з працями Зигмунда Фрейда, критики вже у 1930-х роках виявили в тексті разючу відповідність між художньою логікою твору й теоретичними положеннями психоаналізу [7]. Цей дослідницький парадокс спонукає до ретельного аналізу постаті Рози Жабчинської крізь призму сучасних психологічних теорій.

Метою статті є виявити й проаналізувати механізми психологічного захисту головної героїні роману «Чужоземка» та встановити зв'язок між незадоволенням базових потреб і формуванням деструктивних поведінкових патернів Рози Жабчинської.

Матеріалом дослідження слугують текст роману «Чужоземка» Марії Кунцевичевої, а також теоретичні праці Зигмунда Фрейда («Вступ до психоаналізу», «Психопатологія повсякденного життя») та Абрагама Маслоу («Мотивація і особистість»). Методологічну основу становлять методи психоаналітичної та психологічної інтерпретації тексту, порівняльний аналіз, а також елементи екзистенційно-феноменологічного підходу.

Незадоволені потреби як фундамент психічної травми. Початком психологічного аналізу Рози Жабчинської є концепція ієрархії потреб Абрагама Маслоу. Відповідно до неї, повноцінний особистісний розвиток неможливий без послідовного задоволення базових потреб: фізіологічних, у безпеці, любові й належності, визнанні та, нарешті, самоактуалізації [4, с. 55–57]. Якщо одна з нижніх «сходинок» порушена або незаповнена, уся піраміда стає нестійкою.

Роза зростала в умовах, що системно підривали її потребу в безпеці. Будучи польською дитиною в російському Таганрозі, вона

від народження перебувала «між»: серед росіян – *«полька й католичка»*, серед поляків – людина з чужим акцентом і чужими звичками. Маслоу підкреслював, що для дитини надзвичайно важливим є передбачуваний, стабільний світ [4, с. 77]. У Рози такого світу не було, тож уже в дитинстві сформувався хронічний фоновий тривожний стан, що став тлом усього її подальшого життя.

Наступним ударом стало насильницьке вивезення до Варшави тіткою Луїзою: *«Скрипки то початок усього мого нещастя... Яка дурна зухвалість, яка підлість – знищити комусь життя, вирвати з дому, з гімназії!»* [3, с. 29]. Вибір слів у цій репліці показовий: героїня говорить про знищення, а не про зміну. Для неї переїзд не став новою сторінкою – він перекреслив попередню. Маслоу описував такі раптові розриви з місцем стабільності як явища, що здатні *«порушити психічну рівновагу молодій особі»* [4, с. 103]. Саме це і відбулося з Розою.

Механізми психологічного захисту у структурі особистості героїні. Фрейд розглядав механізми психологічного захисту як способи, за допомогою яких «Я» (ego) захищає себе від афектів, породжених конфліктом між несвідомими потягами й вимогами реальності та моралі [1, с. 9]. У поведінці Рози виразно простежуються щонайменше три таких механізми: витіснення, проєкція й перенесення.

Витіснення є базовим процесом, що лежить в основі інших захистів. Фрейд наголошував: *«Спогад дитячий, хоча й цілковито стертий, може надалі впливати на зміст нашого психічного життя»* [2, с. 293]. Роза так і не пережила повністю ні травму віддалення з рідного дому, ні зраду Михайла, ні провал музичної кар'єри. Ці три вузлові болі залишилися невідпрацьованими й перетворилися на прихований двигун її поведінки в дорослому житті.

Проєкція як механізм захисту функціонує в тих моментах, де Роза переносить власні невисловлені емоції на оточення. Особливо рельєфно це видно в стосунках із донькою Мартою: *«Прагнула завдавати їй болю. Бити, однак, соромилась. Тіло дівчинки було*

біле, синювато прожилкове – це було тіло Адама» [3, с. 115]. Роза, яка сама колись потребувала безумовного прийняття й не отримала його, несвідомо повторює модель відчуження вже як мати.

Перенесення виявляється в тому, що афекти, пов'язані з давно втраченими об'єктами – Михайлом, мрією про концертну кар'єру, ідеальним образом матері, – переносяться на людей і ситуації сьогодення. Чоловік Адам несе на собі тягар усіх Розиних розчарувань: *«Зрадив – і світ зрадив разом із ним: Бог, Польща, кожен день, кожна ніч мене зраджувала через сорок порожніх років!!!»* [3, с. 170]. Особистість Адама розчиняється в колективній провіні усього світу.

Блокування самоактуалізації та екзистенційна обтяженість. Маслоу стверджував, що самоактуалізація – найвища потреба людини – стає можливою лише після задоволення нижчих рівнів: безпеки, любові й визнання [4, с. 150]. У Рози жоден із цих рівнів не є надійно заповненим. Безпека підірвана ще в дитинстві. Любов – спотворена вже на першому досвіді близькості (зрада Михайла) і ніколи більше не відновлена повною мірою. Визнання – не отримане від найважливішого авторитету: наставника Януарія, котрий, замість підтримки, зруйнував її артистичну самооцінку. Наслідком є те, що Роза «застрягла» в переживанні нижніх потреб. Вона може бути фізично в безпеці, матеріально забезпечена, але внутрішньо перебуває у постійній тривозі. Її небажана, але компульсивна стратегія виживання: контроль, домінування, критика близьких. Це не злі наміри, а захисний механізм людини, яка так і не відчула, що її прийняли безумовно. *«На землі всюди чужоземка, а неба я боюся»* [3, с. 28] – ця ключова репліка зводить до купи обидва виміри обтяженості: географічно-соціальний і метафізичний. Роза чужа не лише серед людей – вона чужа для самої себе.

Відчуження від власного «Я» детально описував і Еріх Фромм: «Сучасна людина відчужується від себе, від своїх ближніх, від природи» [5, с. 76]. У Рози цей процес довершений: замість емоцій – їхні субститути (іронія, тиша, спалахи гніву), замість близькості – її імітація через вимоги та контроль.

Травма як конструктивний принцип ідентичності. Один із найпарадоксальніших аспектів психологічного портрета Рози полягає в тому, що вона не просто страждає від травм, а на них тримається. Фрейд описував явище *«повернення витісненого»* як неусвідомлене прагнення повертатися до болісних переживань замість їхнього відпрацювання [2, с. 298]. Страждання стає для неї ідентичністю: доки вона зранена, вона має право на гнів; доки вона жертва – має право не змінюватися. Цю логіку добре ілюструє сцена з донькою: замість того щоб відчувати ніжність, Роза відчуває бажання завдати болю. Те, що П'єр Жане назвав би *«фіксацією на травмі»* [6, с. 39], у Кунцевичевої зображено без жодного психологічного терміна, проте все ж із разючою точністю.

Висновки. Аналіз роману *«Чужоземка»* крізь призму психоаналітичних концепцій Фрейда і теорії потреб Маслоу дозволяє дійти певних висновків. По-перше, психологічна складність Рози Жабчинської зумовлена системним порушенням базових потреб (у безпеці, любові, визнанні) ще в дитячому та юнацькому віці, що зробило неможливою самоактуалізацію в дорослому. По-друге, поведінкові патерни героїні (емоційна закритість, агресія, домінування, прив'язаність до страждання) є не свавіллям, а закономірними механізмами психологічного захисту: витісненням, проєкцією і перенесенням. По-третє, назва роману функціонує не лише як соціально-географічна метафора, а і як психологічний діагноз: Роза є чужоземкою не тільки між двома культурами, а й у власному внутрішньому просторі. Художнє прозріння Кунцевичевої полягає в тому, що вона, покладаючись на інтуїцію та спостережливість, створила образ, який з академічною точністю відповідає теоретичним моделям глибинної та гуманістичної психологій.

Список використаної літератури

1. Фрейд З. Вступ до психоаналізу / пер. С. Кемпнерувна, В. Заневіцький. 4-е вид. Варшава: Державне наукове видавництво. 1984. 490 с.
2. Фрейд З. Психопатологія повсякденного життя. Сновидіння / пер. В. Шевчук. Варшава: Державне наукове видавництво. 1987. 368 с.

3. Кунцевичева М. Чужоземка. Варшава: Видавничий інститут РАХ, 1980. 230 с.
4. Маслоу А. Г. Мотивація і особистість / пер. П. Савіцька. Варшава: Видавничий інститут РАХ. 1990. 410 с.
5. Фромм Е. Мистецтво любові / пер. А. Богданський. Варшава: Sagittarius. 1994. 112 с.
6. Ван дер Колк Б. Тілесний страх / пер. з англ. Варшава: Чорна Вівця, 2020. 464 с.
7. Шалаган А. «Чужоземка» Марії Кунцевичевої: виникнення, видавнича доля, рецепція. *Літературний щоденник*. 1986. Т. 77, № 3. С. 241–251.

**За достовірність інформації і відсутність плагіату
відповідальність несуть автори наукових статей**

**Зауваження, побажання і пропозиції можна висловити в
електронних повідомленнях за адресою**

kafedrasf@khmnu.edu.ua

ksf2013@ukr.net

СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ: ЛІНГВІСТИКА, ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО, ДИДАКТИКА

Збірник наукових праць

Випуск 19

Відповідальна за випуск – Наталія ТОРЧИНСЬКА

Головний коректор – Тетяна МОРОЗ

Технічний редактор – Михайло ТОРЧИНСЬКИЙ

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 10,04 др.арк